Lei 2,25

CORRADO ALVARO ★ OAMENI DIN ASPROMONTE

MERIDIANE

CORRADO ALVARO

OAMENI DIN ASPROMONTE

EDITURA DE STAT PENTRU LITERATURĂ ȘI ARTĂ

Meridiane

CORRADO ALVARO

OAMENI DIN ASPROMONTE

În romîneşte de
DESPINA MLADOVEANU

EDITURA DE STAT PENTRU LITERATURĂ ŞI ARTĂ

Nuvelele cuprinse în acest volum au fost alese din :
L'amata alla finestra, Bompiani, Milano, 1953
Gente in Aspromonte, Garzanti, Milano, 1955
Settantacinque racconti, Bompiani, Milano, 1955
Roma vestita di nuovo, Bompiani, Milano, 1957
Un treno nel Sud, Bompiani, *Milano,* 1958

Cuvînt înainte

Corrado Alvaro este unul dintre cei mai de seamă prozatori italieni contemporani. S-a născut în 1895 la San Luca, în Calabria. A trăit apoi la Roma, Florența, Bologna; a urmat literele la universitatea din Bologna. A fost ziarist de la vîrsta de douăzeci de ani, a călătorit prin întreaga Europă. Murind în 1956 la Roma, Alvaro lasă o bogată moștenire literară.

Deși romanul este și el prezent în creația sa, nuvela, genul scurt, formează compartimentul cel mai izbutit și mai reprezentativ al operei lui Alvaro și totodată terenul fertil pe care continuă linia tradițională a nuvelisticii italiene moderne, ilustrată de scriitori ca Verga și Pirandello. Se înscriu în acest cadru volumele intitulate: *Iubita la fereastră (L'amanta alla finestra), Oameni din Aspromonte (Gente in Aspromonte), Doamna din insulă (La signora dell'isola), Întîlniri de dragoste (Incontri d'amore)* etc. Alvaro e consacrat și ca autor al unor remarcabile reportaje din viața Italiei de după război, apărute în anul 1957 în volumul *Roma în haine noi (Roma vestita di nuovo).*

Fiu al unui modest învățător de țară, născut și crescut în mediul umil al unui sat din Calabria, Alvaro și-a îndreptat atenția îndeosebi asupra problemelor sudului Italiei. El continuă astfel linia pe care au mers cei mai buni reprezentanți ai curentului numit verist, care reprezenta de fapt orientarea rea-

listă în proza italiană a ultimului secol şi care aduce în orbita literaturii naţionale italiene viaţa provinciilor şi insulelor sudice cu înapoierea lor seculară, primitivismul, ignoranţa, şomajul, dramele emigraţiei.

Eroii nuvelelor lui Alvaro sînt oameni care duc greul existenţei: păstori, argaţi, pescari, emigranţi plecaţi să reîntîlnească sub ceruri străine mizeria de acasă.

Scriitorul scrutează viaţa acestor oameni cu o privire rece, severă, detaşată. Dar îndărătul acestei aparente imparţialităţi se află o vibraţie tragică, un patos şi o participare îndurerată pe care nu le mărturiseşte, dar le transmite şi le impune cititorului.

Nuvela *Oameni din Aspromonte* zugrăveşte dramatica ciocnire dintre latifundiari şi păstorii săraci, care îşi vor exprima revolta într-o formă primitivă, anarhică. Aceeaşi realitate oprimantă, care făcea din ţăranii şi pescarii scriitorului verist Verga nişte învinşi, devine în nuvela lui Alvaro generatoare a unei stări de spirit protestatare. Critica a văzut în *Oameni din Aspromonte* o anticipare a neorealismului — curent artistic apărut după cel de-al doilea război mondial — tocmai pentru că Alvaro găseşte în eroii învinşi de altădată o conştiinţă nouă, o înţelegere mai profundă a luptei sociale şi a eficacităţii ei.

Trăsătura dominantă a altor cicluri de nuvele, ca, de pildă, cele din *Iubita la fereastră, Intîlniri de dragoste* etc., este urmărirea mutilărilor sufleteşti, a singurătăţii copleşitoare, a lipsei de perspectivă şi speranţă la care condamnă societatea dominată de puterea banului. O realitate haotică, în care acţionează forţe neînţelese pentru ei, despotice, îi face pe eroii lui Alvaro să se simtă striviţi, străini, singuri. Eroii din *Desculţi, Banii, Soţul, Rubinul* etc. nu găsesc scăpare în această lume adversă. Ei îşi caută totuşi salvarea în păstrarea unei naivităţi, a unei candori care refuză să ia lumea înconjurătoare drept ceea ce e, lăsînd să strălucească încrederea lor în bunătatea, omenia şi solidaritatea umană. In această ingenuitate sufletească — care e răspunsul dat de cei răniţi şi umiliţi

pînă-n adîncul sufletului de ostilitatea lumii înconjurătoare, căreia nu știu cum să i împotrivească — străbat ecourile tîrzii ale protestului formulat odinioară de Dostoievski în numele celor „umiliți și obidiți".

Influența dostoievskiană se vădește în însăși cercetarea delicată a psihologiei celor umiliți, care îndură legile strîmbe ale societății cu o blîndețe plină de încredere *(Desculți)*, cu încercarea neizbutită a evadării din această lume *(Soțul)*, cu acceptarea unui alt eu, a unei alte identități *(Banii)*. Alvaro afirmă bogata și complexa viață sufletească a unor oameni disprețuiți și ofensați de grelele încercări la care îi supune traiul cotidian.

Alvaro privește uneori cu un ochi amuzat, cu o înțelegere prietenească ceea ce s-ar numi ironia soartei, născută din ciocnirea între fondul cinstit, naiv al eroilor săi și realitatea unei lumi indiferente, în care ei sînt niște simpli pioni, în care drama existenței lor personale nu găsește ecou.

In nuvela *Rubinul*, emigrantul, pornit în căutarea unui noroc pe care nu l-a aflat, se întoarce în satul lui de baștină, aducînd, împreună cu stilouri, mușamale și alte rarități menite să epateze satul, o piatră roșie, cristalină, cu care să se joace copiii. Neînsemnata piatră ce aparținuse unui prinț indian și fusese găsită într-un taxi, îndelung căutată cu ajutorul poliției și al anunțurilor în ziare, nu era altceva decît un rubin. In piatra cu care se joacă copiii se închidea, tăcut, un trai de nabab. Numai că sărmanul ei posesor nu știa ce-i un rubin.

Alvaro a pus adesea în lumină elementele de ciudățenie, de bizar, care se infiltrează în cotidian și care uneori frizează absurdul. E aici o filiație pirandelliană, așa cum se poate observa în unele din nuvelele sale.

In afară de *Oameni din Aspromonte*, eroii lui Alvaro nu exprimă un protest ; sînt oameni dezarmați, derutați, care nu văd o soluție. Această optică limitată reflectă înseși limitele scriitorului. Observator lucid al vieții, Alvaro este totuși lipsit de capacitatea de a desluși forțele sociale în stare să înlăture răul

pe care el însuşi îl denunţă. In ciuda faptului că opera sa include un vast material de observaţie, de la notaţia de jurnal pînă la nuvelă şi roman, Alvaro nu înregistrează în paginile sale amploarea pe care a luat-o în Italia de azi lupta clasei muncitoare şi a puternicului ei partid. Aici îşi au originea şi inegalităţile prozei sale, unele inconsecvenţe ale metodei sale de creaţie, abdicarea, uneori, de la realism. El are şi romane sau nuvele unde locul contactului cu realitatea îl ia evadarea din realitate, exprimată în introspecţia sterilă, în exaltarea primitivismului, în cercetarea haosului mintal al unor nevropaţi (romanul *Belmoro*, unele schiţe din volumul *Intîlniri de dragoste* etc.).

Cu toate acestea, opera lui Alvaro se impune prin „insistenţa cu care a încercat să trateze temele îndrăzneţe şi complexe" ale provinciei sale, Calabria, cum arată criticul Natalino Sapegno. Abordînd aceste teme, precum şi — după cum spune acelaşi Sapegno — „tema marilor oraşe, cu spaţiile lor imense şi ostile, în care mai groaznică devine singurătatea nudă şi întunecoasă a omului care trudeşte şi suferă", Alvaro demonstra adesea un înalt spirit de răspundere scriitoricească, înţelegerea justă a misiunii scriitorului. Acelaşi lucru se vădeşte şi în jurnalul său, recent publicat sub titlul *Aproape o viaţă (Quasi una vita)*, scris în anii fascismului, în care îşi găseşte o puternică expresie poziţia sa consecvent şi făţiş antifascistă. Jurnalul său cuprinde pagini străbătute de un sentiment prietenesc, de încredere faţă de Uniunea Sovietică, pe care a vizitat-o înaintea celui de al doilea război mondial. Manifestîndu-şi încrederea în trăinicia orînduirii de stat sovietice, în vitalitatea ei, Alvaro nota în 1934: *„Impotriva tuturor transfugilor, care susţin că de îndată ce poporul sovietic va avea armele în război va săvîrşi desigur contrarevoluţia, spun, şi voi scrie acest lucru şi în articolele mele, că ruşii se vor bate... Cine i-a văzut a trăit o experienţă care deschide multe secrete ale societăţii moderne, care dă cheia multor fenomene. La în-*

toarcere, totul mi se pare mai mic în Europa — trenurile, cîmpiile, antenele energiei electrice." [1]

Alvaro s-a dovedit sensibil, receptiv la fenomnele noi, apărute după război în viaţa Italiei. Astfel, în reportajele sale, scriitorul denunţă influenţa dizolvantă pe care o exercită modul de viaţă american asupra unei părţi a tineretului, tratează cu deosebită ascuţime spinoasele probleme sociale, agravate de război: şomajul, lipsa de locuinţe, cerşetoria, prostituţia. Condamnă demagogia politicianistă caracteristică vieţii politice burgheze.

În ciclul de reportaje despre capitală, de pildă, Alvaro confruntă două Rome: Roma luxului şi a eleganţei şi Roma suburbiilor populate de cerşetori şi şomeri şi unde domnesc bolile cronice provocate de mizerie, de subalimentaţie, de locuinţele insalubre, supuse inundaţiilor din pricina proastei canalizări.

Pentru a da o imagine mai cuprinzătoare asupra scriitorului şi asupra variatelor genuri literare pe care le-a abordat, volumul de faţă include şi cîteva din reportajele sale.

DESPINA MLADOVEANU

---

[1] Corrado Alvaro, *Quasi una vita, Giornale di uno scrittore*, Milano, Bompiani, 1951, ed. II-a, pp. 140—141 (n.a.).

OAMENI DIN ASPROMONTE

1

Nu-i frumoasă viaţa păstorilor din Aspromonte, iarna, cînd torentele tulburi aleargă spre mare, iar pămîntul pare că pluteşte pe ape. În casele făcute din crengi şi lut, ciobanii dorm laolaltă cu vitele. Cutreieră munţii, învăluiţi în glugi lungi, prinse de pelerinele lor triunghiulare, care le ocrotesc spatele, aşa cum e înfăţişat uneori cîte un zeu grec pornit în iernatică peregrinare. Torentele au glas asurzitor. În luminişuri, deasupra focului, aburesc ceaunele ; ceaunele acelea mari şi negre pe zăpada albă, ceaunele acelea mari unde se încheagă laptele în zerul verzui, amestecat cu ierburi sălbatice. De jur împrejur ciobanii cu glugi negre, cu straie de lînă neagră dau viaţă munţilor întunecoşi şi copacilor uscaţi, iar stejarul verde îşi dăruie ghinzile porcilor negri. Aşezaţi în jurul ceaunului, ciobanii îşi afundă în el lingurile lungi de lemn încrustat şi aruncă înăuntru bucăţi mari de pîine. Le scot apoi din zer aburinde, vîrstate de un alb prea pur ; aşa cum e laptele pe pîine. Ciobanii îşi scot bricegele şi lucrează lemnul ; încrustează inimi înflorate pe medalioane pentru logodnice, cioplesc în lemn de măslin figurine de agăţat pe furca de tors, iar cu piroane înroşite în foc dau găuri în trestii şi fac fluiere. Stau ghemuiţi pe pragul vizuinilor, în stră-

lucirea orbitoare a pămîntului, şi aşteaptă ziua cînd vor coborî la cîmpie şi vor putea să-şi atîrne haina şi butelca în copacul blînd de la şes. Atunci luna nouă va fi măturat ploaia, iar ei vor coborî în sat, unde-i aşteaptă casele de zid, pline de vorbele şi oftatul femeilor. Satul e mai cald, mai strîns decît o turmă. În zilele limpezi, boii urcă pe drumeagul povîrnit ca pe cărarea ce duce spre ieslea lui Isus Cristos [1] ; albi şi voinici cum sînt, par mai mari ca arborii ; adevărate animale preistorice. Din cînd în cînd vine vestea că un bou s-a rostogolit în prăpastie, şi atunci satul, ca o haită de cîini, aşteaptă animalul jupuit, atîrnat în piaţă de stîlpul măcelarului, înconjurat de cîinii care adulmecă sîngele şi de femeile venite să cumpere la preţ scăzut.

Nici oile, nici boii, nici porcii negri nu-s ai păstorului. Sînt ai boierului leneş, care aşteaptă ziua de tîrg şi pe negustorul mustăcios, care vine de la ţărmul mării. În singurătatea vîntoasă a muntelui, ciobanul fumează crusta pipei, se uită la copil cum sare ca un ied, ascultă cîntecele, pierdute-n depărtări, ale celor mai tineri, amestecate cu zgomotul din crăpăturile muntelui şi al apei, care bolboroseşte ca nişte cumetre venite să culeagă vreascuri. Cîte unul, aşezat călare pe un dîmb de parcă ar sta pe-o creastă de lume, suflă-n cimpoi, şi toţi se gîndesc la femei, la vin, la casa de zid. Se gîndesc la duminicile din sat, cînd uliţele se umplu de un oftat greu şi cînd le răspund, cu răsuflarea lor, catîrii din staule şi porcii din cocini, cînd copiii ţipă dintr-o dată ca nişte vrăbii, cînd bătrînii, care nu se mai pot urni din loc, îşi pironesc ochii la ultimul fir de lumină, bătrînele îşi răcoresc la aer pîntecele umflat şi trudit, iar nevestele stau ca nişte porumbiţe liniştite. Se gîndesc cum se vor duce pe la cîte un boiernaş, unde vor vedea sticla

---

[1] E vorba de obiceiul de crăciun potrivit căruia prin casele italienilor se împodobeşte o iesle în miniatură reprezentînd naşterea lui Isus (n.r.).

de vin strălucind în mîinile hapsîne ale stăpînului casei şi vinul gîlgîind în paharul pe care-l vor goli dintr-o sorbitură, zvîrlind apoi cu violenţă ultimele picături pe pămînt. De vinul acela îşi aduc aminte în zilele de pe munte ca de un foc menit să le distrugă setea, sărmani şi veşnici băutori de lapte.

Se întîmplă uneori ca de la turmele vecine să vină vreo oaie nătîngă, sau vreun berbece jugănit, care au rătăcit drumul. Ei cunosc animalele aşa cum cunoaştem noi oamenii, şi ştiu ale cui sînt aşa cum ştim noi cine-i străin. De cum se iveşte animalul cu chip întrebător, dulăii, pînă atunci neliniştiţi, se potolesc pe dată. Tăcuţi şi cu băgare de seamă, ciobanii înşfacă animalul şi-l frig. Unul i-a şi înfipt un par în trup, altul îl întoarce la foc, iar altul ia un mănunchi de ierburi sălbatice şi unge cu grăsime animalul rumenit, bine întins, solemn ca o jertfă înainte de-a fi sacrificată, care îndeamnă la băutură. Beau apă, dar tot beţi se simt. Numai că seri din acestea se întîmplă să fie numai una pe an, iar viaţa e grea. Dar cel puţin primăvara nevestele urcă pînă sus la ei. Atunci, o dată cu primii miei care se zbenguie pe pămînt, scîncesc în iarbă şi odraslele omului, ori se leagănă în pătucuri agăţate de ramuri, pe care sar, plini de voioşie, jderii şi veveriţele. Pe urmă înverzesc pînă şi pietrele, iar, o dată cu vîntul verii, oamenii încep să urce sus pe munte. Încep apoi să treacă pelerinii de pe o coastă pe cealaltă a muntelui, îndreptîndu-se spre sanctuare şi cîntînd zi şi noapte. Vinarii îşi durează coliba de crengi lîngă izvorul de apă, şi noaptea atîrnă felinare de copacii uscaţi, ca să lumineze drumul. Îndrăgostiţii se foiesc prin mulţime ca să-şi vadă iubita, iar cîinii furioşi, răzbunători, credincioşi, duşmăniţi şi întărîtaţi se rostogolesc pe povîrnişuri ca nişte pietre. Atunci prinde viaţă muntele, şi cerul e semănat peste tot cu focurile de artificii care urcă din satele de pe ţărmul

mării, ca nişte semne menite a dovedi că acolo se află casele, că acolo se află sfinţii cu chipurile lor de oameni din popor, care nu mai sînt nevoiţi să trudească, ci stau în tăcerea spaţioasă a bisericilor.

Tocmai în una din aceste seri s-a întîmplat pe munte o nenorocire. Era ajun de sărbătoare, şi în coliba unui cioban, pe nume Argirò, domnea tăcerea. Feciorul ciobanului sta liniştit cînd taică-su îi spuse, întunecat la chip:

— Antonello, o să vii cu mine în sat. Poţi să umbli atîta ?

— Da, tată.

— Sînt şase ore de drum !

— O să merg.

— De altminteri e lună, şi pe răcoare o să putem umbla mai uşor.

— O să merg, spuse Antonello, sînt tare, o să vezi.

Băiatul era serios de tot, trecea prin acea formă de participare la durerea celorlalţi, care-i face pe băieţi îngînduraţi şi ascultători ; purta straie de cioban, făcute de curînd, şi era încins peste mijloc cu un brîu de piele, lat de-o palmă. Era bucuros că se duce pentru prima dată în sat îmbrăcat în straiele acelea noi, miţoase. Se născuse la munte şi nu-şi putea închipui cum arată o casă de zid. Îndată ce-l auzi pe taică-său trebăluind prin colibă, se ridică şi-i spuse :

— Vrei să-ţi dau o mînă de ajutor, taică ?

Ciobanul nu-i răspunse ; în coliba joasă, în care se intra de-a buşilea, tatăl îşi punea în traistă lucrurile : butelca, pelerina de iarnă, sacul.

— Luăm cu noi totul ?

— Cum o vrea domnul, fiule.

Antonello începu să scotocească prin paiele din pereţi şi scoase fluierul şi o grămadă de poze mototolite, cu sfinţi pe ele.

— Vrei să pui înăuntru şi astea ?

Argirò le puse în traistă, şi acest respect pentru lucrurile lui îi făcu plăcere băiatului. Tatăl se aşeză niţel jos, îşi şterse sudoarea, pe urmă se ridică, îşi petrecu traista pe după umăr şi spuse :

— Hai !

Dar, înainte de-a pleca, închise cu grijă uşa făcută din crengi, proptind-o cu un bolovan, pe care-l rostogoli în faţa ei. Departe-departe se vedea marea strălucind în umbra serii, care nu ajunsese încă pînă la ea ; în faţa mării era muntele ca un deget întins, iar aproape de tot, fîşia albă a torentului. Seara cutreiera munţii în tăcere şi culegea razele lungi ale soarelui. Umbrele începeau să se lungească pe cîmpie.

— Vrei să-ţi duc niţel desaga, taică ?

Tatăl îi puse traista în spinare, atîrnînd-o de un băţ, care stătea pe spatele băiatului ca o pîrghie. Copilandrul era mulţumit că duce greutate, şi pe umăr băţul îi dădea o dulce durere. Tatăl privi pentru ultima dată coliba. De cum urcară muntele, se şi uitară înapoi. Văzură copacul subţirel aplecat peste colibă, pietrele din jur ca nişte vite ce se odihnesc la amiază, sau mai curînd ca mobilele dintr-o casă ; se aşezaseră acolo deatîtea ori ! Cîinele mare, alb, venit în grabă de parcă ar fi ştiut că pleacă, se ţinu după ei.

Trecînd de vîrful muntelui, văzură drumul, care şerpuia pe marginea prăpăstiei, înţesat de oameni şi de vite. *„Viva Maria !“* [1] strigară către ei cîţiva oameni. Tatăl ridică mîna şi spuse cu o voce subţire : *„Viva !“* La fel strigă şi băiatul, cu o voce cristalină, bucuros că are prilej să deschidă gura. De pe cealaltă coastă a muntelui se auzeau împuşcături, o adevărată ploaie de împuşcături. Oamenii se împrăştiau de-a lungul drumului îngust unul cîte unul. Copiii scînceau în coşurile

[1] *Slavă Mariei !* Cu aceste vorbe se salută italienii în ziua Sfintei Marii, sărbătoarea fecioarei (n. tr.).

pe care le duceau femeile pe cap, catîrii, călăriţi de cîte un boier, rostogoleau pietrele la vale, o doamnă bine îmbrăcată umbla desculţă, cu pantofii în mînă, în semn de penitenţă. O femeie din popor umbla cu cozile despletite. Un ţăran ducea pe cap o lumînare enormă, de aceeaşi greutate şi lungime ca a trupului său — tot în semn de penitenţă. Antonello căsca gura uimit. Pe măsură ce coborau, umbra se lăţea şi părea c-o să umple valea în întregime, împreună cu zgomotul unui torent care ţîşnea brusc din munte. De după munţi, dinspre mare, se ivi luna, ca o strajă. Lîngă o colibă de crengi, ciobanul şi Antonello se opriră. De îndată ce-l văzu pe cioban, omul care stătea îndărătul tejghelei, în faţa unui şir de sticle, lîngă un butoi de vin, îşi propti mîinile de tejghea, se aplecă şi spuse:

— Ei, jupîn Argirò, ce s-a întîmplat?

— M-am nenorocit, jupîne Fermo.

— Şi cum?

— Mi-am pierdut avutul. Au căzut în prăpastie boii boierului Filippo Mezzatesta, pe care-i aveam în pază. S-a zis cu mine. Prăpăd, nu alta.

— Cînd asta?

— Chiar azi după-amiază. Frumoasă sărbătoare a fecioarei am mai avut şi eu!

— Şi vitele le-aveai juma-juma cu boierul?

— Da, jupîne, cu boierul Filippo Mezzatesta. De ce nu le cumperi dumneata? Pielea-i bună, iar carnea parc-a fost tăiată astăzi. N-au murit de boală. Pe aici, pe la dumneata, se vîntură atîta lume, ai s-o vinzi.

— Dar tot carne de vită moartă e.

— Ţi-am spus doar, parcă-i tăiată astăzi. N-ar trebui să vorbeşti aşa tocmai dumneata. Între noi...

— Nu mergem să vedem?

— Sînt aici, jos, în prăpastia Monaco.

— Patru vite ai spus?

— Da, una era o juncă de toată frumuseţea, fragedă ca spuma. Tu aşteaptă-mă aici, îi spuse tatăl lui Antonello.

— Dacă vine cineva să cumpere, spune-i că mă-ntorc îndată, adăugă Fermo. Nu laşi pe nimeni să pună mîna pe ceva.

— Ce prăpăd pe capul meu, jupîne Fermo !...

O porniră la drum. Antonello se aşeză în faţa prăvăliei, chemă cîinele şi-l luă de zgardă. Dar cîinele îi scăpă şi fugi după stăpîn. Rămas singur, Antonello începu să se teamă. Simţea mirosul vinului, un miros nou, care-i plăcea, şi se uita la sticlele acelea de toate culorile, frumos rînduite. „Lichior" : cuvîntul acesta îi veni în minte deodată. Pelerinii deveneau din ce în ce mai rari ; apăru un grup care cînta şi trăgea focuri de armă în aer. Unul mergea în faţă cu un cimpoi, iar altul bătea toba cînd cu pumnul, cînd cu cele cinci degete. Ceilalţi veneau după el, bărbaţi şi femei, în pas de dans — în semn de devoţiune — care cum se pricepea. În vreme ce dănţuiau, bărbaţii şi femeile îşi izbeau din cînd în cînd şezuturile, dar fără să rîdă. Luna se făcea din ce în ce mai roşie, umbrele cădeau ca o mantie. Copacii, aproape toţi crestaţi şi jupuiţi din pricina fulgerelor, păreau uriaşi în umbrele serii. Grupul de cîntăreţi se depărtă. O fată desculţă trecu prin faţa băiatului. Pe piciorul ei băiatul văzu prelingîndu-se un firicel de sînge.

— Hei, fetiţo, îi strigă el, ăla-i sînge !

Ea rîse :

— Ştiu.

Un alt grup de pelerini, cu puşti, ţîşni din întunericul drumului. Îşi aprinseră torţele. Unul din ei se opri la rădăcina unui stejar îngălbenit şi mort, spintecat în două de trăsnet, şi apropie o torţă răşinoasă de crengile lui ; văpaia învălui stejarul, care se aprinse numaidecît, cu o flacără uriaşă, pîrîind. Atunci băiatul strigă tare :

— Fido!

Cîinele se ivi la marginea drumului cu ochi miraţi. Din mulţime răsună atunci un strigăt ca un foc de puşcă:

— Ăsta-i cîinele turbat!

Cîinele se trînti la pămînt şi făcu ochii roată împrejur, de parcă ar fi vrut să întrebe ce au cu el. Băiatul se ghemui în tinda prăvăliei, clănţănind din dinţi. Grupul se risipi rîzînd. Antonello îşi luă traista şi se aşeză pe ea, dar nu avu curajul să se uite în jur.

2

Argirò şi băiatul ajunseră în sat cînd mijea de ziuă. După ce urcară dealul, li se înfăţişă înaintea ochilor priveliştea caselor ghemuite una într-alta, aidoma unei turme. De veacuri stătea satul acesta înfipt în vale, şi adormise acolo. De jur împrejur, cale de cîteva mile, satele celelalte, care se vedeau pe coamele stîncoase ale muntelui, se confundau cu piatra, aveau aceeaşi structură ca a ei, aceeaşi culoare, ca şi fluturele care se confundă cu floarea pe care s-a aşezat. Părea o lume stinsă, lunară. Prin tăcerea pe care ritmul lent al copitelor de cal o fac şi mai desăvîrşită, drumeţii, care încearcă să ajungă în văi prin vadurile torentelor, par nişte hoţi ieşiţi din peşterile lor. Dar de îndată ce pătrunzi în lanţurile de munţi, pe fîşia torentului, vezi cum se ridică din prăpăstii muntele însufleţit de o viaţă a lui, tainică, răsunînd parcă de glasurile tuturor izvoarelor care ţîşnesc din el. Se ivesc apoi satele cu panglicile lor de fum, glasurile risipite, sunetele de tot felul şi vocea de sopranã a clopotelor. E o viaţă în care trebuie să fii iniţiat spre a o înţelege, în care tre-

buie să te naşti spre a o iubi, atît e de plină de pietre şi de spini, cum plin e întregul ţinut de aici.

Acum drumul, la care se lucrează de douăzeci de ani, e pe punctul de-a se termina o dată cu lucrările care au să pună în funcţiune ultima mină. A şi început să se arate cîte un străin acolo unde, înainte, rar se întîmpla să vină vreun jandarm cînd se petrecea o crimă, sau negustorul ambulant care adună zdrenţe şi cumpără părul ascuns de femei în găurile pereţilor. Mînjii, călăriţi pe deşelate de vreun ştrengar, galopează încă pe drumeagurile seculare, iar boii cară de sus, de pe vîrful muntelui, trunchiurile copacilor legate cu o funie, tîrîndu-le pe pămînt de-a dreptul, fără căruţă. Căci adevărul e că aici lipseşte noţiunea geometrică de roată. Dar numai pentru puţină vreme. Căci, după cum mumiile antice se pulverizează venind în contact cu aerul, tot aşa se va pulveriza şi această viaţă. E o civilizaţie care dispare, şi n-ai de ce să plîngi după ea ; dar cine s-a născut aici trebuie să păstreze cît mai multe amintiri. Eliberarea regatului celor Două Sicilii a găsit aici o ordine statornicită de veacuri. Vălmăşagul care s-a produs o dată cu reorganizarea bunurilor domeniale a rotunjit unele averi şi aşa destul de dolofane. Satul a rămas cum era şi înainte : aglomeraţie de case de ţară, alcătuite dintr-o singură odaie cu pămînt pe jos, cu scaune şi vatră făcute din bolovani, rînduite toate în jurul unei singure case nobiliare cu galerii, grajduri, bucătării, grădini, servitori. Iar ţăranii trebăluiau şi trubideau în jurul acestei case care se afla în apropierea bisericii şi în care se grămădeau toată bogăţia, tot binele şi tot răul din acest sat.

Antonello văzu casa aceasta, cu arcade deasupra galeriilor, aşezată sus, pe un deal. Mergea după taică-său ţopăind şi nu se mira de casele de zid. Pe unele clădiri soarele făcea să scînteieze ceva lucios, ca gheaţa, care se

limpezea treptat-treptat, pînă ce devenea curat şi strălucitor ca apa. Întrebă doar atît :

— În care casă stă mama ?

Casa nu se vedea. Era amestecată printre celelalte, şi semănau toate între ele. Pe urmă îşi întoarse ochii spre casa mare, cu arcade, şi se gîndi : „Aceea trebuie să fie casa familiei Mezzatesta". Cocoşii cîntau, şi de departe nişte glasuri de femei sfîşiau tăcerea. Cu un băţ băiatul se pornise să reteze nişte ciulini cu florile roşii şi pufoase, pîrjolite de arşiţa verii. Totul i se păru mai frumos ca la munte. Cînd ajunse la prima casă, păru că pămîntul se micşorează dintr-o dată. De pe uşa larg deschisă ieşea o suflare caldă, ca din botul unui animal. O femeie, aşezată pe scăriţa din faţa uşii, se pieptăna şi muia pieptenele într-un lighean cu apă. Cum era sărbătoare, satul era aproape pustiu şi moleşit. Puţinele femei rămase acasă stăteau în faţa caselor sau pe scări şi-şi vedeau de treburile lor, fie că-şi pieptănau copiii, fie că-şi curăţau verdeţuri pentru masă. Cîteva fete, desculţe dar în haine de sărbătoare, purtau la piept, legat cu o panglică colorată, un medalion cu chipul fecioarei. Dintr-o uliţă apăru un şir de catîri, iar în faţa lor se vedea obrazul roşu al negustorului de piei.

— Ce s-a întîmplat, Argirò ?

Vestea despre cei patru boi prăbuşiţi în prăpastie se răspîndise, nu se ştie cum, din om în om.

Acasă o găsiră pe mamă în prag.

— Ce s-a întîmplat, doamne sfinte ?

În cîteva cuvinte Argirò îi povesti totul. La ferestrele scunde apărură chipurile femeilor dornice să audă vestea, care trecu din gură în gură. Una, cu un aer şiret şi supus, veni şi spuse :

— O, Betta, n-ai cumva un chil de carne şi pentru mine ?

Nu-i răspunse nimeni, dar din casă se auzi vocea răstită a lui Argirò :

— Blestemaţi să fiţi cu toţii că vreţi să trageţi foloase de pe urma nenorocirii mele! Nici n-aşteptaţi să se termine cu belelele, că vă şi năpustiţi asupra mea! Atunci să ştiţi c-am vîndut carnea şi-o să mănînce toţi din ea, în afară de voi, blestemaţilor! Cînd i se întîmplă omului o nenorocire, vă repeziţi cu toţi să-l sfîşiaţi de parcă aţi fi cîini! Oh, doamne, dumnezeule, îndură-te de noi!

Antonello se aşezase pe lada cu rufărie şi asculta cu luare-aminte vorbele astea care păreau un bocet. Înţelegea, pentru prima oară, că se petrece ceva nedrept; în mintea lui se desluşi dintr-o dată, limpede, ideea condiţiei sale şi se simţi ca un înger căzut. Se uită ţintă la icoana sfîntului Luca, atîrnată îndărătul uşii. Taică-su se aşezase pe pat. Mama îi dădu un pumn de smochine şi o bucată de pîine :

— Ia de mănîncă, fiule.

Băiatul simţi o clipă mîinile mamei, calde de parcă erau chiar ale lui. Odaia era tăcută şi răcoroasă. Afară se auzeau glasuri şi zgomote aproape ritmice, întocmai ca zgomotul stăruitor al ploii. Antonello aţipi cu pîinea în mînă, pe ladă.

3

Nu era nici opt cînd Argirò intră în palatul familiei Mezzatesta. Poarta era deschisă. Arcada de deasupra porţii, înaltă de cinci metri, era făcută din piatră, singura piatră lucrată din tot satul; o parte din această piatră slujise pentru uşorii bisericii, pentru trepte şi pentru cele două coloane subţirele. Palatul şi biserica se aflau alături : erau singurele clădiri ale satului durate

din materiale nobile — fierul şi piatra, — şi împodobite cu singura formă nobilă — coloana. În palatul alcătuit din trei clădiri aşezate una lîngă alta, cu scări interioare şi exterioare, care porneau toate dintr-o curte spaţioasă, cu intrări separate, clădiri întărite cu contraforturi, cu smochini sălbatici ce crescuseră în masa zidului, pe bastioane, sau ca nişte smocuri, pe arcada porţii, trăia marea familie numită Mezzatesta. Grajdurile erau la parter ; tot aici se aflau şi hambarele, bucătăriile, care mişunau de servitori, iar sus, la etaj, locuiau stăpînii cu nevestele lor, ale căror capete drăgălaşe se clătinau în ritmul poruncilor pe care le dau. Să fii servitor în casa aceea era un privilegiu. Servitoarele, care, în şiruri lungi, veneau şi plecau toată ziulica cu ulcioarele pe cap, aducînd apă de la trei kilometri depărtare, erau rîvnite în taină de bărbaţi, căci duceau, dincolo de casă, surîsul stăpînei celei mai tinere, născută dintr-o căsătorie între veri, şi care era văzută, către seară, stropind smerită garoafele de soi de pe terasă. Servitoarele de aici lepădaseră straiele ţărăneşti. În casele acestea puţini oameni intrau fără o frică ascunsă. Oriunde îţi aruncai ochii, dădeai de pămînturile acestei familii, de la pădurile munţilor pînă la grădinile de pe ţărmul mării. Averi felurite, cît vedeai cu ochii. Al lor era pămîntul, ale lor erau măslinele ce cădeau pe pămînt, ale lor pădurile de pe munţii din jur, ale lor cîmpiile dezmiriştite în iulie, cînd tot pămîntul e galben, iar dealurile, ca de cretă, crapă de uscăciune. Cîte palme n-au fript feţele ţăranilor, cîţi dintre ei n-au fost loviţi cu piciorul ! Anticamerele gemeau de oameni săraci, care aşteptau să fie primiţi, oameni ce se ruinaseră din pricina vreunui porc lovit de boleşniţă sau a vreunui bou prăbuşit în prăpastie. Aici se vorbea despre avere, pentru că ale stăpînilor acestor case erau vitele ce păşteau şi pomii care dădeau rod. Noaptea, pitiţi prin case, în vreme ce rarii trecători îşi

luminau drumul cu torţe sau tăciuni, copiii, cînd ascultau poveşti, îşi închipuiau că întîmplările minunate de care auzeau se petreceau chiar în casa aceea boierească şi că în grajdurile ei a dansat Cenuşăreasa cu Prinţul. Stăpînii, cărora li se mai spuneau şi boieri, sau „pantaloni lungi", erau doi inşi care semănau între ei, cu nasuri scurte şi coroiate, cum au unii papagali. Legăturile lor de rudenie de prin satele vecine erau cunoscute întocmai ca cele ale unor coborîtori din regi. Cînd le venise vremea însurătorii, s-a hotărît ca unul din ei, Filippo, să se căsătorească cu o vară, ca să nu se înstrăineze averea. Această vară veni dinspre mare şi se înmormîntă în casa aceea uriaşă. Ea ţinea cheile de la hambare. Cînd deschidea uşile spre drumul însorit, părea că se deschide un rai umbros : grîul stătea adunat în munţi de aur, porumbul împodobea cu pănuşele lui tavanele, brînzeturile erau rînduite în stive, iar deasupra atîrnau salamuri răsucite pe bastoane cocîrjate ; iar chiupurile de untdelemn şi butoaiele pline scoteau sunete grave cînd le atingeai. Numai în casa aceea glasurile răsunau ca în biserică. Ştrengarii îşi vîrau capetele printre gratiile grajdurilor şi ale hambarelor şi scoteau cîte un : „A-a !" ca să audă cum strigătul lor se preface în cîntec printre vasele pîntecoase.

O scară mare, de piatră cenuşie, largă cît un fluviu, încununată de patru coloane, peste care se arcuiau trei bolţi, se deschise în faţa lui Argirò. Urcară sprijinindu-se de zid, de parcă s-ar fi aflat într-un loc prea strîmt. Apoi, după ce terminară de urcat, ajunseră în faţa unei uşi mari. Antonello îl apucă pe taică-su de mînă. În încăperea întunecoasă şi sonoră răspundeau, tainice, mai multe uşi. Un miros de paie, de ulei şi de fîn umplea încăperea în care răspundeau ferestrele zăbrelite ale hambarelor şi grajdurilor. După ce străbătură încăperea şi urcară o altă scară, ajunseră într-un coridor, iar lu-

mina unei ferestre mari năvăli peste ei ca un torent. Neînsemnaţi, simţind într-înşii ca un fel de frig, se pomeniră în faţa a trei uşi închise. Una din ele se deschise şi apăru o femeie în vîrstă.

— Ah, dumneata erai, Argirò ? !

— Aş putea vorbi cu stăpînul ?

— La ora asta ? Boierii dorm la ora asta, spuse femeia. Dacă vrei să aştepţi... adăugă ea, deschizînd uşa.

Intrară într-o bucătărie mare, întunecoasă. De-a lungul pereţilor erau înghesuiţi saci burduhănoşi de grîu. De tavan atîrna un lung şir de cîrnaţi încolăciţi în jurul unui băţ. Într-un colţ, pe doi căpriori de fier, se afla un pătuţ, acoperit cu un cearşaf alb, dedesubtul căruia se ghiceau formele pîinilor proaspete, de curînd frămîntate. Trei femei erau aşezate pe pămînt. Alta sta lîngă cuptorul ce se afla într-un colţ, ca un monstru familial, şi arunca înăuntru crengi uscate, care se aprindeau într-o clipă. Una din femeile ghemuite la pămînt învîrtea un cilindru de fier, care se încingea pe un mic cuptoraş şi din care se ridica un fum plăcut, greu, îmbătător.

— Ăsta-i miros de cafea, spuse Argirò copilului.

Antonello stătea în picioare lîngă taică-su, care se proptise de uşă şi privea. Din cînd în cînd, femeia care prăjea cafeaua se uita la el de jos în sus şi apoi îşi lăsa cu repeziciune ochii asupra picioarelor lui desculţe.

— E feciorul dumitale ? întrebă cea mai bătrînă.

— Da.

— Numai pe ăsta-l ai ?

— Mai aştept unu, e pe drum.

— Sănătate şi pace !

Celelalte femei zîmbiră, vrînd parcă să repete astfel urarea şi ele.

— De ce nu staţi jos ?

Atunci fiul şi tatăl se aşezară pe bancă ; numai că nu

ştiau ce să facă cu mîinile. Antonello încerca să descopere care din femeile acelea e stăpîna. Se uita la cea care vîra surcelele în cuptor şi-i urmărea ritmul rochiei care, din pricina neîncetatei mişcări, se tot ridica şi se lăsa pe şolduri, în vreme ce femeia făcea nişte strîmbături care-i schimonoseau gura şi nasul. Mirosul pîinii puse să crească era fraged ca mirosul laptelui şi acrişor ca sudoarea.

— Tată, care-i doamna Dolores ?

— Nu-i aici ; astea care le vezi sînt servitoarele ei.

Atunci copilul începu să se uite la cea care prăjea cafeaua şi care purta la piept, deasupra sînului stîng, un medalion cu chipul fecioarei ; i se păru că o simte aproape, ca din acelaşi sînge cu dînsul, şi încercă un simţămînt nou şi nelămurit. Pe coridor tună o voce, o voce tărăgănată şi nazală, dar poruncitoare :

— Annunziata !

Femeia mai în vîrstă se repezi la cuptor, strigînd :

— Hai, repede, cafeaua !

Părea că toţi cîţi erau în casă alergau către un singur punct, cum fuge o grămadă de şoareci. Annunziata ieşi cu tava, cu ceştile, ibricul şi zahărul strălucitor de alb. Cuptorul se domolise : cald şi molcom, cenuşiu, de un cenuşiu depărtat, asemenea unui cer înnourat, avea o adîncime tainică şi suverană. Mireasma pîinii începu să se împrăştie pe cînd lopata intra treptat-treptat în cuptor, în a cărui adîncitură pîinile şedeau vii ca nişte făpturi, sau ca seminţele în potirul unei flori. Una din femei se apropie de băiat şi-i puse în mînă ceva fierbinte şi neted :

— Ia pîinişoara asta. Bag-o în buzunar.

Antonello simţi căldura pîinii cum îi pătrunde prin haine şi-i înfierbîntă pulpa, încercînd un simţămînt plăcut şi nou.

— E pîine albă, îi spuse tatăl, încercînd să zîmbească.

Filippo Mezzatesta nici nu se îmbrăcase bine, că şi voi să stea de vorbă cu Argirò. Sprijinindu-se de umerii a două femei voinice şi răsuflînd din greu, venise, în vîrful picioarelor desculţe, într-o odăiţă de lîngă dormitor şi se trîntise de-a curmezişul unei canapele. Acuma îşi sprijinea călcîiul gol pe un covoraş, ţinînd laba cu degete răşchirate în sus. Apucase să-şi pună pe el o cămaşă şi o pereche de nădragi, care se legau la gleznă.

— Carmela, Tereza, iute, hainele, spuse el, că altfel răcesc!

— Oh, dumnezeule mare, o, sfîntă fecioară!

Femeile alergau care încotro, aducîndu-i hainele. Una îi trase ciorapii, în vreme ce el continua să gîfîie şi să ocărască. Pe urmă se linişti, pentru că ajunsese la treaba cea mai primejdioasă: trebuia să-şi tragă pantalonii. Înalt, gras, enorm, se sprijinea cu mîna de capul uneia din cele două femei, ca într-un baston, în vreme ce cealaltă îi încheia nasturii şi catarama de la brîul de piele. Mîinile lui mari, acoperite de păr roşiatic, simţeau în căuşul lor capul bine pieptănat al Carmelei, cea cu părul negru, şi forma craniului feminin, perfect rotund. Cealaltă îi înfipsese în spinare, pe cînd îl îmbrăca, sînii ei tari. Cînd îl încălţară, se trînti din nou pe divan.

— Încet, încet, cu băgare de seamă!

Îi puneau tocmai pantoful stîng, iar el se pregătea să sufle în ceaşca cu cafea, cînd intră Argirò. Îşi lăsă jos piciorul în care i se pusese doar ciorapul roşu, holbă ochii mici de culoarea cireşei, îngropaţi în obrajii mari şi umflaţi, acoperiţi de păr auriu, şi-l întrebă:

— Ei ce-i, mă Dovleacule?!

Antonello, care se ţinea de taică-su ca o umbră, auzi pentru prima dată această poreclă. Îl vedea acum pe taică-său înaintînd cu capul plecat, îndoindu-şi pălăria neagră şi îndesîndu-şi-o în buzunar, stînd în picioare

şi bălăngănindu-şi mîinile, sprijinindu-se de uşă de parcă era gata s-o ia la fugă.

— Ce s-a întîmplat ? ! strigă boierul.

— S-a întîmplat... s-a întîmplat că m-am ruinat !

Şi-i povesti pe nerăsuflate întîmplarea cu vitele, apoi, despărţindu-se parcă de un animal viu, puse pe scaun trei bilete de cîte o sută de lire şi unul de cincizeci, care se porniră să mişte cu adevărat ; desfăcîndu-şi colţurile îndoite, tremurau încet, ca nişte insecte care îşi întind aripioarele după ce s-au prefăcut că-s moarte.

— Ah, pungaşule ! Ah, ticălosule ! Ai făcut-o într-adins, vrei să mă nenoroceşti ! Dar lasă, că o să te nenorocesc eu pe tine !

Striga de părea c-o să se înăbuşe. Începu să tuşească, clătinîndu-se şi scuturîndu-şi trupul uriaş. Femeile începuseră să se agite şi să se învîrtă în jurul lui ; una îi spunea : „Binişor, binişor !“, alta îl bătea cu palma pe spinare. În uşa pe jumătate închisă se arătă, fără zgomot, un băiat care rămase cu ochii la Antonello. Se apropie de el, îi vîră o mînă în buzunar şi-i spuse :

— N-ai adus cumva de la munte vreun pui de animal pentru mine ?

Băiatul scoase din buzunarul ciobănaşului pîinişoara, o privi şi începu s-o fărîmiţeze. Antonello se roşi ca focul, nemaiştiind unde să se uite.

— Vă spun eu, boierule, strgă Argirò, că, atunci cînd se întîmplă o năpastă ca asta, tot noi, bieţii ciobani, pătimim ! Boierilor prea puţin le pasă. La ei masa-i totdeauna pusă. Pe cînd noi...

— Nu ne pasă ?

Mezzatesta se aplecase să ridice ceva, dar nu izbuti, fiind împiedicat de pîntecul lui voluminos. Mai încercă o dată şi izbuti să apuce gheata din faţa lui, pe care o azvîrli în cioban. Gheata îl nimeri drept în piept, şi apoi

căzu la picioarele lui ; era o gheată enormă, galbenă, cu ţinte.

— Şi zici că nouă nu ne pasă ? De ce, mă rog ? Oare noi furăm ?

— N-am spus asta. Zic numai că dumneata stăpîneşti jumătate din sat, că eşti stăpînul nostru şi al soartei noastre. Dar pentru mine, care abia aşteptam să vînd vitele ca să-mi scot şi eu partea mea, pentru mine e prăpăd. Eu m-am nenorocit, eu, nu dumneata ! Ce interes aveam să mă nenorocesc singur, cu mîinile mele ? Mai bine zi că aşa mi-a fost scris.

— Nu, omule, ai făcut-o dinadins. Eşti un dovleac, întocmai cum ţi se spune. Hai, cară-te, şi să nu te mai arăţi în faţa mea !

Şi, în vreme ce vorbea, număra banii pe care i-i lăsase Argirò. Stînd cu capul plecat şi numărînd, vorbea distrat, cu gîndul aiurea. Femeile stăteau lîngă perete, cu mîinile încrucişate, şi păreau că nu aud nimic, pentru că ori de cîte ori Argirò se uita la ele, implorînd parcă ajutor, îl întîmpinau nişte ochi absenţi, care nu voiau să vadă.

— Dar bine, boierule, sînt cioban şi-ţi slujesc familia de cînd m-am născut, de pe cînd erai copil ! Sînt ca băiatul ăsta pe care-l vezi aici, o fiinţă nevinovată, ciobănaş de-al dumitale şi el. De data asta mi-a mers prost. Dar atîţia ani la şir cum te-am slujit ?

— Ei da, n-am ce zice, viaţa la munte e cît se poate de frumoasă, că doar nu faci nimic. Vitele mănîncă singure, umblă cu picioarele lor. Mare scofală să fii cioban ?

— Ei, acuma ce-a fost a fost. Dar n-ai vrea să-mi dai să-ţi păzesc porcii, bunăoară, sau oile ? Că doar nu s-o înverşuna mereu soarta împotriva mea !

— Nu-ţi dau nimic, nimic ! Cară-te ! Să nu te mai văd înaintea ochilor ! Nu vreau să mai am de-a face cu tine !

— Boierule, nu mă nenoroci!

— Ba am să te nenorocesc!

— Dar asta înseamnă, înseamnă...

Nici nu ştia ce să mai spună. Se uită împrejur, îl văzu pe feciorul boierului cum fărîmiţa în mîini ultima bucăţică de pîinişoară şi care semăna leit cu taică-său; descoperi asta cu ură. Luînd în grabă o hotărîre, spuse domol:

— Atunci dă-mi jumătatea mea din bani. Dă-mi ce mi se cuvine.

— Ce ţi se cuvine? Neruşinatule! Nu-ţi dau nici o para chioară, pricepi tu? Şi n-ai decît să te duci la judecător. Dă-mă în judecată, pricepi?

— Nu, pentru numele lui dumnezeu! Ai să-mi dai partea mea, şi dacă n-ai să mi-o dai mie, atunci ai s-o dai altuia. Ai s-o dai lui dumnezeu; da, domnului-dumnezeu din ceruri, care vede ce nedreptate îmi faci!

Mezzatesta îşi sprijinise pumnii pe genunchii desfăcuţi, ochii parcă îi ieşiseră din cap şi deschisese gura să spună ceva. Dar Argirò nu-l mai auzi pentru că ieşise din cameră şi cobora scările tîrîndu-l pe Antonello după el, simţind mînuţa copilului cum îi caută mîna. Gestul acesta îi umplu inima de căldură.

Se uită la băiat pe furiş şi nu se putu opri să-i atingă obrazul cu dosul palmei. Cînd trecură prin faţa bucătăriei, bătrînica de mai înainte întrebă:

— Ce s-a întîmplat?

— Ce-a vrut dumnezeu.

Şi coborîră scările care păreau nesfîrşit de lungi. Cînd ajunseră sub arcadă, lui Argirò îi veni în minte un gînd.

— Să mergem pe aici, spuse el.

Străbătînd curtea, se pomeniră în faţa scării care ducea la palatul mai scund, palatul fratelui lui Filippo Mezzatesta, boierul Camillo.

Uşa era deschisă, iar în prag, aşezată jos şi nemişcată, stătea o femeie, cu cotul pe genunchi şi cu bărbia în pumn. În juru-i se auzea un bîzîit continuu de albine, iar ea se căznea să ţină ochii deschişi în aromeala aceea de septembrie. Cînd îşi ridică fruntea, doi ochi poruncitori şi sfredelitori se pironiră asupra musafirului, iar vocea ei, aspră şi neînduratoare, întrebă:

— Ce vrei?

— Păi, aş fi vrut să vorbesc cu boierul Camillo Mezzatesta.

— Poţi să vorbeşti cu mine.

— Eu sînt un cioban, Argirò, poreclit Dovleacul.

— În slujba cui eşti?

— Eram în slujba lui Filippo Mezzatesta.

— Intră.

Se ridicase sprintenă şi uşoară. Era o femeie frumoasă, voinică, cu pielea de culoarea alabastrului; ochii îi clipeau neîncetat şi părea că vor să spună mai mult decît spunea gura ei arcuită şi mare. Părul, pieptănat cu cărare la mijloc, îi punea o lumină blîndă pe chip, dar ochii arzători şi neliniştiţi dezminţeau de îndată această primă impresie. Umbla desculţă, îmbrăcată în straie de femeie din popor, deşi cu greu ai fi putut-o lua drept una dintre acestea, pentru că pe faţa ei erau întipărite semnele unei îndestulări şi ale unei moliciuni neîntîlnite la ţărance. Bărbia rotundă, mîinile fine, pe care şi le scotea din cînd în cînd de sub şorţ ca pe nişte arme, arătau că e vorba de-o fiinţă care iese din comun. Ce-i drept, şi Argirò îşi scoase căciula, spunînd:

— Şi să mă ierte domnia-voastră!

Ea păru măgulită de toate astea, pentru că îşi sumese colţurile gurii, zîmbindu-i uşor. Argirò o privea cu luare-aminte, cu aerul unui om care înţelege, dar ea de-

veni din nou mîndră şi închisă, părînd a-i zice: „Bagă de seamă cu cine ai de-a face!"

Fu introdus într-o cameră slab luminată de o ferestruică ce dădea spre miazăzi, pe al cărei prichici se aflau cîteva glastre cu busuioc şi ghimber ce împrumutau încăperii o notă proaspătă de verde, de parcă dădea într-o grădină. În fund, aşezat într-un fotoliu, şedea un bărbat, care sta pe gînduri privind în jos, cu un soi de uitătură absentă şi fixă. Îşi ridică cu greu capul şi spuse cu o voce stinsă şi sîsîită:

— Dumneata eşti, Pirria? Ce s-a întîmplat?

Cînd îşi înălţă capul, i se văzu chipul prelung şi suferind, cu o mustăcioară rară şi sărăcăcioasă pe buza de sus. Firele bărbii nerase de cîteva zile accentuau gălbejeala obrazului. Pe cap purta un fel de coroană din frunze de lămîi, prinsă cu un fir de bumbac roşu. Din cînd în cînd îşi ducea mîna la frunte, ca să şi-o potrivească. Femeia îi spuse lui Argirò:

— Îl doare capul. Şi, zicînd acestea, surîse slab, cu o fulgerare în ochi. Într-adevăr, omul ofta din greu. Vorbeşte-i, adăugă femeia, şi vezi de sfîrşeşte iute.

Argirò nu ştia de unde să înceapă. Începu să-i spună despre vite, pe urmă se întoarse înapoi, ca să-i istorisească despre primele lui legături cu Mezzatesta, şi în toate astea îşi amesteca nevasta, băiatul, amintirile cele mai îndepărtate şi mai fără noimă, pînă cînd femeia strigă la el:

— La urma urmei, ce vrei?

Atunci Argirò, gîfîind mereu, începu să spună:

— Păi, să vedeţi dumneavoastră, că eu, cu o familie, va să zică de trei persoane, şi o a patra care-i pe drum, şi cu iarna asta care vine, n-am de nici unele...

Nu-l lăsară să sfîrşească. Femeia îi tăie vorba, spunîndu-i:

— Să ştii că noi nu avem nimic de dat. Ai priceput?

Omul nu mai știa ce să facă. Umblînd de-a-ndaratelea, voi să iasă pe ușă, dar se izbi de un scaun. Boierul nu deschisese gura, se uitase doar cînd la el, cînd la femeie, plecîndu-și capul, dar nu se știa dacă în semn de aprobare sau de oboseală. Numai cînd Argirò fu gata să iasă pe ușă, făcu un semn cu mîna, ca pentru a-l chema înapoi.

— Vrea să-ți spună ceva, zise femeia.

Argirò se apropie și boierul, cu o voce tărăgănată, îndepărtată, spuse :

— Ai putea să te duci la Ignazio Lisca. Ăla are bani și dă cu împrumut. Întinse apoi mîna, zicînd : Spune-i că te trimit eu. Surîse slab. Pe urmă, cu un strigăt neașteptat, adăugă : Vai, vai, capul meu !

Dar femeia nu-l luă în seamă și ieși împreună cu ciobanul. Acesta îi mulțumi și-și puse căciula. Îl găsi pe băiat șezînd pe scări și jucîndu-se cu o fetiță.

Fetița era Saveria, fiica lui Camillo Mezzatesta. Părea de o seamă cu Antonello. Grăsuță, smeadă, cu o codiță prinsă în vîrful capului, avea expresia aceea adormită și maternă caracteristică tuturor fetițelor din sud. Întreaga experiență a familiei se oglindea parcă pe chipul ei, și, în ciuda vîrstei fragede, avea buzele umede și privirea încercată a femeilor mature, dar totul învăluit într-un aer de inocență, pentru că n-avea nimic pe cuget. Și, apoi, toate aceste erau numai aparențe. Căci dacă te uitai la ea în vreme ce se juca, băgai de seamă că face totul cu chibzuială și cu o concentrare copilărească. Multe fete din sat erau precoce și păreau că poartă în sînge păcatele părinților, deși erau nevinovate. Dar Saveria avea trăsăturile descendenței ei, și mai cu seamă gura mamei, strînsă așa de parcă ar tot fi mușcat-o o viespe rea pe care nu mai izbutea s-o alunge. Se juca cu băiatul lui Argirò, care-i vorbea despre viața de la munte, despre oi, cîini și lupi și se lăsa în patru

labe să imite mişcările acestor animale. Fetiţa urmărea atentă de parcă tot ce-i arăta băiatul se întîmplă aievea, şi de-abia îşi stăpînea rîsul, ca să nu-l întrerupă şi ca iluzia acelei născociri să mai dureze. Dar cînd veni Argirò, Antonello se ridică repede în picioare, ca la comandă, şi se duse lîngă el. Fetiţa îl rugă să se întoarcă. Dar cei doi se îndepărtară şi, cînd fu s-o ia după colţ, se uitară amîndoi înapoi. Mama şi fetiţa îi mai priveau. Argirò surîse arătîndu-şi dinţii puternici şi albi.

— Al dracului neam de muiere ! mormăi el.

Casa lui Ignazio Lisca era alcătuită din două camere scunde, care dădeau una spre drum, iar cealaltă spre o casă dărăpănată, aflată ceva mai la vale. Pe vremuri casa asta dărăpănată trebuie să fi fost o locuinţă spaţioasă, cu anume podoabe, aşa cum se vedea după şănţuleţele săpate în chenarul de piatră al uşii. Dar fiind părăsită de cine ştie cînd, în urma unui cutremur poate, acoperişul se prăbuşise, pe podele se aşternuse un strat gros de ţărînă, iar la mijloc crescuse un smochin înalt şi drept. Nişte ferestre fără balcoane priveau spre ruina dinăuntru. Ignazio locuia împreună cu soţia, o femeie îmbătrînită înainte de vreme, şi cu fiică-sa, o fetiţă de zece ani. Despre părinţii săi, Ignazio n-ar fi ştiut să spună mare lucru. Taică-său îl făcuse cu o femeie care nu-i era nevastă şi care, într-o bună zi, fugise nu se ştie unde. Rămas singur, bătrînul devenise evlavios ; se ducea la biserică în fiecare zi şi cînta, aşezat lîngă orgă, cu un glas behăit de capră. Ignazio se căsătorise cu fiica unui misterios boier lombard, care, după ce luptase alături de Garibaldi, se retrăsese la ţară din pricina unei iubiri nenorocite şi neîmpărtăşite pentru o femeie din satul lui, unde nu mai voia să se întoarcă şi unde nici nu s-a mai întors. Dar înainte Ignazio trăise mulţi ani de zile cu o femeie pe care o avea în casă şi cu care nu voise să se căsătorească ; de la ea avea fata.

Ignazio era cu totul alt om decît taică-său. Avea un păr creţ, de culoarea aramei, creţ ca şi al bătrînului, care purta acum o barbă cîrlionţată, albă, ca un străvechi zeu păgîn. Dar spre deosebire de taică-său, Ignazio era viclean şi ascuns, din dorinţa de a se răzvrăti parcă împotriva senzualităţii care domnise întotdeauna în casa părintească. Începuse să dea bani cu împrumut chiar din clipa în care făcuse rost de primii lui gologani. În felul acesta îşi mări negoţul, precum şi influenţa, şi în sat erau prea puţini oameni care să nu-i fie datornici. În afară de asta, juca cărţi de dimineaţa pînă seara cu cine apuca. Juca şi în ziua aceea, cu toate că era sărbătoarea fecioarei.

Tovarăş de joc îi era Labbrone, un tînăr care, de cînd fusese la armată, lepădase straiele de cioban, şi, dat fiind că învăţase să citească, aspira la postul de factor comunal. Cei doi adversari de joc erau : Pazzo, venit în sat împreună cu nevasta unuia din Palermo şi cu cei trei fii ai ei, la care se adăugaseră alţi doi ai lui, şi un străin, Giovanni Milone. Se vedea cît de colo că acest Milone e străin. Era dintr-un sat vecin, ai cărui locuitori se bucurau de faima de a fi cei mai şireţi din tot ţinutul. Vechea rivalitate dintre cele două sate, de care pomeneau pînă şi poveştile, se dovedi, în acea zi, cît se poate de întemeiată. Milone şi ceilalţi trei se dispreţuiau reciproc. Milone, îmbrăcat curăţel, mirosind proaspăt a săpun, se uita cu dispreţ la hainele murdare şi cîrpăcite ale celor trei şi la cămăşile lor descheiate, prin care li se vedea părul de pe piept. Ignazio îşi pusese mare nădejde în ziua aceasta în care Milone trebuia să coboare de la Sanctuar cu buzunarele pline de aur. Milone era rudă cu parohul bisericii, şi în fiecare an, de sărbătoarea fecioarei, stătea în biserică lîngă masa darurilor. În faţa ochilor săi, pe covoraşul de pe masa darurilor, credincioşii aruncau inele şi cercei, prinos adus fecioa-

rei. Iar Milone văzuse, încă de pe vremea cînd era copil, cum, seara, aurul strîns pe masă era transportat într-un sac — un sac plin cu aur! De doi ani, de cînd aflase gustul femeilor şi al cărţilor de joc, începuse să-şi strecoare în buzunar o parte din aurul acela. După ce făcea această operaţie, se simţea din cale-afară de bogat şi i se părea că bogăţia aceea pîngărită n-avea să se mai termine niciodată. Părea nerăbdător să se descotorosească de această povară. Ignazio, care ştia ce-i banul, îl înşfăcase ca un hoţ la un colţ de stradă. Rivalitate, dispreţ, gîlceavă, toate acestea se amestecau în legăturile dintre ei. Faptul că Milone fura era cunoscut de toată lumea şi părea aproape lipsit de importanţă, ca o pungăşie săvîrşită de vreun copil.

— Arată-mi, arată-mi ce-ai adus de data asta!

— Ia nu mă mai bate la cap! se apăra Giovanni Milone.

Ochii tuturor erau aţintiţi asupra buzunarelor de la haina lui cea nouă, care nu se lăbărţaseră încă, deşi avea obiceiul să stea veşnic cu mîinile în ele. Dar ceilalţi nu se dădeau bătuţi. Aşteptau cu ochii larg deschişi, cu privirile aţintite asupra unui inel din degetul lui Milone şi spuneau:

— Arată-ni-l.

Dar Milone se făcea că nu pricepe şi aduna în grămezi monedele din faţa lui, zornăindu-le. Ignazio ştia că, atunci cînd o să termine banii, o să scoată şi altceva. Într-adevăr, după ce pierdu cîteva partide, aruncă pe masă o pereche de cercei. Erau nişte cercei din aceia cum poartă femeile din popor, închipuind nişte floricele prinse în aurul topit, niţel tocite, flori culese vara tîrziu. Flori care nu semănau cîtuşi de puţin cu florile de cîmp, flori de grădină artificială, de seră. Două nemaipomenite flori de email strălucind, proaspete, în mijloc. Ciudat lucru, aurul părea subţiat de parcă cerceii s-ar fi ros

în timpul somnului, aidoma acelor inele din degetele nevestelor care se tocesc în timpul treburilor gospodărești. Milone îi cîntări o clipă în căușul palmei. Cei care stăteau în juru-i nu îndrăzneau să întindă mîna, ci așteptau ca să-i evalueze. În tăcere, după ce-i cîntări îndelung, Milone îi trecu și celorlalți. Închizînd ochii pe jumătate, Ignazio făcu la fel.

— Cît zici c-ar putea trage ?

— Cred că fac șaizeci de lire, spuse Milone.

— Șaizeci de lire ? făcu Ignazio și îi ascunse din nou, cu mare grabă, în mînă.

Labbrone, care nu fusese consultat, îi luase în palmă și-i cerceta, în vreme ce Pazzo înghițea în sec, ceea ce făcea să i se miște în sus și în jos, de-a lungul gîtului lui slab, mărul lui Adam.

— Ei lasă, lasă, spuse Milone luînd brusc cerceii din mîinile lui Labbrone.

— Doar nu ți-i mănînc...

Își luă înapoi cerceii, punîndu-și-i în față ; și îi tot ciocănea pe masă, vrînd parcă să le fixeze un loc.

Era iritat din pricină că pierduse. Îl privi pe Ignazio drept în ochi și-i spuse :

— Vrei să jucăm numai noi doi pe perechea asta de cercei ?

— Nu fac șaizeci de lire, dar tot o să joc.

Împărțiră cărțile ; Milone le îndoia la colțuri, uitîndu-se încet la figurile ce-i căzuseră. Pierdu. Ignazio luă încet cerceii și-i strecură în buzunar, după ce cercetase cum funcționează încuietorile. Pe urmă, uitîndu-se la adversarul lui de jos în sus, cu niște ochi reci și ficși, cu mustățile tremurînd, îi spuse, strîngînd degetele de la mînă și făcînd cu ele un gest semnificativ :

— Hai, hai, mai scoate și altceva !

Atunci căzu pe masă o broșă de aur de aceeași formă cu a cerceilor, dar cu trei mici diamante la mijloc.

— Dacă ai ceva mai ca lumea, scoate, nu te mai codi. Joc orice sumă.

Atunci Milone puse grămadă, înaintea lui, tot soiul de obiecte adunate din toate buzunarele.

— Astea fac cel puţin şapte sute de lire. Ai şapte sute de lire să joci ?

Labbrone se uita în jur şi i se părea că odaia e gata să se prăbuşească. Răsufla cu gura deschisă şi avea o respiraţie uşor şuierătoare. Pazzo, neliniştit, îşi îndreptă mustăţile, care-i tremurau asemeni unui fluture mare, cenuşiu. Ignazio se duse în cealaltă odaie şi se întoarse după puţină vreme cu un teanc de bancnote bine păturite şi aproape noi. Le întoarse pe o parte şi pe alta, apoi le puse la lumină.

— Eu nu mă uit dacă obiectele tale sînt, într-adevăr, obiecte de valoare. Dar am chef să te bat. Iată, ai aici şapte sute de lire.

Labbrone, cu o voce răguşită, spuse :

— Aurul valorează mai mult ca şapte sute de lire.

Tuşi, ca să-şi dreagă vocea. Adversarii se apropiară de masă şi-şi sprijiniră pieptul de ea.

Îşi aşeză fiecare valorile în faţă. Îşi strîngeau cărţile la piept, apoi şi le apropiau de gură. Ignazio îşi arătă cărţile triumfător.

— Am cîştigat, e de prisos să mai joci. Dacă vrei, o să joc mai departe cu cărţile pe faţă.

După ce încercă să prelungească partida, Milone bătu cu pumnul în masă şi strigă :

— Tu cunoşti cărţile, le-ai însemnat !

— Of, Milone, în toţi anii îmi cînţi povestea asta. Uită-te şi vezi dacă-s însemnate. Chestia e că ştiu să joc mai bine decît tine.

— Ah, nu, să nu spui asta !

— De altminteri, dacă nu încetezi, te denunţ şi spun c-ai furat aurul fecioarei !

Palid la faţă, Milone îşi potrivi cureaua, îşi aşeză haina, îşi îndreptă moţul şi spuse :

— Bine, n-ai să mă mai vezi niciodată. Mai am aici şi alte lucruri. Prost aş fi să te las să mi le înghiţi tu. Mai bine să mi le-nghită femeile. Sînt un tîmpit c-am venit să joc cu tine !

Ignazio, care se uita ţintă la aurul pe care-l luase în pumn, replică :

— Da, dar pînă una-alta, te-am bătut, şi-ai face bine să nu mai joci, pentru că habar n-ai să joci. Halal jucător, n-am ce zice !

— Ah, răspunse Milone, dacă mai zici o dată că nu ştiu să joc...

Îl apucă de încheietura mîinii, în vreme ce Ignazio strîngea pumnul plin de aur. În acel moment se auzi o voce la intrare, care întrebă :

— E voie ?

Giovanni Milone îi slobozi încheietura, în vreme ce Labbrone îl sprijinea, ori se făcea că-l sprijină. Pazzo şedea jos, cu mîinile împreunate, şi murmura :

— Pentru numele lui dumnezeu, potoliţi-vă, vreţi să vă nenorociţi ?!

— Da nu vedeţi că-i e frică ? spunea Milone. Pe urmă ieşi afară bombănind : Ai să mi-o plăteşti tu !

5

Argirò se oprise şi se făcea că nu vede. După ce Milone ieşi, ieşiră şi ceilalţi. Lisca n-avusese niciodată de-a face cu Argirò ; îl măsură o clipă din cap pînă-n picioare, în vreme ce Argirò se uita la el de jos în sus şi-şi tot învîrtea pălăria între degetele mîinilor împreunate. Pe urmă spuse cu hotărîre :

— Ce vrei de la mine ?

— M-a trimis la dumneata boierul Camillo.

— Bine.

— Am nevoie de ajutorul dumitale.

Şi în cîteva cuvinte îi spuse toată povestea, cum se prăväliseră boii, cum îl primise Filippo Mezzatesta, totul. Din vreme în vreme Ignazio îl întrerupea :

— Ţi-a spus că nu-ţi dă nimic ? Ţi-a spus să-l dai în judecată ? Dacă-l dai în judecată, pierzi. La urmă îi spuse : Vrei douăzeci şi cinci de lire pentru semănături ? Vino, ţine !

Îi numără banii în palmă cu un gest de dispreţ, de parcă l-ar fi alungat.

— Ai să mi-i înapoiezi în grîu, după strînsul recoltei, la preţul de anul ăsta. Aşadar, dacă grîul costă mai mult...

— Al dumitale e.

— N-ai cumva vreun băiat ca să-l trimiţi zilnic aici să-mi aducă un ulcior de apă de la izvor ?

— Un băiat ? spuse plin de recunoştinţă Argiro. V-o trimit pe nevastă-mea.

— Bine. Spune-i să vină mîine dimineaţă. Am să-i dau cît le dau şi celorlalţi pentru treaba asta. Îi dau doi gologani pentru fiecare drum.

— O să-i daţi cît vreţi. Că doar n-o să ne tocmim.

Aşa că Argirò întrezări oarecare speranţe în viitor. Se gîndea să ia în arendă, de la comună, un petic de pămînt lîngă torent, unde se face grîu frumos. Lisca, în spatele lui, îl întrebă pe cînd ieşea :

— Al dumitale e băiatul ?

— Da, al meu e.

— Cum îl cheamă ?

— Antonello.

— Ascultă, Antonello, ţine banii ăştia şi du-te prin sat să vezi dacă nu afli pe la cineva nişte ouă de vînzare. Că, altfel, ce-o să mănînc eu în seara asta ?

Băiatul se ridică voios, aşteptă ca Lisca să-şi scoată banii din buzunarul îngust de la vestă, îi luă şi-i ţinu strîns.

— Bagă de seamă să nu-i pierzi, îl povăţui taică-său.

Băiatul o luă la fugă pe uliţe şi începu să strige cu glasul lui cristalin :

— Cine are ouă de vînzare ?

Era fericit. Striga şi sărea, uitîndu-se la femeile care stăteau la ferestre sau în pragul uşilor. Îi plăcea să audă cum strigă. Glasul lui se auzea ici şi colo prin sat, cînd înăbuşit, cînd limpede. Seara se întoarse cu cîteva ouă în şapcă.

Era o seară senină, cu lună. Copacii, munţii, marea îndepărtată erau cu toate scăldate în lumina lunii. După căldurile cele mari se lăsase parcă deasupra lumii o rouă uşoară, ca să-i potolească setea. Părea că se aude glasul izvoarelor de la poalele munţilor, sau glasul fluviilor secătuite care-şi aminteau de vuietul lor de altădată. Umbrele caselor, ce se vedeau dense şi negre pe uliţele înguste, tăiau uliţele în felii, în triunghiuri, ca şi cum s-ar fi aşternut peste ele un veşmînt întunecat. Dar glasurile care se auzeau nu erau glasuri de izvoare, ci glasurile femeilor. Veneau de pe pragurile uşilor unde stăteau ghemuite şi cîntau litanii nesfîrşite în cinstea fecioarei. Cînd se întrerupeau, ţi se părea că auzi cum se pregătesc pentru cîntecul următor, pe urmă o voce sfioasă se ridica uşor, se desfăşura încet, ca un foc de artificii, pînă la jumătatea drumului, apoi se înălţa sigură de sine, într-o notă prelungă, pînă cînd veneau s-o sprijine vocile celorlalte femei, ca şi cum prima voce ar fi fost strivită de povara unei mari emoţii. Pe urmă vocea aceea începea din nou, făcînd să-i străbată neliniştea prin neliniştea celorlalte glasuri de femei, întocmai ca o mireasă întovărăşită de prietene şi de rude care-i vorbesc cu blîndeţe.

Antonello, aşezat în pragul uşii lui Lisca, asculta şi încerca să ghicească de unde veneau cîntecele acelea. I se părea că a adormit şi că întunericul umbrelor dese, dimpreună cu luna, îl înfăşură în uitare, aşa cum se întîmplă într-o lume de vrajă. În vreme ce stătea aşa, doi băieţi cu şapca trasă peste ureche, desculţi, bondoci, zdrenţăroşi se opriră în faţa lui. Se ţineau de mînă şi aveau mutre serioase şi provocătoare.

— Tu cine eşti ?

— Eu sînt feciorul lui Argirò, ciobanul.

— Aha, eşti cioban ?

Cei doi băieţi se depărtară. Pe urmă, dintr-o dată, de după colţul unei case, zbură asupră-i o piatră şi se izbi de uşa lui Lisca. O voce, vocea unuia dintre băieţi, spuse :

— Dă-i ţopîrlanului, dă-i ciobanului, dă-i în cojocul lui de oaie !

Acum îi putea vedea pe cei doi pitiţi în ulicioară şi zărea, în umbrele pe care le arunca pe pămînt luna, două şepci mari ca nişte capete de fiară. Se ridică şi începu să alerge. Cei doi o luară după el. Dar nu-l urmăriră chiar pînă la casele înalte, unde dorm ciobanii şi unde alt grup de băieţi şedeau la taifas la lumina lunii. Îl întrebară :

— Cine eşti ?

— Băiatul ciobanului Argirò.

— Bine, eşti de-ai noştri ! Să nu te mişti de-aici.

Unul din cei care vorbiseră îşi înălţă capul, ca să se uite. O piatră îl atinse din zbor. Erau cu toţii feciori de ciobani, cu haine de lînă miţoase, cu brîie de piele, şi majoritatea desculţi.

— Ce s-a întîmplat ? întrebă Antonello.

În cele din urmă, unul îi răspunse :

— Ăia de la universitate vor să ne bată.

— Şi cine-s ăia de la universitate ?

— Ăia de au pantaloni lungi. Feciorii boierilor.

Cel care rostise aceste cuvinte ţinea un pietroi în mînă.

Grupul de băieţi hotărî să se mute, cu toţii, într-o casă dărăpănată şi părăsită, din care nu mai rămăsese decît un perete înalt şi partea de jos, pătrată, a pereţilor dărîmaţi. Aici îi învălui un miros ascuţit de paie, tăcerea, precum şi lumina lunii, care călătorea sus, în înaltul cerului. Stăteau tăcuţi şi aşteptau. Pe urmă, cel care avea piatra în mînă se ridică şi dădu cu ea de îndată ce văzu o umbră apropiindu-se. Îi răspunse un strigăt. Se uitară unii la alţii şi se împrăştiară. Dar Antonello nu pricepuse. În aceeaşi clipă o voce îl strigă :

— Antonello ! Antonello ! Heeei !

Era vocea mamei lui.

Dar, tocmai cînd se gîndea să plece, se văzu atacat de trei băieţi şi desluşi printre ei pe cei doi pe care-i întîlnise mai înainte. Unul îl izbea cu o piatră în ceafă, altul îl ţinea strîns de mîini, în vreme ce un al treilea spunea :

— Dă-i, dă-i, să se-nveţe minte !

Pe urmă o luară la picior, pierzîndu-se în întunericul nopţii. Antonello simţea o durere mare şi căldură în ceafă. Puse mîna să vadă dacă nu e sînge şi-şi privi apoi degetele în lumina lunii. Nu era sînge. Dar îl durea. O porni încetişor spre casă. Nu spuse nimic nimănui, mestecă pîinea şi perele pe care i le dădu mama pe întuneric, pe urmă se trînti pe pămînt peste o bucată de sac, aşa cum făcea acolo sus, în coliba lui, în timp ce taică-său se întinsese la răcoare, îndărătul uşii. Lumina lunii se strecura şi prin acoperişul de ţiglă, dedesubtul căruia nu era tavan. După cîtva timp începu să desluşească tot ce era în casă : cofa mare cu apă într-un colţ, coşul de pîine atîrnat de tavan, vatra care părea, în întuneric, o uriaşă pată cenuşie şi patul înalt

de tot, pe care era întinsă maică-sa. Lîngă vatră, pintenul stîncii pe care era construită casa stătea ca o umbră îngenuncheată. Îl auzea pe taică-său respirînd puternic, iar pe maică-sa o ghicea doar după somnul ei liniştit, pentru că stătea nemişcată, ca o moartă. Din casele vecine ajungea pînă la el cîte un oftat greu, iar în staule suflau, prin crăpăturile uşii, porcii şi măgarii. Antonello auzea toate zgomotele acestea pentru prima dată după adîncile tăceri ale munţilor. Jur împrejurul casei lumea era prezentă ca o undă sonoră, iar cerul, pe care munţii îl susţineau cu vîrfurile şi arborii lor ca pe un baldachin, apăsa acum cu toată greutatea sa peste sat, peste vale. Totul părea acum ca un fluviu larg într-un vad şubred, din care putea să se reverse. Dar ceea ce-l făcea pe copil să simtă îndeosebi că începuse o viaţă nouă era neîncetatul murmur propriu ţinuturilor locuite. Viaţa în comun i se părea o curioasă invenţie, o înţelegere între oamenii cărora le este frică. Adormi pe dată, simţind în cap, acolo unde-l durea, ceva ca un dangăt de clopot.

Deoarece pelerinajul şi sărbătorile se încheiaseră, Antonello mai cunoscu şi alţi băieţi. Lumea care se întorcea de la sărbătoare mai purta hainele noi timp de cîteva zile, iar medalioanele cu chipul fecioarei mai atîrnau prinse de gîtul fetiţelor, cu panglici de mătase verde, roşie, galbenă şi albastră. Culesul viilor se terminase. Pămîntul se odihnea. Pe ici, pe colo, cîte un ţăran şi începuse, dis-de-dimineaţă, să colinde arăturile şi să facă gesturile acelea de nebun pe care ţăranii, văzuţi de departe, par să le facă atunci cînd se pornesc să cucerească pămîntul ca pe o femeie. Ciobanii apucaseră din nou drumul munţilor, în afară de tatăl lui Antonello, care luase în arendă o bucată de pămînt şi începuse să-l muncească. Mama slujea acum în casa lui Lisca, aducea apă, spăla rufele, se ducea să macine

grîul la moară. Antonello se ţinu după ea timp de cîteva zile, ca un căţel, căci îi plăcea să-i ducă ulciorul cel mic. În casa lui Lisca maică-sa intra cu picioarele goale şi i se auzea cîtva timp respiraţia gîfîitoare. Nevasta lui Lisca, ciufulită şi cu hainele în neorînduială, se uita la ea cum face treabă. Pe urmă îi întindea ceva mîncare rămasă şi-i dădea drumul. Mama pleca ; mai găsise de lucru şi la preot, care-şi construia o casă nouă ; acolo căra pietre pe cap. Şiruri lungi de femei veneau şi plecau, mergînd prin arşiţă, una după alta, fără să vorbească. Antonello se luă şi el, cîtva timp, după ele. Acum, de cînd nu mai era la munte, îi schimbaseră hainele şi-i dăduseră o pereche de pantaloni pe care nu se ştie cine i-i dăruise lui taică-său. Se duse să-şi caute tovarăşii din prima seară şi-i văzu ducîndu-se la munte la ai lor, ca să înceapă viaţa lor de stînă.

Tocmai se aşezase acolo unde maică-sa căuta pietrele pe care trebuia să le ducă la construcţie, sub un copac de mirt, cînd îi zări pe indivizii suspecţi din prima seară. Erau îmbrăcaţi aproape ca şi dînsul, numai că aveau cîte o şapcă veche, bărbătească, soioasă şi ruptă, care le venea pînă pe nas. Unul făcuse un laţ dintr-o tulpină de hrişcă şi-l pusese pe o piatră. Lîngă laţ stătea, întinsă la soare, o şopîrlă, al cărei gît se umfla într-un zvîcnet uşor, ce-i ridica pielea cenuşie. Un băiat începu să fluiere ca s-o vrăjească, şi şopîrla părea că-l aude, pentru că rămînea nemişcată şi se uita în sus, poate la soarele care se rostogolea pe cerul dogoritor. Apoi, dintr-o dată, şopîrla fugi scoţînd acel zgomot care e de fapt glasul cîmpiilor la amiază, stîrnit de fugă şi de animalele ce se ascund printre crengi şi lunecă prin iarba uscată şi sonoră. Antonello se uită să vadă ce făceau cei doi. Pe urmă se aşeză pe o piatră şi, ca să-şi dea aere, rupse o crenguţă de oleandru şi, cu

un briceag, începu să scobească în coaja ei săgeţi lungi, şerpuite, cu un soare mare în vîrf. Şi ieşi un beţişor de toată frumuseţea. Atunci unul din băieţi, cel mai mare, începu să-l cerceteze, se înfipse în faţa lui şi-i spuse :

— Dă-mi-l, altfel te iau la bătaie !

— Ţi-l dau cu dragă inimă şi fără bătaie, spuse Antonello, numai dacă mă lăsaţi să mă joc cu voi.

Cei doi băieţi se uitară unul la altul şi-şi zîmbiră şiret, cu priviri de oameni mari.

— Bine, o să te joci cu noi.

Beţişorul trecu în mîinile băiatului mai mare.

— Cum te cheamă ?

— Antonello.

— Eu sînt Titta.

Antonello se prefăcu a şti cine-i Titta.

Celălalt adăugă :

— Iar eu sînt Peppino.

Tăcură o clipă, pe urmă Titta îşi trecu braţul pe după gîtul lui Peppino, care tăcea chitic. Purtau şepcile pe o parte, cu un aer sfidător. La un moment dat, Titta spuse cu un zîmbet şiret :

— Cîţi ani ai ?

— Zece.

— Eu am treisprezece şi sînt hoţ. Da, sînt hoţ, vrei să vezi ? Scoase din buzunar un obiect, ca un cap de statuetă pictată, care părea ceva miraculos. Am furat-o din biserică, adăugă el serios.

Dar lui Peppino, care se prefăcea că rîde, îi era frică şi spuse :

— Or să te excomunice.

Din desiş zbughi o fetiţă, care se aşeză lîngă ei ; era desculţă, oacheşă, cu o mutrişoară mică şi chinuită, împodobită însă cu doi ochi mari şi umezi, care luceau printre genele negre. Plecă privirea şi începu să rîdă

fără pricină. Titta se uită la ea cu un aer ocrotitor şi-i spuse brusc:

— Bravo, ai făcut bine c-ai venit.

Ea stătea spăsită şi sfioasă, vrînd să audă ce vorbeau. Din vreme în vreme se uita îndărăt, în sus, spre vîrful colinei, unde se zăreau casele scunde.

— Maică-mea mă caută.

Într-adevăr, un glas striga:

— Lisabetta, Lisabetta!

— Nu răspund, că mă bate. Nu vreau să mă duc acasă.

— Frumos ar fi să fugim cu toţii, împreună cu banditul Nino Martino!

— Nu mai sînt bandiţi în munţi, răspunse, convins, Antonello.

— Ce ştii tu?! Ei trăiesc în peşteri, şi, dacă sînt, nu vin să-ţi spună ţie.

Fetiţa asculta. Dar cînd se auzi strigată din nou, se ridică şi aleargă spre casă, strigînd:

— Aici sînt!

Titta exclamă:

— Acum o omoară în bătaie.

Într-adevăr, se auzi cum fetiţa striga:

— Gata, gata, nu mai da!...

— Unde erai, nenorocito?! Erai cu ticălosul acela de Titta? Cu feciorul ăla de tîrfă? Să nu te mai văd în ochi. Dacă te mai văd cu el, te leg de mîini şi de picioare.

Titta asculta şi rîdea:

— Vorbeşte de mine; dar dac-o întîlnesc într-o seară pe femeia aia, o să-i crăp capul c-o piatră!

Şi cum soarele năpădise valea cu razele lui piezişe, se întoarseră acasă. Dar plecară repede şi de acolo şi se duseră sub arcadele teraselor de la casa lui Mezzatesta, să mănînce o bucată de pîine şi nişte fructe.

6

Stăteau acolo la umbră şi rosteau din cînd în cînd cîte-o vorbă printre glasurile amiezii, greierii asurzitori şi mirosul greu şi ars al locului care-i înconjura ca cenuşa rămasă de pe urma unui incendiu. Se strînseră la iuţeală o grămadă de băieţi. Titta scoase un teanc de cărţi de joc mototolite — să tot fi fost vreo douăzeci — şi începu să le împartă plin de ifose. Ceva mai încolo, o altă ceată se uita la ei. După ce împărţi cărţile, spuse :

— Hai să jucăm, şi scoase una afară.

Ceilalţi făcură la fel, dar nici unul nu ştia să joace. Atunci Titta luă toate cărţile care fuseseră scoase şi le îngrămădi în faţa lui.

— De ce ? întrebă Antonello.

— De-aia ! spuse Titta, fără să-i mai dea altă lămurire.

Dar Antonello se răzvrăti :

— Lămureşte-mă de ce ai cîştigat tu ?

— De-aia !

Dialogul continuă astfel o bucată de vreme. Potrivindu-şi şapca pe ochi, Titta se întoarse spre ceilalţi băieţi şi arătă spre adversar cu o privire complice. Pe urmă, întinzînd mîna şi înfigîndu-i-o în piept, începu să-l împingă şi să-i spună :

— Hai, cară-te, cară-te !

Antonello simţi că-i fierbe sîngele în vine. Ceilalţi îl aţîţau, strigînd : „Hai, hai, dă-i, dă-i !" şi-şi puneau mîna pîlnie la gură, mişcînd-o în aşa fel încît să scoată strigăte modulate. În cele din urmă, cînd Titta se asigurase că ceilalţi ţin cu el, îi trase adversarului un pumn în burtă. Acesta nici nu strigă, nici nu plînse ; se făcu alb la faţă, îşi duse mîna la burtă, pe urmă se

aşeză la pămînt şi făcu un semn cu mîna ca pentru a spune : „Lasă, ai să vezi tu, ai să vezi tu!"

Un grup de băieţi, care priviseră scena de la depărtare, se adunară în jurul lui Antonello. Erau băieţi mult mai săraci decît ceilalţi, cu nişte chipuri gălbejite şi chinuite, pe jumătate goi. Prin rupturile hainelor li se vedeau pîntecele mari şi rotunde. Unul din ei, poreclit Şobolanul, îi spuse lui Antonello la ureche, prinzîndu-l cu braţul pe după gît :

— Strigă-i „pui de tîrfă", pentru că aşa şi e!

— Adevărat?

— Nu ştii cine-i mama lui?

— Nu, nu ştiu.

Toţi cei dimprejur începură să rîdă.

Lucrurile despre care se vorbea în a doua grămadă de copii erau cu totul deosebite : vorbeau despre femei. Unul descria o femeie pe care o văzuse urcînd pe o scară şi rîdeau cu toţii, înăbuşit. Li se părea tuturor că se cufundă într-o mare de vată. Dar iată că, deodată, se ivi un alt băiat, pe care-l primiră cu chiote : ducea într-un laţ un pui de vultur, căruia abia îi ieşiseră tuleiele. Mergea fără să se uite înapoi, şi uneori îl tîra prin praf ca pe o gheată ruptă. Era îmbrăcat cu o hăinuţă curăţică, în pătrăţele albastre şi negre. Se deosebea mult de tovarăşii lui. În primul rînd avea un chip plăcut, palid şi doi ochi ciudat de albaştri, trişti, ca apele stătute din gropile de pe cîmpuri. Puiul de vultur se oprea din cînd în cînd, ca să se ţină după vreo şopîrlă ce trecea drumul. Era limpede că băiatul cu puiul de vultur nu era la fel ca ceilalţi, pentru că se opri niţel mai sus decît ceilalţi, pe o grămăjoară de pămînt. Avea vocaţie de preot, i se spunea Părinţelul, dar numele lui era Andrea. Părinţelul se aşeză jos, înconjurat de băieţi. Puiul de vultur se uita la lumina dimprejur. Lumina îi licărea în ochi ca zvîcnetul unei vine. Ochii

îi erau acoperiţi de o pojghiţă albă, ca un strat uşor de cenuşă. Părinţelul se mişcă din loc, şi toţi ceilalţi se luară după dînsul. Soarele asfinţea, iar băieţii hotărîră să se joace de-a procesiunea. Părinţelul ţinea puiul de vultur de laţ şi mergea în fruntea tuturor, cu mîinile împreunate. Îndărătul lui, băieţii se aşezaseră în şir şi, cu nişte pietre pe care le ciocneau una de alta, închipuiau talgerele fanfarei, în vreme ce alţii făceau din gură „piripiripiriri", închipuind trompetele. Numai Titta se uita într-o parte, cu un zîmbet uşor, de compătimire. Antonello intrase şi el în procesiune şi se simţea ca beat. Nu ştia ce înseamnă asta, dar se simţea transformat, gata să priceapă lucruri la care nu se gîndise niciodată. Ţinea şi el un beţişor în dreptul gurii şi se prefăcea a cînta, în timp ce vecinul lui imita, cu o rămurică strîmbă de smochin, trîmbiţele acelea încovoiate care ajung pînă în dreptul urechii. Procesiunea intră în piaţă, apoi trecu prin faţa caselor, sub privirile plictisite ale oamenilor care leneveau prin curţi şi pe pragurile uşilor. Pe urmă, mult după ieşirea din sat, lîngă izvor, procesiunea se risipi, şi copiii începură alt joc, construind poduri, canale şi grădini lîngă rîu. Băieţii se împrăştiaseră. Părinţelul trăgea puiul de vultur printre copaci şi prin iarbă. Antonello se uita cu luare-aminte la jocurile lor. Stătea sub pod şi asculta muzica ciudată a bărzăunilor şi a viespilor, care-l trăgea la somn. Tocmai dădea să plece, cînd se apropie de el, în vîrful picioarelor desculţe, o fetiţă. Se opri şi se uită la el prin franjurii deşi ai genelor. Avea un obraz slab, stors, tare şi mic, cu un nas care pornea direct din frunte şi-i dădea o expresie mirată. Antonello făcea un rîuleţ care curgea pe sub pod, un podeţ de trestie, iar de jur împrejur o grădină, pe urmă ţarcul unei turme, şi mai pe urmă un munte mic. Lucra cu sîrguinţă. La sfîrşit fetiţa îl întrebă, făcînd ochii mari :

— Oh, ce-i asta ? şi arătă cu degetul ceea ce făcuse băiatul.

— Ăsta-i fluviul, asta-i grădina, ăsta-i muntele, asta-i turma.

— Dar nu sînt animale.

Atunci Antonello luă nişte pietre netede şi le presără ici-colo.

— Uite şi turma.

— Oh, nu-i adevărat!

Ţinea în braţe o păpuşă făcută dintr-o piatră rotundă, ca o măciucă, înfăşată într-o zdreanţă albă. Zdreanţa atîrna în jos, de jur împrejur, închipuind fusta păpuşii, care nu avea nici ochi, nici gură.

— Dar asta ce-i ? întrebă băiatul.

— Asta-i păpuşa mea.

O ţinea strîns în poală şi, din cînd în cînd, îşi pironea privirea asupra ei, îndepărtînd-o cu mîinile împreunate. Pe urmă se repezea asupra ei şi i lipea pe chip sărutările acelea calde şi aproape furioase, pe care numai o mamă poate să le dea, cu o duioşie sălbatică. Antonello se uită niţel la ea şi pe urmă se apropie. O auzi respirînd alături. Apoi începură să se joace şi stabiliră că Antonello e bărbatul, iar ea nevasta.

— Cum te cheamă, fetiţo ?

— Teresa, spuse ea nepăsătoare, de parcă ar fi rostit numele unei plante.

— Bine, Teresa, acum eu mă întorc acasă.

Atunci Teresa se prefăcu că are multă treabă. Aşeză păpuşa jos şi începu să-i spună :

— Fii cuminte, că vine mama acum să-ţi dea lapte.

Dar nici nu rosti bine cuvintele acestea, că-i veni să rîdă şi, ruşinîndu-se de cuvintele ei, îşi acoperi gura cu palma. Pe urmă, întinsă la pămînt, începu să sufle peste o vatră imaginară.

Pe cînd se jucau aşa, veni Părinţelul.

— Ce faceţi ?
— Ne jucăm.
— Vă jucaţi şi cu mine ?
— Da tu nu eşti Părinţelul, ăla care nu se joacă ?
— Eu pot să mă joc, cine a spus că nu pot să mă joc ?
— Numai că nu ne putem juca în trei, spuse fetiţa. Trebuie să fim singuri ca să ne putem juca. Spunea lucrurile acestea liniştită, îngîndurată. Vrei să vezi cum e jocul ?
— Să vedem.
— Dar Părinţelul trebuie să iasă afară.
— Asta-i odaia mea, eu mă culc, şi tu te culci lîngă mine.
Părinţelul se dădu puţin la o parte, prefăcîndu-se că stă după uşă. Dar de fapt se uita atent, cu ochii aţintiţi asupra lor. Antonello se culcă lîngă fetiţă şi se uită la Părinţel. Ea se ghemui lîngă Antonello şi-i ascultă respiraţia, care semăna cu zumzetul unei gîze în aer. Respiraţia ei se auzea tot ca un zumzet, parcă avea o albină în piept. Antonello se dădu jos după cîtăva vreme, neştiind ce să spună.
— Mă laşi să încerc şi eu ? spuse Părinţelul.
— Vino, spuse ea stînd întinsă şi dînd din mîini. Avea un aer îngîndurat, de suferinţă. Părinţelul se aşeză lîngă ea, iar dînsa îi mîngîie capul. Băiatul tremura. Ea rîse şi îl sărută fără veste, strîngîndu-l în braţele-i slabe. Băiatul începu să strige că vrea să plece.

7

Părinţelul se întoarse acasă, cu inima bătînd puternic. Se aşeză într-un colţ, în bucătărie, lîngă soră-sa, Saveria, şi se uită la focul care învăluia ceaunul. Îi era

teamă să se uite la soră-sa şi, în acelaşi timp, îi venea să rîdă. Fata se aşeză lîngă el, şi băiatul aţipi cu capul pe umărul ei. În somn auzea cum se întorc acasă fraţii, auzea glasul grav şi morocănos al lui Titta, glasul răutăcios al lui Peppino şi cel isteţ al surorii sale. I se părea, în somn, că maică-sa o bate pe Teresa, vedea în somn fîntîna unde se adună femeile la pălăvrăgeală, strigătele şi gesturile lor nestatornice şi iuţi, ochii lor lucioşi, şi i se părea că le simţea mîinile scurte şi negricioase cum îl mîngîie şi că le auzea respiraţia, ca atunci cînd era mai mic. Pe urmă simţi că una din ele îl dezbracă, drăgăstoasă, îl aşază în pat şi, instinctiv, apucă în mîini un cap care îi învăluia chipul cu o răsuflare blîndă şi caldă. Era maică-sa ; şi, aşa cum i se întîmpla întotdeauna în somn, îi simţea căldura şi fineţea pielii şi ceva ca un gust dulceag. Adormi pe un val înalt de somn, de parcă patul s-ar fi ridicat sus de tot şi ar fi atins tavanul. Dimineaţa se trezi cu un simţămînt de plăcere şi suferinţă, ca după boală. Avea impresia — în toropeala somnoroasă de dimineaţă — că în ajun părăsise o jucărie care-i plăcea mult, dar acum, cînd se trezise, nu mai ştia cum era, şi în cele din urmă îi veni în minte imaginea Teresei şi jocul ei. Ar fi vrut să se întoarcă la ea, dar nu voia să se gîndească la asta şi simţea un tremur de parcă i se topea sîngele.

După ce se trezi şi se îmbrăcă, soră-sa, pieptănată cu părul strîns, cu pielea încă umedă de apa proaspătă, îi spuse că mama vrea să-i vorbească. Alergă în odaia unde stătea de obicei boierul Camillo Mezzatesta ; văzîndu-l, acesta avu o străfulgerare de bucurie în ochi şi un surîs copilăresc în jurul gurii. Era proaspăt ras. Servitorii tocmai sfîrşiseră cu îmbrăcatul lui şi-i stăteau la picioare, ca să-i lege şireturile de la pantofi. El îşi pleca din cînd în cînd ochii ca să-i privească, fără grabă, răbdător, ca un copil. Pe urmă intră Pirria şi se aşeză pe

un scăunel scund. Îl luă pe băiat lîngă ea, îl sărută pe față cu o sărutare zgomotoasă și-l întrebă cu mai multă luare-aminte ca de obicei :

— Ce mai faci mata, micuțule ?

Cînd voia să fie drăgăstoasă, îi vorbea cu dumneata. Tatăl se uita la el cu băgare de seamă și surîdea, în vreme ce din colțurile gurii binevoitoare se prelingea un firișor de salivă. În clipa aceea pe coridor se auzi o voce veselă, vocea preotului. Acesta șovăi un minut în pragul ușii, își scoase pripit pălăria și, sumețîndu-și poalele sutanei, se așeză alături de stăpînul casei. Îl bătu cu mîna pe genunchi, spunîndu-i :

— Cum merge ? Dar cînd îl văzu pe băiat lîngă dînsul, îl luă pe genunchi și, mîngîindu-l, zise : Ei, ce facem cu comuniunea ? Înainte de-a pleca tot va trebui făcută.

— Ce ? A și venit timpul să plec ? întrebă băiatul cu o voce speriată.

De cîtva timp se tot vorbea să fie trimis la seminar, ca să învețe pentru a se face preot ; și el se gîndea tot timpul la asta. Dar în dimineața aceasta nu știu ce-avea, că începu să plîngă și spuse :

— Dar frații mei, Titta și Peppino, ce fac, nu vin cu mine ?

— O, ei n-au chef de învățătură.

Copilul se dădu jos de pe genunchii preotului și se adăposti în brațele maică-si. Preotul acesta, Ceràvolo, era un om bondoc și gras, cu părul cărunt și cu o privire nestatornică în ochii neliniștiți, care nu se opreau niciodată prea multă vreme într-un loc.

— Nu mai vrei să mergi la seminar, fiule ? spuse mama.

Băiatul, printre sughițuri, făcu semn cu capul că nu.

— Și atunci cum ai să te faci episcop ?

Băiatul zîmbi. Deschise gura şi tatăl, care spuse, cu o voce tărăgănată :

— Dacă nu vrea, lăsaţi-l în pace. Doar noi n-avem nevoie de nimica.

— Dar ce, parcă o facem de nevoie ? Dacă dintre copiii noştri lui i-e drag să-nveţe, apoi să-l trimitem la învăţătură, sări mama. Se ştie doar că fraţii lui nu-s buni de nimic şi c-or să rămînă toată viaţa nişte derbedei. Măcar ăsta...

Camillo Mezzatesta îşi plecă fruntea cu un zîmbet copilăresc şi spuse :

— Ăsta îmi seamănă mie. Ăsta-i copilul meu. Şi arătă spre băiat cu degetul întins.

Chestia asta a asemănării îl preocupase întotdeauna în faţa lumii. Cînd era mai mic, îşi amintea Părinţelul, femeile îl opreau şi se uitau la el, ba uneori îi luau şi obrazul în mîini şi spuneau : „Ăsta da, ăsta seamănă cu taică-său. Pe cînd ceilalţi..." Faptul acesta îl pusese întotdeauna într-o situaţie privilegiată, dar nu ştia de ce. Chiar şi acasă, Titta şi Peppino dormeau într-o odaie, iar el în alta, şi nu-i vedea decît la masă. Maică-sa sări să spună :

— Ce vrei să spui cu asemănarea asta ?

Pălise şi devenise nemaipomenit de rece. Bărbatul îşi plecă ochii şi-l văzu pe băiat cum se uită ţintă cînd la unul, cînd la celălalt. Dar bombăni :

— Nimic ; spun că a moştenit asta de la mine.

— Du-te la joacă, copil frumos ce eşti, du-te la joacă, spuse mama întorcîndu-se spre băiat.

Părinţelul nu aşteptă să i se spună de două ori şi ieşi pe uşă ca o săgeată. De îndată ce paşii băiatului se auziră la capătul scării, Pirria se sculă şi, punîndu-şi mîinile în şold, începu să spună în şoaptă, dar cu un ton şuierător :

— Trebuie să se isprăvească odată cu ruşinea asta, că-i copilu dumitale, că nu-i copilu dumitale, că seamănă, că nu seamănă, că-i ca mine, că-i ca dumneata! Ai umplut tot satul cu vorbele astea, şi băieţii, copiii mei, copiii dumitale, vin în fiecare zi să-mi spună că derbedeii îi ocărăsc ca pe nişte copii de tîrfă.

Îşi dădu cu mîna peste gură cu violenţă; era foarte frumoasă în clipa aceea. Părul buclat i se clătina în vîrful capului ca nişte pui de şarpe, ochii îi străluceau, şi cei doi bărbaţi, care se uitau la ea cum se înfurie, aveau simţămîntul că e încă o femeie minunată. Preotul n-o lăsă să sfîrşească şi-i spuse:

— Să lăsăm lucrurile astea, doamnă Pirria. Lăsaţi satul să spună ce vrea. Dar pentru băiatul ăsta, care pleacă la învăţătură, care intră într-o instituţie religioasă, care trebuie să-l slujească pe domnul, mi se pare că nu mai e cu putinţă să nu vă limpeziţi situaţia în faţa lui dumnezeu. Cum vreţi să fie primit acolo un copil care trece, în ochii lor, drept copilul unor părinţi necunoscuţi? Şi chiar dacă l-ar primi, nesiguranţa asta ar fi ca o vină care l-ar urmări toată viaţa pe acest biet copil nevinovat. Noi cei din sat ne cunoaştem, ştim cine sînteţi, chiar dacă cei de rea-credinţă şi derbedeii îşi rîd de el...

— Satul ăsta e plin de copii din flori, odraslele voinicoşilor ăstora de Mezzatesta!

Preotul strîmbă din nas la auzul acestor vorbe. Mezzatesta ridicase capul şi aţintise asupra ei nişte ochi neobişnuit de miraţi. Ea se aşeză şi-şi şterse lacrimile cu şorţul.

— Eu am venit ca să vă învăţ de bine pentru fiii dumneavoastră, care sînt fiii dumneavoastră, şi nu copii de pe drum, spuse preotul, ca să terminăm povestea asta încurcată şi în afara legii şi ca să reparăm în faţa lui

dumnezeu nedreptatea ce s-a abătut asupra acestor nevinovaţi. Sînt fiii dumneavoastră, recunoaşteţi-i, şi în felul acesta veţi înlătura un păcat care poate deveni un delict.

Privirea recunoscătoare a femeii îi atrase atenţia, şi el se opri, aşteptînd răspunsul lui Camillo Mezzatesta. Acesta asculta nemişcat, uitîndu-se ţintă la preot, de parcă n-ar fi vorbit cu el, ci ar fi predicat din amvon. Dar se scutură, făcu un semn cu capul şi, pălind şi mai tare, răspunse :

— Sînt gata să-l recunosc drept fiul meu pe Andreuccio, pentru că el, într-adevăr, e al meu. Da, e fiul meu şi cred asta, dar pe ceilalţi, nu.

Aceste cuvinte limpezi şi seci, pe care le rosti ridicîndu-şi ochii cu o rămăşiţă de antică nobleţe, de parcă ar fi vorbit din rama unui portret, îi uimiră pe cei doi ascultători şi mai ales pe femeia care niciodată, cît trăise cu el, nu-l crezuse în stare de asemenea vorbe. Ridică pleoapele şi văzu că-şi ţine capul sus, îi văzu ochii înflăcăraţi, mîna prinsă în deschizătura hainei, întocmai ca în portretul unui străbun al său aflat în sufragerie. Un simţămînt de dispreţ şi în acelaşi timp o admiraţie involuntară, pe care n-o mai simţise niciodată, o năpădi, în vreme ce, simţindu-se mult mai prejos decît o făcuse să creadă convieţuirea cu omul acesta, îşi pierdu cumpătul şi un potop de vorbe urîte şi de expresii josnice îi ieşi din gură :

— Nu ţi-ar fi ruşine, după ce m-ai necinstit şi m-ai adus în casa asta, după ce m-ai terfelit în ochii tuturor, după ce m-ai făcut ibovnica dumitale de ştie toată lumea, nu ţi-e ruşine să te porţi cu mine aşa ? Cine sînt eu ? La urma urmei, sînt mama copiilor dumitale, înţelegi, a copiilor dumitale !

La auzul acestor cuvinte, Mezzatesta ridică degetul şi vru să spună o vorbă ; dar ea, temîndu-se de ceva şi

mai rău, începu să strige mai tare. În cele din urmă, după o ploaie de înjurături, recurse la ultima amenințare :

— Ei bine, domnule, dacă e adevărat că nu vrei să știi de ei, eu plec.

Omul păli și, cu glas plîngăreț, începu s-o roage să nu plece, pentru că altminteri ce-ar fi spus lumea ? Atunci femeia se muie, i se așeză la picioare și-l întrebă, mieroasă :

— Așadar, vrei să faci ce se cuvine ?

El își reveni, căpătă iarăși acel aer ciudat de mai înainte și spuse :

— Pe Andreuccio, da, îl recunosc, dar pe ceilalți, nu. Ceilalți nu merită numele de Mezzatesta.

Femeia nu izbutea să priceapă cum de putea tocmai omul acela, care-și petrecea zilele singur în odaia lui, aproape complet lipsit de voință, neavînd nici un cuvînt în gospodăria casei, să rostească asemenea cuvinte. Ieși din odaie fără veste, și din camera cealaltă o auziră cotrobăind prin lucrurile ei, ca cineva care se pregătește să plece. Vreme de o clipă domni o tăcere încordată. Mezzatesta rămase numai cu preotul ; își oferiră unul altuia tutun, și cîteva minute se auziră cum strănută. Apoi Mezzatesta începu din nou să vorbească :

— Ea crede că m-am prostit de tot, crede că nu știu nimic și nu văd nimic. Eu știu totul, și știu și ai cui sînt copiii aceia. Eu știu că numai Andreuccio e al meu. Sînt totuși un Mezzatesta, și, orice s-ar spune, fac parte din familia asta. Oricît de mult aș fi decăzut, și e sigur că am căzut foarte jos (preotul făcu un gest de parcă ar fi vrut să-l culeagă de pe jos), da, am căzut jos de tot, știu ; dar numele meu nu trebuie împroșcat cu noroi. Eu, da, dar numele familiei Mezzatesta, nu, numele ăsta nu ! Rostise aceste cuvinte cu obișnuitul său calm și cu

pronunţia lui nesigură. Eu sînt slab şi nu mă pot lipsi de femeia aceea ; dar numele meu, ăsta, ăsta...

Vorbea cu el însuşi.

8

Lui Argirò treburile îi mergeau anapoda. Mai întîi a încercat să-şi cultive peticul lui de pămînt, dar i l-a nimicit torentul. Pe urmă se apucă să crească o pereche de porci, dar îi doborî boliştea. Încercă o mulţime de meserii pînă în ziua cînd veni un grup de milanezi pentru a angaja oameni la barăcile ce se ridicau în urma cutremurului şi izbuti să se angajeze ca supraveghetor, punînd astfel nişte bani deoparte.

Cu aceşti bani se gîndea să-şi cumpere ceva care să-i slujească în vederea unei noi ocupaţii. Îşi cumpără un catîr şi începu să facă cărăuşie între sat şi mare, aducînd negustorilor mărfurile pe care altminteri le cumpărau de la bazarurile marinăreşti, iar dacă nu, le vindea cui avea nevoie de ele. Acuma începea să mai răsufle şi el, iar nevastă-sa nu mai trebuia să slugărească cînd la unul, cînd la altul. Desigur, femeile, care mai înainte mergeau ele după mărfuri, în lipsă de animale, se plîngeau acum că acest catîr le luase pîinea de la gură.

Argirò căpătă un aer de om umblat şi trăsăturile insului care vede ţinuturi de tot soiul. Mergea cîntînd şi rostind proverbe, vorbea numai în pilde, iar uneori îşi spunea gîndurile în rime. Făcea în fiecare dimineaţă drumul dintre sat şi mare, vreo douăzeci de kilometri, trecînd peste torente şi prin păduri tare periculoase iarna, cînd apele vin în bulboane, iar fulgerele despică copacii care le aşteaptă înalţi şi drepţi ; pleca la patru dimineaţa şi se întorcea spre seară, la patru : douăsprezece ore, în care răstimp stătea de vorbă cu trecătorii, cu oamenii

din căsuţele risipite pe cîmpie, cu lucrătorii de la podgorii, cu ciobanii care coborau la şes, şi ştia cum le merge tuturor. Mîna catîrul care era pentru el un adevărat tovarăş, îi spunea cuvinte nesfîrşite, îi dădea sfaturi, îi tălmăcea sentimentele, îi împărtăşea toate noutăţile. Dobitocul îl asculta cu acel aer atent al animalelor care aduce atît de mult cu aerul celor ce ascultă o limbă străină, încercînd să prindă cîte un cuvînt. Se numea Roza. Prea puţine zile din an se întîmpla să nu facă această călătorie : doar cînd era vreo sărbătoare mai mare sau cînd ploua atît, încît se ivea primejdia să-i ia puhoiul. Atunci se aşeza în uşă şi se uita la satul care nu mai era decît un torent tulbure, la oamenii ce umblau lipiţi de ziduri, cu saci pe cap, ca să se ferească de apă, şi la munţii îmbrăcaţi şi ei cu o glugă de nori. Acolo unde se vedea valea cea mare şi torentul, era o ceaţă opacă, opac era şi cerul, iar cursul torentelor se zărea strălucitor ca zigzagul fulgerelor pe cerul înnourat. Marea se ghicea în golul imens al orizontului. Cînd stătea acasă, Argirò îşi dădea seama că preţuieşte mai puţin decît ultimul dintre oameni, el care era deprins să vadă cum se trezeşte totul, în zori, pe drumurile ce le străbătea, cum merg muncile, cum cresc grădinile şi pagubele pricinuite zi de zi de torent. Ajungea la mare atunci cînd trecea trenul pe pod (şi acest lucru constituia, în fiecare dimineaţă, o noutate care se săvîrşea la oră fixă) şi se îndoia, la cotituri, ca o armonică.

Şi cînd Argirò nu putea să plece la drum, se văicărea.

Ceilalţi doi copii i se născuseră muţi. Dar el se încăpăţîna să facă mereu alţii, nădăjduind că cel care o să vină după dînşii o să vorbească şi o să spună lucruri mari. Cînd veniseră pe lume, aceşti doi copii spuseseră, ca din greşeală, silabele *ma-ma*. Pe urmă, după cît se pare, se încurcaseră, scoteau sunete pe care nu le mai auzise nimeni, şi cu asta se terminase totul. Poate pen-

tru că tatăl era întotdeauna obosit. Seara, cînd venea acasă, i se strîngea inima şi-l ardeau lacrimile în piept. Din toate casele se auzeau ţipete, în toate casele se auzeau plînsete, doar în casa lui, tăcere ; copiii stăteau în jurul mamei, care le vorbea din vreme în vreme, scoţînd nişte strigăte neomeneşti, urlînd cu gura făcută pîlnie, de părea muma-pădurii. Copiii ăştia stăteau toată ziulica pe afară, pentru că erau curioşi să vadă şi ei şi să ştie ; se ascundeau cînd ceilalţi se jucau, privindu-i pe furiş ca nişte bieţi izgoniţi din rai, dar dacă trebuia făcut vreun lucru greu, dacă trebuia dus ceva dintr-un loc în altul, dacă trebuia să facă cineva pe calul sau pe măgarul, atunci se înfăţişau numaidecît şi se aşezau cu burta la pămînt, mulţumiţi să fie laolaltă cu ceilalţi. Alteori se ascundeau în casă, sub scară, aşteptînd ceva, nu se ştie ce anume. Femeile, care, în general, nu sînt bune cu ceilalţi copii decît din consideraţie pentru ai lor proprii, erau blînde cu aceşti băieţi sărmani şi le întindeau cîte ceva de mîncare, iar ei mestecau fără să-i vadă nimeni, pentru că le era ruşine să se arate lumii. Cînd venea cineva în sat, veneau şi ei să se uite şi intrau prin case fără să-i simtă nimeni. Erau ca nişte umbre, şi nimeni nu-i alunga, pentru că nu puteau să vorbească şi nici să povestească ceea ce vedeau. Ba chiar îţi făceai o pomană cu ei dacă-i lăsai în ascunzătorile lor pînă se plictiseau sau adormeau. Cutreierau peste tot locul în căutarea unor întîmplări pe care să le poată observa cu ochii lor ficşi şi atenţi ; în ochi le citeai, parcă, alături de ceea ce vedeau, amintirile cu care confruntau cele văzute spre a-şi putea face o părere. Rîdeau clipind din ochi, împrăştiind în jurul lor o veselie iraţională şi nevinovată, de parcă rîdea o vrabie, lucru cu totul nefiresc. Femeile spuneau : „E mutul“, de parcă ar fi spus : „A intrat un fluture“. Dincolo de zîmbetul lor răutăcios, limba copiilor stătea ca un bri-

ceag închis în fundul unui buzunar şi se părea că, într-adevăr, moaşa uitase, aşa cum spunea lumea, să taie firicelul de carne roşie care le-o ţinea legată de cerul gurii.

Argirò părea să fi pus un rămăşag. I se mai născu un copil, şi el era convins că venise pe lume copilul mult-aşteptat.

9

Antonello nici nu aţipise bine, că şi auzi glasul lui taică-său :

— Uite, mama ţi-a făcut un frăţior !

I se părea că visează şi, întorcîndu-se pe cealaltă parte, simţi un miros care-l ducea cu gîndul la primii ani ai copilăriei, aşa cum i se întîmpla adesea în somn. Pe urmă simţi alături de el, în pat, în braţele lui, o formă fragedă şi ţeapănă în acelaşi timp ; erau scutecele în care stătea strîns pruncul ce nu-şi putea mişca nici mîinile, nici picioarele şi plîngea cu un glas de mieluşel. Se trezi şi simţi că nu-i singur, de parcă ar fi fost smuls din visurile lui de odinioară ; plînsul acela parcă vorbea şi spunea : „Sînt fratele tău, mai mic decît tine, tu eşti mare acum". Avea o faţă albăstruie şi o gură ştirbă, ca un moşuleţ ; semăna cu tatăl, bătrîn şi tînăr în acelaşi timp. Familia sporise aşadar ; Antonello se dădea spre marginea patului ca să-i facă loc micuţului, care părea că ştie ceva misterios, că se plînge de lucruri pe care nimeni nu izbutea să le priceapă. Antonello îi băga degetul în pumnişor, ca să simtă cum i-l strînge, îi atingea obrazul şi i se părea că unde pune degetul, rămîne o gropiţă. Pe urmă veni tatăl să-l ia şi spuse :

— Pe cinstea mea, din ăsta o să iasă un om învăţat !

Antonello întrebă :

— Cum o să-i spunem ?

— Benedetto.

Acest nume deveni mai mic şi mai apropiat, deveni cunoscut, se înfăşură în scutece şi în scufie de parcă atunci fusese cumpărat, nou-nouţ, de la tîrg. Numele de Antonello păru învechit şi sărăcăcios.

Benedetto devenea o fiinţă privilegiată pentru că era nou, iar lui Antonello i se părea că aşa a fost întotdeauna. Benedetto nu răspundea la întrebările lui, dar Antonello îi vorbea cu dumneata şi-i arăta mult respect. Mama i-l dădea în braţe şi îi spunea adesea :

— Ţine-l o clipă şi bagă de seamă să nu cadă.

Antonello simţea cum Benedetto devine în fiecare zi tot mai greu în braţele lui, de parcă ar fi făcut-o într-adins, şi se uita cum îi plînge în braţe, nemîngîiat. Se gîndea că poate-i el de vină că plînge. Cu toate acestea, primul zîmbet i-l adresă micuţul în ziua cînd îi puse un deget pe bărbie, ca să-l alinte ; copilul rîse cu gura lui ştirbă. Antonello îl ducea în braţe şi pe uliţe, deşi era greu. Se uita cum ştrengarii se joacă, în vreme ce el, aşezat jos, cu frăţiorul în braţe, nici nu se putea mişca. Uneori, cînd prea-i era poftă să se joace şi el, încerca să se joace cu Benedetto ; dar erau jocuri de copii, iar băieţandrii de vîrsta lui se şi uitau, cu luare-aminte, după femei. Pe urmă Benedetto începu să umble, hăinuţele i se umflau de parcă zbura, şi căpătă primii dinţi o dată cu primul surîs adevărat. Antonello era acum băiat mare şi se ruşina de picioarele lui desculţe, prea lungi şi slăbănoage ; şi, cînd treceau fetele, stătea mai mult jos, ca să nu i se vadă ruptura din fundul pantalonilor. Fratele, mic şi încăpăţînat cum era, începu să poruncească. Voia să fie însoţit la biserică, unde i se părea că şi cîntă, deşi nu scotea decît un sunet lung şi răguşit. Primele cuvinte le nimerea bine, fără să

sară nici o literă. Cîtăva vreme se chinuise cu toate silabele din lume, descompuse ca într-un joc care cere multă răbdare, pe urmă o apucă pe drumul cel bun şi scoase o mulţime de cuvinte care păreau extraordinare ; şi rîdea, poate fiindcă voia să arate că pricepe şi că nu poate să spună mai mult pentru că era prea mic.

— Zău ! spuse tatăl. Vreau să fac din el un preot predicator, care să vorbească pentru toată familia noastră laolaltă.

La primul cuvînt stîlcit pe care i-l spuse, tatăl rîse de se prăpădi, ca şi cum acesta ar fi fost un semn puternic şi sigur de viaţă. Dar cum Benedetto se născuse cînd tatăl nu era încă prea copt, coloritul lui palid şi bălai, ochii lui albaştri arătau de parcă avea în el ceva predestinat. Din pricină că avea o memorie bună, femeile din popor care cîntau la biserică îl chemau să le repete cuvintele de la cîntecele învăţate. Benedetto se ducea, iar femeile îl ţineau cu mîinile lor calde şi-l strîngeau între genunchi, ca să stea liniştit.

Antonello, care acum nu mai trebuia să-i poarte de grijă, se ascundea îndărătul fîntînii ca să vadă cum scot femeile apă, le auzea vorbele şi ţipetele, auzea melodia apei turnate în ulciorul de lut. Uneori se arăta cînd o vedea pe Teresa, care se făcuse mare şi i se vedea rotunjimea sînului prin pieptar. O striga :

— *Schiavina ! Schiavina !*[1]

Se făcuse oacheşă la faţă, de culoarea şocolatei, şi o porecliseră Schiavina. Ea se întorcea şi, ridicînd mîna ca să-şi potrivească părul, spunea :

— M-ai speriat...

— Închipuie-ţi ce minciună mi-a spus taică-meu ca să nu mai umblu după tine : mi-a spus că ţi-a intrat un bob de grîu în ureche, că a rămas acolo şi şi-a înfipt

[1] Diminutiv de la *schiava*, care înseamnă sclavă (n.t.).

rădăcinile în creier şi că de-aia eşti nebună. Dar eu nu cred. Schiavina, te gîndeşti la mine cîteodată ?

— Ei, hai, hai, la altele trebuie să mă gîndesc.

Dar zîmbea şi, în vreme ce-şi potrivea părul, i se vedea palma mîinii, goală, cu acele hieroglife pe care nu izbutea să le descifreze.

Într-o zi, Argirò îi spuse lui Antonello :

— Fiule, am nevoie de tine. Vezi cît e de deştept fratele tău ; dacă o să meargă la învăţătură, o să ajungă, cu siguranţă, om mare. Mi-a intrat în cap ideea asta şi o visez şi noaptea. Dacă izbutesc să-l fac preot, o să ne fie bine tuturor, şi chiar şi lui. Am ceva bani puşi deoparte şi aş putea începe să mă îngrijesc de asta. Dar, cu meseria pe care o fac eu, nu cred s-o pot scoate la capăt. Sînt în stare să mă îndatorez pînă peste cap şi să lucrez de două ori pe-atîta. Sînt păstrător, mă ştii doar. Nu merg niciodată călare pe catîr, merg totdeauna pe jos, pentru că aşa-mi vine mai bine. Aici, în satul ăsta, nu se află scăpare pentru nimeni, fiindcă aici stăpînesc ticăloşii. Frumoasă răzbunare ar fi pentru mine, pentru noi toţi, să se ridice cineva dintr-ai noştri, care să poată vorbi cu voce tare şi să-i pună pe toţi la respect. Un preot, asta ne trebuie. Tu trebuie să mă ajuţi. Apucă-te numaidecît de lucru şi cîştigă şi tu ceva. Ce vrei să faci aici, să-nveţi o meserie care pe urmă n-o să-ţi slujească la alta decît ca să fii şi mai nenorocit ? Am aflat că prin părţile dinspre C... se lucrează la poduri şi la drumuri. Acolo e de lucru, şi ar trebui să te duci şi tu. La început ai să fii salahor, pe urmă muncitor, iar pînă la urmă poţi deveni şi supraveghetor — cine ştie ? — dacă te ajută dumnezeu ! Îmi trimiţi mie jumătate din ceea ce cîştigi, iar restul îl cheltuieşti tu. La ce trimiţi tu, adaug şi eu ce mai e nevoie, şi aşa strîngem cît o trebui ca să-l ţinem pe Benedetto. Trebuie să le dăm ăstora de aici o lecţie, să nu ne uite toată viaţa ! Pe urmă, cînd o veni Bene-

detto în straie preoţeşti, o să trebuiască să se plece în faţa lui. Crăpaţi, nemernicilor, tăcere, tiranilor! La o parte! După socotelile mele, la treizeci şi patru de ani ai să te poţi însura şi tu. E bine? Dar pînă una-alta, fii cu ochii-n patru cînd e vorba de femei. Nu te lăsa momit, nu te îndrăgosti, altminteri sîntem pierduţi.

Antonello nu avu de spus nimic. Dădu din cap că da şi iarăşi că da, cu toate că nu pricepea bine ceea ce făgăduia; dar îi dădeau lacrimile la gîndul că se făcuse mare şi folositor, bun de muncă. Se simţi deodată de-o seamă cu taică-său; şi toţi cei din jur se purtau cu dînsul frumos, aşa cum te porţi cu un condamnat. În inima lui se înfiripă un simţămînt părintesc pentru băiatul acela. Începu să lucreze; de cîte ori împingea roaba cu humă la construcţia drumului, îşi amintea de fratele lui, închipuindu-şi-l înconjurat ca de o lumină misterioasă, şi scria sfătuindu-l să vorbească bine de tot italieneşte dacă vrea să devină un bun predicator. Acest lucru îl preocupa în mod evident şi părea că nu se gîndeşte la altceva nici atunci cînd fu chemat sub arme, ca soldat, şi trăi la oraş. Pe urmă găsi de lucru în altă parte, într-un sat mai depărtat, şi-şi amintea, după ce făcuse o vizită acasă, că-l văzuse pe Benedetto care crescuse mare şi se pregătea să plece la seminar, că fraţii lui muţi îi şi sărutau mîna în semn de respect, că el nici nu apuca să se mişte prin odăiţa lor că ei, oriunde s-ar fi aflat, se şi ridicau să-i facă loc; că uneori, cînd muşcau dintr-un fruct, îşi aminteau că era şi el de faţă şi-şi scoteau bucata din gură oferindu-i-o, cu urma dinţilor întipărită în carnea lui dulce.

10

Parcă se pusese un rămăşag. Cînd Benedetto se întorcea acasă în lunile de vară, înveşmîntat în haina lui

neagră, preoţească, oamenii se adunau în jurul lui şi-l întrebau tot felul de lucruri ca să-l pună la încercare. Băiatul vorbea potolit, blînd, pe un ton de om vîrstnic şi spunea lucruri mai mari decît el. Tatăl era ca beat de bucurie şi ar fi vrut să-l audă vorbind mereu şi să spună tot ceea ce ştie. Faptul că fiul se dedicase preoţiei îi dădea dreptul să facă vizite de politeţe atunci cînd băiatul sosea sau pleca. Intra în casele familiei Mezzatesta şi spunea simplu :

— Am venit să vedem ce mai faceţi. A sosit dînsul.

Atunci cei din casă, bărbaţi şi femei, îl măsurau pe băiat din cap pînă-n picioare, îi cercetau fruntea să vadă dacă-i înaltă sau joasă, ascultau cu luare-aminte cum vorbeşte, ca să vadă dacă n-are vreun defect de pronunţie. Pe Andreuccio, poreclit tot Părinţelul, pînă la urmă n-au izbutit să-l ţină la învăţătură pentru că se întorsese înapoi spunînd că acasă puteai să mănînci mai bine şi să te simţi mai la largul tău ; fraţii lui, Titta şi Peppino, nu mai făceau altceva decît să umble bezmetici pe pămînturile boierului Camillo Mezzatesta şi să vîndă care ce apuca, într-ascuns, ca să se ducă pe urmă să cheltuiască banii în satele de pe ţărmul mării. Îl ascultau fără să-şi poată birui încurcătura în care se aflau. Benedetto spunea lucruri înţelepte, vorbea bucuros despre sfinţi şi despre minunile lor, în aşa fel încît femeile care-l ascultau se băteau, cucernice, cu pumnii în piept. Fetiţele, aşezate pe pămînt, se uitau ţintă la el cu ochii lor negri. El închidea ochii, lăsîndu-şi numaidecît pleoapele în jos. Într-o seară veni şi Schiavina să-l vadă şi-l întrebă :

— Ce mai face fratele dumitale ?

Tatăl voi să taie iute vorba. Argirò, Dovleacul, cel dispreţuit, se bucura acum de oarecare consideraţie, găsea chiar şi credit. Umbla în zdrenţe, culegea de pe jos tot ce apuca în drumurile lui prin livezile din vale, se

mulţumea cu ce i se dădea şi ştia să facă din orice lucru ceva folositor ; cine avea nevoie de-o bucăţică de hîrtie, de-o sticlă goală, de un capăt de sfoară sau de un cui n-avea decît să-i ceară lui Argirò, pentru că el păstra totul. Se află peste puţin timp că şi alţi ţărani şi ciobani se gîndeau să-şi trimită copiii la învăţătură, din pricină că Argirò îşi schimbase atît de repede situaţia, cel puţin în mintea oamenilor, de parcă feciorul său era un capital depozitat la bancă.

Mama lui Benedetto se simţea liniştită numai cînd băiatul era plecat. Îi era teamă cînd ieşea din casă, ca nu cumva să-i facă farmece vreo femeie, să nu sufle după el cu vreun praf blestemat, să nu vadă cum sînt făcute femeile, pentru că în sat nu-ţi trebuie mult ca să te duci seara în cîmp cu vreuna. Nişte fete de peste drum de ei se culcaseră într-o după-amiază de vară în pervazul ferestrei ca să-l stîrnească, şi pe urmă se tot uitau la el cu nişte ochi fără expresie. Argirò ascundea scrisorile în buzunar şi apoi punea pe cîte cineva să i le citească. Iată cum îi scria fiul :

„Dragă tată, îţi doresc un crăciun fericit. dumitale şi întregii familii, fraţilor şi tuturor. Am primit totul, am primit şi ghetele, şi nu eram bolnav. Şapca o am, am şi caietele, credeam că pe cele mici nu le am şi nici pe cele mari, pentru că n-am văzut nimic pe măsuţă. Acum am de toate, să nu-mi mai trimiteţi nimic, hrăniţi-vă pe voi, că doar ştiu că seara nu mîncaţi decît pîine şi măsline din pricina mea. Eu îmi dau silinţă la învăţătură şi vreau să vă pot face pe plac.

La voi proviziile-s pe ducă, de aceea ar fi trebuit să păstraţi pentru voi turta dulce cu migdale. Ieslea de crăciun e tare frumoasă aici. În chip de munţi fac nişte ridicături mici, din piatră, şi le acoperă cu catifea. Se văd şi nişte drumuri, pe catifea, şi un rîu ce pare adevărat, rîul se varsă într-un lăculeţ în care pescuieşte un

om. Se mai vede şi o peşteră care pare adevărată, ieslea, fîntîna cea mică şi o mulţime de alte lucruri frumoase. În noaptea de crăciun ce veselie a fost! Am jucat loto pînă la nouă seara. Eu am cîştigat un gologan; la nouă am plecat să ne îmbrăcăm şi ne-am dus la catedrală, unde s-a citit liturghia, iar la miezul nopţii fix a fost dezvelit pruncul, care era foarte mare în leagănul lui aurit. La două ne-am dus să ne culcăm şi am dormit pînă la opt. Nădăjduiesc să aflu dacă Antonello lucrează şi dacă Părinţelul îl întrece. Nu-i aşa că te pui pe treabă, Antonello? Îţi trimit o floare, şi o alta tatei. Dar mama şi frăţiorii Santo şi Ciro cum o mai duc? Or fi vorbind acum... Tare aş vrea să aflu că într-o zi o să învăţaţi să vorbiţi. Aş vrea să-i aud vorbind de ziua naşterii mele. Toţi să aibă de lucru, iar părinţii să se bucure de rodul trudei lor din toată inima. Am o icoană a sfîntului Benedetto. Vă sărut mîna, îl sărut pe Antonello, pe Ciro, pe Santo, pe mătuşi, pe unchiul, pe bunicul, pe naşa, pe naşul şi le urez o mie şi două mii de ani fericire, sănătate şi pace! Al vostru, Argirò Benedetto. Sancta Maria, *roagă-te pentru mine* ac familiam meam!"

Argirò arăta tuturor scrisorile acestea, care se mototoleau în buzunarele lui. În afară de asta, ca să se pregătească pentru venirea fiului, începu să se ducă pe la biserică de cîte ori putea, iar duminicile cînta lîngă orgă, renunţînd la călătoria lui. Dar, pe nesimţite, lumea începu să nu-l mai poată suferi. Se pomeni singur, fără să-şi poată lămuri pricina, singur şi ocolit de toţi. Zadarnic încerca să intre-n vorbă cu cîte cineva: îl ascultau niţel şi-i spuneau: „Da, da", pe urmă îi întorceau spatele. Căpătă iarăşi, pe nesimţite, un suflet ca al copiilor care vor să priceapă tot ceea ce văd. Călătoriile lui deveneau, din pricina asta, mai lungi: îşi punea o lentilă pe un ochi şi se oprea să privească noutăţile, aparatul fotografului ambulant, focul aprins de ţigani

cu cele două foale mişcate alternativ cu amîndouă braţele, ca două armonici din care nu izbuteşti să scoţi nici măcar o notă ; se uita la vasele olarului, la peştii negustorului, fără să cumpere niciodată nimic ; se uita mereu, încăpăţînat şi atent, la toţi oamenii întîlniţi în cale şi la locurile unde se opreau. Dădea bineţe tuturor străinilor pe care-i întîlnea călare pe catîri, ori prin pieţe, pentru că voia să intre-n vorbă cu ei ; pînă la urmă le aducea la cunoştinţă că băiatul lui învaţă ca să ajungă preot, să nu se uite că el arăta aşa sărac. I se părea că stă iarăşi lîngă băiatul lui. Anotimpurile îi veneau mereu în minte şi în suflet cu jocurile lor : titirezul toamna, jocurile cu alune iarna, fluierele în februarie, arşicele în aprilie ; marile anotimpuri ale băieţilor. Era în stare să cutreiere o zi întreagă ca să găsească osul acela de la încheietura piciorului de miel, cu care te poţi juca după ce l-ai înnegrit şi l-ai lustruit bine. Ar fi vrut să i-l trimită băiatului ca să se joace. Totul devenise pentru el fabulos şi neschimbat, ca în copilărie : insectele din livezi, florile de anemonă şi aişor, ce răsar fără veste în anume luminişuri, ca să pună pecetea primăverii care străbate aceste meleaguri pe aripa vîntului. Uneori căuta să-şi facă rost de un flaut de oleandru, iar cînd venea timpul să strîngă mierea, punea deoparte o bucăţică de ceară galbenă, ca s-o aşeze într-o anumită gaură a fluierului ce cînta cu glas de privighetoare, la vremea lui, în mijlocul lui decembrie. Şi numai pentru că îl avea pe fiul acesta lua bine aminte ca la crăciun primul cimpoi să cînte la timpul cuvenit ; atunci, numai ce-l auzeai izbucnind pe neaşteptate, ca un izvor în dezgheţ, în toiul nopţilor de iarnă, iar fluierele băieţilor sunau împreună de parcă erau o pădure de privighetori, o pădure adîncă, unde se aprind, ca nişte lumini, fructele măcieşului. Cu gîndul la Benedetto, făcuse un mic altar pe o scîndură, cu nişte

muouri de lumînare şi o icoană de hîrtie. Casa lui era ca unul din cuiburile acelea goale care se găsesc prin copaci, unde se vede limpede munca ce s-a depus spre a-l alcătui bucăţică cu bucăţică. Se lipsea de orice plăcere, pregătindu-se parcă să-l înduplece pe dumnezeu, cu gîndul numai la fiul acela care trebuia să vină într-o zi să vorbească în nişte cuvinte noi şi să spună lucruri care fac să tremure inima oamenilor.

Se hotărî să meargă să-l vadă într-o primăvară, fără să-i dea de veste, şi să-i ducă nişte lucruri care ştia că-i plac. După obiceiul ciobănesc, puse totul într-o traistă, pe care şi-o petrecu pe după umăr ; aceste lucruri aveau pentru el un preţ nemăsurat şi nu-şi putea închipui că ar mai putea exista şi în altă parte decît la ei în casă şi sat. I se părea că toată omenirea a fost înşelată pentru că nu cunoştea perele lui de iarnă, care-s atît de fragede, şi plăcintele lui tari ca piatra, care se fărîmă în dinţi, dezvăluindu-şi pînă la urmă tainele. Mai cumpărase apoi şi o armonică, la un bîlci, şi o păstra bine. Armonica avea un sunet vesel, de parcă se bucura cînd o trezeai din inerţie ; era de ajuns să pui mîna pe ea, că şi scotea un sunet adînc, un sunet de orgă. Metalul nichelat avea un gust uşor sărat, iar clapele erau ca o gură larg deschisă, care rîde.

Unde era oraşul de pe înălţimea cu măslinii palizi şi cu stîncile feruginoase ? Aici, departe de satul lui, totul i se părea mai bogat şi mai nou. Iată un rîu frumos, iată apa. „Desigur că Benedetto bea apă curată şi proaspătă. Aici sînt fîntîni, aici sînt păduri, aici sînt de toate. Ferice de cei care locuiesc la oraş, unde oamenii îmbătrînesc tîrziu pentru că au atîtea plăceri. Au case mari şi-şi cumpără tot ce vor pentru că pot cîştiga bani. Dar n-au pere de iarnă şi nici găinile pe care le avem noi. Tare aş vrea să ştiu cam ce-or să gîndească superiorii şi colegii lui cînd or să vadă lucrurile pe care i le duc !

Într-o bună zi am să-i fac o bucurie şi directorului. Am să-i trimit un coş cu fructe de iarnă şi niscai plăcinte de-ale noastre." La gîndul ăsta se simţea bogat. Era seară. Tocmai ajunsese în piaţă, cînd zări un şir de băieţi îmbrăcaţi în negru, cu sutane şi cingători de seminarişti ; erau chiar dînşii, mici în sutanele lor negre ; din negrul acela nu li se vedeau decît ochii lucioşi şi vii, care aruncau pretutindeni priviri fugare şi pline de dor. I se părea că le cunoaşte părinţii, că-i văzuse încovoiaţi asupra pămîntului, oameni din popor, pescari şi meşteşugari, aşa cum fuseseră cei dintîi apostoli. Părul le era prea mare, hainele prea lungi, era o lume uimită şi supusă. Unul din ei rotea în aer cingătoarea roşie care-i atîrna de mijloc şi o vîntura ca pe un steag. Cînd se apropiară de el, i se păru că aude un susur şi o bolboroseală, ca atunci cînd se întrerupe pe neaşteptate un joc. Dar de fapt nici unul dintre ei nu vorbea ; totuşi, fără să ştii de ce, ţi se părea că-şi spun unul altuia lucruri copilăreşti, pline de-o naivă importanţă. Preotul care-i însoţea, mergînd în urma grupului, purta o bărbuţă neagră ca tăciunele. Avea ochii ficşi şi un chip de ţăran plin de harul divin. Omul se opri : „De-ar fi şi Benedetto aici". Da, da, era chiar el, Benedetto, cu pălăria prea mare, cu gulerul de celuloid, care, desigur, îl stingherea, şi mergea împreună cu ceilalţi ; între toate feţele acelea oacheşe el era cel mai alb la chip, ca o fiinţă privilegiată. Îl strigă :

— Benedetto ! dar nimeni nu-l auzi.

Atunci începu să se ţină după grupul care pornise afară din oraş.

Afară, pe drumul de ţară, grupul se răzleţi ; atunci o luă la fugă, îl ajunse din urmă şi începu să strige :

— Benedetto, Benedetto, băiatul taichii !

Benedetto abia dacă se întoarse, îl privi, nu zîmbi — hainele acelea negre îl înghiţeau parcă.

— Nu mă vezi, Benedetto ? Sînt eu, taică-tu !

Băiatul se întoarse către preotul care-i însoțea și spuse cu glas limpede și hotărît, în care vibra tonul copilăresc de odinioară, dar atenuat, ca o amintire :

— Sfinția-ta, spune-i tatălui meu că nu pot să stau de vorbă cu el pentru că sîntem în săptămîna patimilor domnului nostru, iar regulamentul seminarului ne impune reculegere și tăcere.

Preotul repetă lui Argirò aceste cuvinte. Benedetto se uita la el, privind parcă departe.

— Ei, nu zău ! Vin să-mi văd băiatul și nu pot nici să-i vorbesc măcar ? Băiatul meu e tot băiatul meu !

Și se apropie întinzînd brațele. Dar băiatul și le întinse pe ale lui ca să-l respingă cu blîndețe. Preotul interveni, zicînd :

— Vă puteți scoate băiatul chiar și astă-seară dacă vreți. Dar atîta timp cît îl lăsați printre noi, nu poate fi scutit de respectarea regulilor. Nu vedeți cît e de credincios ?

— E credincios ? E sănătos ? Ești sănătos, Benedetto ?

Dar el nu răspunse. Se întoarse o clipă cu ochii la cer, de-ți venea să-l săruți.

— Ei, nu zău ! Asta-i bună, să nu pot spune bună ziua băiatului meu ! Ai dreptate, Benedetto, dar vezi că eu am făcut drumul pe jos pînă la tine. De-ai ști ce ți-am adus, ai vorbi. Ți-am adus pere de iarnă. Și am și o găină de toată frumusețea. Și turtă de miere, îți mai place ? Odinioară îți plăcea. Ți-am cumpărat și o armonică, una din alea care costă trei lire.

— Sfinția-ta, spuse Benedetto fără să-i răspundă tatălui, roagă-l pe tatăl meu să dea lucrurile acestea săracilor, pentru că eu nu pot să le primesc înainte de paști.

— Ei, fir-ar să fie ! Ce-mi tot spui acolo, Benedetto ? Te-ai făcut un sfînt de-a binelea ? Ai învăţat să-mi predici şi mie, care te cunosc ?

Grupul de băieţi se puse în mişcare, întorcîndu-i spatele.

— E fiul meu, pentru dumnezeu ! Şi acuma nu mai pot nici să stau de vorbă cu el ? ! Părinte în sus... părinte în jos... dă săracilor... Pe dracu, săracilor ! Săracul sînt eu. Cică aşa-i regulamentul. Da de care regulament mai poate fi vorba cînd vine cineva de departe ? Şi cînd te gîndeşti că astă-seară voiam să ies cu el în oraş, să bem un păhărel de vin bun împreună. Vin de-al meu, pentru că aicea habar n-au ce-i aia un vin bun. Ce pungaşi trebuie să fie ăştia de la oraş ! Da ce, eu am venit aici să dau de pomană ? Să dau eu toate lucrurile astea la săraci ? Doar n-am înnebunit !...

Se întorcea agale în oraş. „Ei drăcie, ce ţi-e şi cu preoţii ăştia ! O să-mi facă din el un sfînt adevărat. Ia te uită cum mai vorbea ! Sfinţia-ta, părinte, nu pot să accept, regulamentul, aşa şi pe dincolo... Da ştii că-i zice taman ca un preot din ăia adevăraţi ? ! Te-a apucat mîncărimea de limbă, pungaşule ! Da să-mi fi spus măcar bună seara. Să-mi fi arătat cum o să le spună celor din familia Mezzatesta : hoţilor, pungaşilor, s-a sfîrşit cu stăpînirea voastră ! Afară cu voi, că vă iau la bătaie !"

Cînd ajunse la uşa seminarului, nu fu chip să intre. I se spuse că înainte de sîmbătă după-amiază e de prisos să mai încerce. Încă şase zile. Nu-i mai rămînea decît să se întoarcă acasă. Mîncă la un birt, tăcut şi singur, singur-singurel. Îşi desfăcu pachetele, pentru că era păcat să mănînce singur. Nici nu putea să înghită măcar, parcă i se pusese un nod în gît, totul i se părea lipsit de gust. Muşcă dintr-o pară şi văzu că-i viermănoasă. „Na, acuma, hop şi tu !" Se simţea părăsit şi de Benedetto ; se pregătea să se întoarcă în satul lor pentru că

nu voia să cheltuiască banii pe han. Sus pe cer strălucea o lună îngheţată, ferestrele seminarului erau toate închise şi i se părea că un perete, îndărătul căruia îşi închipuia că doarme Benedetto, se ridică şi se coboară ca un piept care se umflă în lumina nesigură a unei lămpi. Porni la drum. Cerul era înalt, atît de înalt, că dacă dumnezeu se afla acolo, tot nu putea să-l vadă cum se pierde în noapte pe drumul cu pulbere gălbuie, aşa mic cum era el şi negru, ca o bucată de lemn ars.

11

Dar la întoarcerea în sat îl aşteptau lucruri şi mai rele. Nevasta îi veni în întîmpinare, fără să poată scoate vreo vorbă ; cînd îşi mai trase răsuflarea, îi spuse că cineva, nu se ştie cine, a dat foc în zorii zilei staulului unde se afla catîrul.

— Şi catîrul ?

— Ars !

— Dar-ar boala-n ăl care-a făcut asta !

Părul lui sur îi căzuse pe spate ca nişte mucuri de lumînare stinsă.

— Ăsta-i prăpăd, ăsta-i sfîrşitul !...

— Cine-o fi fost ăla ?

Dar nu era de loc uşor să ghiceşti. I se spusese de atîtea ori să nu se laude cu fecioru-său şi să nu se mîndrească cu viitorul, pentru că pizma are ochi, iar norocu-i orb. Doamne, dumnezeule, cum îs oamenii ! Nu mai au linişte dacă văd că altuia îi merge ceva mai bine, şi chiar dacă n-au nevoie de nimic, pizmuiesc pîinea pe care-o mănînci şi nădejdile pe care le tragi. Femeia îşi închipuia cam cine putea să fie. Începu să-şi dea cu pumnii peste gură, vrînd parcă să se convingă să tacă, pentru că Andreuccio, Peppino şi Titta, cu feţele lor

gălbejite, stăteau în faţa primăriei pe nişte scaune proptite de zid, bălăngănindu-şi picioarele :

— Bălăngănească-se pînă or crăpa dracului ! Da, să se bălăngănească şi maică-sa să nu-i recunoască, bălăngănească-se în ştreang şi nimeni să nu-i scoată de-acolo !

— Ce-ar fi să mai taci, muiere ? Că doar nu-i sfîrşitul lumii ! Mai la urma urmei, ce ? Nu poţi s-o iei de la capăt ? Numai cine a murit a isprăvit. Noi ăştia avem pielea tare, să-ţi ascuţi briciul pe ea.

— Ce-i cu tine, Argirò ? Lui Titta îi flutura pe buze un zîmbet batjocoritor, iar fraţii se ascundeau după el ca să nu rîdă. Roza ? Rozina voastră ?

— Vedea-l-aş presurat cu roze, şi cît mai iute, pe cel ce mi-a făcut una ca asta !

— Ia mai tacă-ţi gura, nevastă ! Asta-i soarta noastră, jupîne Andreuccio.

— Dar sînt sigur că aveţi bani sub saltea, pot să jur. Doar nu te prăpădeşti dumneata pentru atîta lucru.

— Băga-l-aş sub saltea pe cine ştiu eu !

— Ia taci, femeie, n-auzi ? ! Ce tot te văicăreşti ? La ce-ţi foloseşte ? E ca şi cum ai scuipa în cer. Cine se uită la tine ? Aşa te rogi tu ?

Cînd se întoarseră cu spatele, auziră pe cei din pragul primăriei cîntînd cît îi ţinea gura.

Era o seară urîtă şi întunecoasă, care ameninţa cu furtună. Şi se ghicea c-o să dea de sus atîta apă, încît o să potopească grîul abia înverzit ; cerul se făcuse roşu ca focul, întocmai ca în luna septembrie. În satul ăsta pînă şi ploaia-i vrăjmaşă. Ori nu cade cu lunile, ori vine potop. Pe seară începu să plouă, şi turnă atîtea zile la rînd, de parc-ar fi vrut să-i spună lui Argirò că, chiar dac-ar fi avut catîrul, puhoaiele erau prea mari şi n-ar fi putut face nici un drum. Părea c-o să plouă mereu, şi el nu mai simţea prea mult nenorocirea, pentru că se uita ca prostit la şiroaiele de apă, aşa cum se uită

un condamnat la gratiile închisorii. Dar perdeaua de nori se ridică şi se ivi un pămînt proaspăt, curat şi limpede, de se desluşeau pînă şi ocoalele viţelor, sus pe munte. Atunci îşi aminti mai bine de răul pe care i-l pricinuiseră şi începu din nou să-l doară. Aşezată în faţa cenuşii din vatră, pentru că nu făcuse nici măcar plăcinte de paşti, nevasta îşi aminti şi ea de necaz şi simţi o durere adîncă. După cîteva clipe de încremenire şi de tăcere întunecată, se duse la ferestruică, ca un prihor care se încăpăţînează să găsească portiţa coliviei, şi strigă :

— Blestemaţi să fie cei pe care-i ştiu eu ! Blestemaţi să fie cei care au vrut răul unor oameni nevinovaţi ! Să-i farmec cu piatra acră din stîncă, să cerşească pîinea de la cuptoare, să nu-şi afle liniştea ! S-ajungă să-i caute mama lor şi să nu-i cunoască !

Din balconul Pirriei o altă voce femeiască răspunse :

— Cădere-ar blestemele peste gura aia păcătoasă !

Era chiar glasul Pirriei, care se ferea de blestem ca de trăsnet. Atunci nevasta lui Argirò se aruncă la pămînt şi strigă :

— Uite, sărut pămîntul, sărut pămîntul. Am lovit unde trebuie, tîrfă ce eşti, că te cunosc toate tufişurile din cîmpie, te cunosc toate staulele !...

Pirria, ieşindu-şi din fire, se arătă în balcon, ţinîndu-şi părul în mînă şi agitînd pieptenele în aer.

— Ia te uită la golancele astea, ce îndrăzneală ! Da or să plătească scump.

Atunci fură văzuţi feciorii boierului Camillo Mezzatesta, in frunte cu Andreuccio, dînd ocol pieţei şi prefăcîndu-se că înmormîntează catîrul ; unul din ei îl imita pe Argirò plîngînd. Argirò îi vedea cum se învîrtesc, dar nu pricepea nimic, ci numai se jeluia :

— Of, of, cît rău mi-au făcut ! Cîtă răutate încape în oameni !

— Da las că n-or să ne biruie, spuse nevasta din ce în ce mai oţărîtă. Aşa să vă văd, în procesiune, şi în ziua biruinţei mele. Acum eu îs cea care se laudă. Am făcut feciori care-şi rîd de asemenea lucruri. Feciori care ştiu cum să se poarte în lume, care-s puternici şi tari. Pîntecul ăsta i-a făcut, pîntecul ăsta ! Şi se bătea cu violenţă peste burta îngroşată de multele naşteri, părînd că loveşte într-un copac încărcat din care putea să iasă, în orice clipă, o armată sălbatică de fii. Sînt în stare să mă duc să-mi cîştig pîinea purtînd oamenii în spinare pînă la torent pentru doi gologani. Întocmai ca un catîr. Şi tot n-or să ne biruie, asta mi-e crucea ! Or să trebuiască să sărute pămîntul pe unde am călcat !

Antonello fu înştiinţat că o bucată de vreme taică-său nu va putea să-i poarte de grijă lui Benedetto : că trebuie să mai strîngă iarăşi cureaua şi să se ţină bine dacă nu voia să rîdă duşmanii de ei. Pe urmă tatăl o să cîştige şi el din nou. Deocamdată, în lipsă de altceva mai bun, se făcuse curier şi mergea pe jos din sat în sat. Antonello răspunse c-o să facă tot ce-i stă în putinţă, şi, pînă una-alta, îi trimitea tot cîştigul din ultima săptămînă. Îi ruga numai că, dacă pot, să-i trimită, cînd or să facă, o bucăţică de pîine din aceea frămîntată de mama, pentru că-i tare bună. Pe urmă veştile deveniră din ce în ce mai rare, pînă cînd într-o bună zi veni în sat pe jos. Toţi îl recunoscură şi începură să-i dea tîrcoale în piaţă.

Intră în casă cînd nimeni nu se aştepta la asta.

— Tu eşti, fiule ? M-am speriat. Ce-i cu tine ?

Era palid, tras la faţă şi abia se ţinea pe picioare.

— Iartă-mă, tată, iartă-mă, mamă, iertaţi-mă toţi că-s vinovat. De altminteri, mă vedeţi, nu-i aşa ? Desfăcu braţele şi i se văzu pieptul descărnat. N-o mai pot duce cum am dus-o pînă acuma, n-o mai duc la tăvăleală. Bău din ulcior şi spuse : Ce bună-i apa asta ! Acuma i

se părea că se simte mai bine şi că ar mai putea rezista. M-au concediat pentru că nu puteam lucra destul. Nu mai puteam îndura, eram mereu bolnav. Eu ştiu ce era, slăbiciune. Sînt atîţia ani de cînd duc viaţa asta! Cum poate să trăiască un om care munceşte numai cu pîine goală?

Băieţaşii muţi stăteau în jurul lui. Pe urmă se aşezară la masă. Mama îi dădu şi lui o felie de pîine şi un pumn de smochine uscate, mai multe decît celorlalţi. Stăteau aşezaţi în jurul vetrei reci şi se auzea cum mestecă. Pe urmă, culegînd firimiturile de pîine din cutele hainei, Antonello spuse:

— Ce bună-i pîinea noastră.

Simţeau cum ziua creşte şi scade, gîndindu-se fiecare, în tăcere, la viaţa trecută şi căutînd un drum de viitor. Pe urmă un glas îl chemă pe Argirò la poartă, un glas de femeie care părea glasul unui înger venit pe neaşteptate să dea sfaturi.

12

Era cineva care nu intrase niciodată acolo: Schiavina.

— Dar nu eşti în slujba lui Andreuccio?

— Am fost, am fost, cumătră. Lăsaţi-mă să povestesc şi daţi-mi o înghiţitură de apă, că mi-e gîtul uscat, pentru numele lui dumnezeu! Stau de cîtva timp, părăsită, într-o baracă de la marginea satului şi nimeni nu se uită la mine de cînd am plecat din casa aceea. Închipuiţi-vă că nu aveam nici putere şi nici curaj să mă duc să iau un ulcior cu apă. Vream să mor. Da pe urmă, ştiţi cum se întîmplă, îţi pare rău şi te aperi. Ce oameni răi sînt pe pămînt, şi cum se schimbă lumea! Ceva trebuie să se întîmple, cu siguranţă, pentru că aşa e prea de tot, nu mai merge, n-ar mai putea îndura nici lupii. Vă uitaţi la

mine? Nu mă mai recunoaşteţi, nu-i aşa? Ah, binecuvîntaţi să fiţi că mi-aţi potolit setea; v-aţi făcut mare pomană cu mine. Şi doar am cărat destulă apă proaspătă în viaţa mea!

Şi pe urmă începu să povestèască.

Da. Se ţinea cu Andreuccio, sau Părinţelul, cum i se mai spune. Mai întîi ca slujnică, pe urmă trăise cu el într-o casă de lîngă moară. Era orfană, singură în mijlocul atîtor ispite, şi căzuse. Nu era cine ştie ce păcat şi, la urma urmei, îl iubea. Uneori o bătea, dar se ştie că era iute la mînie, iar bărbaţii îşi arată uneori dragostea şi în felul acesta. Alteori o apuca de păr şi o trăgea, alteori o zgîria. Ce să-i faci? Aşa-i cînd iubeşti. Pe urmă ieşea, încăleca pe calul lui sur şi începea să cutreiere de parcă avea pe dracu-n el. De cînd fusese soldat şi trăise la oraş devenise un om ciudat. Purta pălăria aceea mare, neagră şi rotundă şi era frumos. Dar şi ea fusese frumoasă. Acum, în seara asta însă, n-aveai ce să mai vezi la ea. De altfel şi-o aminteau cu toţii. Ea începea să-l caute peste tot, întrebînd femeile care treceau dacă nu l-au văzut, pentru că se temea să nu facă vreun rău cuiva sau să păţească el ceva. Alerga prin cîmpii şi prin păduri, uitîndu-se peste tot, doar o zări marginile pălăriei lui negre. Dar nu-i răspundea nimeni, iar văile şi pădurle îşi băteau joc de ea luînd uneori înfăţişarea lui; alteori, corbii prin tufe se asemănau cu pălăria lui neagră. Era îndrăgostită. (Spunea cuvîntul îndrăgostită cu un accent uşor caraghios, ca un cuvînt mai tare decît dînsa şi care-i făcuse mult rău.) Scotocea printre oleandrii de lîngă torent, convinsă c-o să-l găsească aşa cum îl mai găsise odată, cu o femeie, cînd se luaseră la păruială. Nu, nu era credincios. Le pîndea pînă şi pe femeile care veneau la moară cu sacul de grîu, şi uneori ea voia să se încredinţeze de toate astea numai ca să se poată întîlni cu Andreuccio. Nu pricepea nimic, şi viaţa

i se părea plină de mişelii, de întîlniri tainice, de lucruri pe care nu le înţelegea. De aceea pînă şi tufişurile şi plantele, atunci cînd le foşneau frunzele, i se părea că adăpostesc pe cineva. Fluturii alergau ici-colo şi i se păreau trimişii cine ştie cărei întîlniri tainice. Cînd trecea, femeile îşi pironeau asupra ei ochii lucioşi şi nemişcaţi, spunînd cuvinte de foc. Atunci ea începea să ocărască şi le întreba ce fac acolo şi ce aşteaptă. Desigur că şi ea era nebună, pentru că făcuse nişte lucruri de pomină, ba şi păcate. Dar le făcuse pe toate pentru că el îi povestise felurite lucruri văzute la oraş sau citite. Îl iubea. În faţa casei era un tufiş des de trandafiri, unde se întîlneau cînd era lună. Pe urmă căutau locurile sălbatice unde se aflau plante ciudate cu flori mari, care păreau otrăvite, flori dintr-un alt regn. Se duceau acolo împreună, îndeosebi primăvara, cînd unele luminişuri tainice înfloresc şi nimeni nu prinde de veste. El se uita la dînsa ca un stăpîn, şi, ca să-i placă, ea dănţuia peste flori şi spunea că i se pare că totul e ca într-o carte. Şi mai erau şi umbrele albastre ale pădurilor, izvoarele tainice din care nu bea nimeni, care au alt chip în fiecare vară, şi ochii neliniştiţi ai caprelor, ochii miraţi ai boilor, toată această lume animală ce privea de parcă era deprinsă cu apariţii misterioase şi cu privelişti pe care ea nici în vis n-ar fi izbutit să şi le închipuie. Noaptea cădea ca o îndelungă uitare, dar ea se trezea uneori pe neaşteptate să vadă dacă el mai e acolo. Ce nu face omul cînd e îndrăgostit ? I se înfăţişa adesea în zorii zilei, cu flori în păr, pentru că lui îi plăceau asemenea comedii. Îi povestea despre femeile pe care le cunoscuse aiurea, şi ea îl asculta pentru că voia să le imite.

Pe urmă începu să se poarte tot mai rău cu ea, iar în clipele de furie, din ce în ce mai dese, îi spunea : „Aşa a vrut soarta, să fiu ultimul dintre oameni, cu toate că

eu am vrut să fiu primul şi cel mai bun. Fiecare om are o îndeletnicire a lui, dar eu cine sînt? Un derbedeu, feciorul unei femei ca Pirria; nu mă numesc nici măcar Mezzatesta, mi-au spus Belfiore, un nume născocit. Şi toţi îşi bat joc de mine, ştiu, chiar dacă nu-mi spun în faţă."

Cu o seară înainte de incendiul din grajdul lui Argirò, Andreuccio se înfiinţase în casa boierului Camillo, împreună cu cei doi fraţi ai săi, Titta şi Peppino, despre care ştiau toţi că-s nişte derbedei, nişte oameni ce caută gîlceavă. „Nu vrei să ne recunoşti pe toţi trei drept fiii dumitale? Nu numai pe unul, ci pe toţi trei — bagă de seamă! — pentru că sîntem copiii aceleiaşi mame. Ne-am făcut mari şi trebuie să ne gîndim la viaţa noastră. În sat toţi urcă, numai noi coborîm, toţi fac cîte ceva, numai noi nu facem nimic. Unii se întorc cu bani din America, alţii merg la învăţătură, alţii îşi găsesc o meserie. S-a zis cu timpurile de odinioară, şi peste puţină vreme, dacă n-o să luăm măsuri din vreme, o să fim bătaia de joc a tuturor. Vrei să-l recunoşti numai pe Andreuccio? Nu, domnule, pe toţi trei! Şi la tustrei să ne dai cîte o parte din pămîntul şi din proprietăţile dumitale. Fiecăruia ce i se cuvine. Hotărăşte-te şi termină odată!" Dar bătrînul rămînea surd, şi de astă dată pînă şi Pirria era de partea lui. Băieţii îşi scoaseră revolverele, îl legară pe bătrîn de masă, pînă ce acesta spuse că da, o să facă tot ce vor ei. „Profitaţi că-s bătrîn. Dar numele familiei Mezzatesta..." Că-i tot dădea într-una cu numele ăsta Mezzatesta. În cele din urmă îl chemară pe secretarul comunei, făcură actele pentru legitimarea fiilor şi, în faţa notarului, se împărţiră bunurile. Dar în clipa aceea se înfiinţă Lisca şi îi ceru Pirriei să-i înapoieze banii pe care i-i împrumuta de ani de zile, sau, dacă nu, să-i dea în schimb moara şi pămîntul din jurul ei. Dar ce făcuse Pirria cu banii aceia?

Cine-i văzuse vreodată ? Lisca voia să fie plătit pentru că i-i împrumutase doamnei Mezzatesta. Boierul Camillo, cu obişnuita lui voce tărăgănată, spuse : „Binişor, binişor, Pirria nu-i nevasta mea şi nici n-o să fie vreodată". Ca să-i astupe gura lui Lisca, i-o dădură de nevastă pe biata Saveria, pe care o rîvnea de multă vreme, de cînd rămăsese văduv ; sărmana de ea plîngea de ţi se rupea inima. Dar tocmai cînd ajunseseră la înţelegere, cei trei fraţi se prefăcură în nişte diavoli împieliţaţi. „Aşa, care va să zică tot ne-ai făcut actele ! Acuma poruncim noi. Afară cu boierul Camillo Mezzatesta, la cocină cu el, laolaltă cu porcii !" „Mă alungaţi din casa mea ?" „Te alungăm din palatul dumitale. Afară, la cocină ! Iar tu, Pirria, să zici bogdaproste dac-o să uităm de tine." Erau, cu adevărat, trei diavoli împieliţaţi. Boierul Camillo fu băgat în cocină, şi numai sufletul milostiv al Saveriei l-a scos de acolo şi-l ţine în casă, unde are scandal în fiecare zi, pentru că Lisca nu vrea să mănînce cu el la masă. Boierul Camillo, cel în faţa căruia tremurau odinioară cu toţii ! Dar nu-i cel mai rău dintre răi. E mai curînd nătîng decît rău. Singura lui vină e c-a iubit-o pe femeia aceea şi că nu s-a putut lipsi de ea.

— Dar ea şi-a pus deoparte o căsuţă, în piaţă, s-a aciuit acolo şi ţipă toată ziua, continuă Schiavina. Uită-te de unde au pornit ei : ţi-au dat foc la grajd. Boierul Filippo Mezzatesta, ăla mare, cînd a aflat, să se prăpădească de rîs, nu alta. „Acuma să vedem noi ce-o să facă Dovleacul", spunea el. Dar soarta a vrut să mă pedepsească şi pe mine. Pirria, care fusese dată afară, aşa cum v-am spus, a venit jos în grădină şi, smulgîndu-şi părul din cap, i-a spus fiului : „Mi-ai luat liniştea, acum am să ţi-o iau şi eu pe-a ta ! Află că şi Schiavina, ibovnica ta, e copilul meu. Am făcut-o cu catîrgiul care a murit acum cinci ani, cu Stanga. Şi

acum însoară-te cu soră-ta vitregă !" Eu să mor, nu alta ; m-am aruncat la picioarele lui Andreuccio şi i-am spus să-mi curme zilele. Nu mi-a spus decît atîta : „Pleacă şi să nu te mai văd !"

Schiavina fărîmiţa în mîini o bucată de pîine, plîngînd în tăcere ; lacrimile îi sărau pîinea.

13

Era o noapte fără lună, cu un slab licăr de stele, dar plină de zgomote, de paşi, de cîntece depărtate. Uşile se închiseseră o dată cu ultima licărire de lumină ; cineva stătea la fereastră, în întuneric, ca să tragă în piept răcoarea ce cobora din munţi. Sau poate că era ulciorul de apă care fura tot seninul nopţii. Şi iată că din întuneric se ridică un glas înalt şi puternic, care venea din vîrful dealului ce se înălţa peste sat. Se auzea desluşit, ca glasul unui crainic, cobora în spirale largi peste întunericul acela în care se ghiceau oamenii, iar cuvintele bine silabisite se uneau într-un chip minunat :

„Oh, oamenii ! spunea glasul acela. Voi toţi cei săraci, cei ce suferiţi, cei ce vă îndîrjiţi să trăiţi ! A venit ziua în care o să aveţi un strop de bucurie. O să vă uitaţi mizeria pentru că vine carnavalul, deşi e vară. Vă spun eu ! Peste puţină vreme o să fie belşug şi bucurie pentru toţi. Peste puţină vreme stăpînii voştri or să vină să vă roage ei pe voi, peste puţină vreme o să fiţi veseli. O să rîdeţi. Trăiască veselia !"

Vocea tăcu, ferestrele care se deschiseseră ca să se audă mai bine se închiseră cu zgomot. Nimeni nu recunoscu glasul ; vestirea aceea era ceva ciudat, cum nu se mai auzise niciodată. Unii se străduiră să recunoască glasul, dar nu izbutiră. Unii crezură că fusese poate o minune.

14

În dimineaţa următoare, una din pădurile lui Filippo Mezzatesta luă foc. Zorile alungaseră de pe munte aburii nopţii, dar stăruia încă o ceaţă joasă, ca un văl căzut. Pe urmă se văzu ceva ca o străfulgerare, cu toate că ardea soarele, aşa cum izbucneşte flacăra la lumină sau cum luceşte grăuntele acela de foc pe care-l prind unii în lentile de prezbit şi-apoi îşi aprind pipa cu el. Pe urmă o adiere grea, cu miros de ars, care se amesteca cu căldura dogoritoare. Mezzatesta ieşi pe terasă să se uite. Îi aduseră un scaun şi începu să privească cum umblă fumul greu, pe care de-abia îl mişca vreo boare de vînt, pentru că era prea des. Îşi sprijinea pumnii grei de marginea terasei şi striga către orice trecător :

— Ajutor, nu vedeţi că arde acolo sus ? Aia-i pădurea mea, pădurea Zefiria. De ce nu alergaţi să stingeţi focul ?

— Domnia-voastră vorbeşte cu mine ? răspundea cîte unul şi-şi vedea de drum.

— Blestemaţilor, de ce nu aleargă nimeni să dea o mînă de ajutor ? Hei, argaţi, duceţi-vă să căutaţi oameni ! Plătesc, plătesc bine !

Dar nimeni nu-l lua în seamă, iar argaţii mai mult decît să alerge prin sat ca nişte catîri nu puteau face. I se părea că satul îi întoarce spatele şi se bucură că-l vede deznădăjduit, enorm, acolo sus, pe terasa unde nu se arăta niciodată şi unde acum părea că predică de la amvon. Un grup de tineri şi de femei se uitau ţintă la el şi nu pierdeau nici unul din cuvintele sau gesturile pe care le făcea ; mîniat, începu atunci să azvîrle în ei cu nişte pietricele pe care le desprinsese din parapetul balconului. Se uita cum înaintează focul, cum merge sigur, ordonat, ca o fiinţă raţională ; cum se aprinde şi cum se opreşte, cum se alimentează, cum trece barie-

rele, după ce s-a ghemuit, pregătindu-se de săritură, şi cum îi răspund de îndată copacii mai depărtaţi, aprinzîndu-se iute, de parcă s-ar fi bucurat şi ar fi luat foc numai la gîndul că se apropie de ei flacăra. Pe seară, focul cuprinsese toată coama muntelui. Ar fi fost nevoie de cel puţin cincizeci de persoane ca să încerce să stăvilească mînia asta a lui dumnezeu. El tot striga că plăteşte. Dar i se răspundea :

— Mai bine plăteai înainte !

— Şi ce mă fac de păşuni anul ăsta ? Ce-o să dau de mîncare vitelor ? Of, foc ce mă arde, prăpăd ce mă doboară !

Veniră apoi ciobanii care-i spuseră că-i salvaseră vitele, ducîndu-le pe celălalt povîrniş al muntelui şi că degeaba se împotriviseră focului, pentru că muntele ardea ca jăraticul. Dînsul, încleştat de parapetul balconului, la fiece petic de pămînt pe care îl năpădea focul, striga de parcă-l vedea surpîndu-se. Pe coama muntelui, băieţii văzură cum se prăbuşeşte şirul de copaci care se profilau pe cer şi despre care îşi făcuseră tot felul de închipuiri, ca despre nişte uriaşi.

Boierul Filippo ieşi, urmat de cîţiva slujitori şi ciobani ; fu ajutat să se salte pe un catîr şi apucă drumul pădurii.

— Îl sting eu ! Şi o să-i ţin minte pe cei ce n-au vrut să-mi dea ajutor !

Dar, la jumătatea povîrnişului, catîrul nu mai putu să înainteze, şi atunci, păşind înaintea oamenilor săi, începu să înfrunte urcuşul. Se simţea apropierea ameninţătoare a flăcărilor ca o adiere plină de mirosuri ciudate. Frunzele copacilor mai îndepărtaţi se răsuceau şi începeau să tremure ca nişte fiinţe. Mai departe, prin perdeaua de fum, străluceau orbitor, verzi, nişte stejari, întocmai ca la teatru ; dar deodată fură cuprinşi de flăcări, pîrîind ca nişte focuri de artificii. Ciobanii, cu picioarele,

mîinile şi chipul acoperite cu zdrenţe, din care se vedeau doar ochii, îşi tăiară cu toporul, din ramuri verzi de tot, nişte mături mari şi începură să bată focul, aşa cum se bate grîul, încercînd să înăbuşe flăcările cele mai apropiate. Era noapte, dar se vedea ca în faţa unui cuptor. Se auzeau din depărtare mugetul şi behăitul cirezilor care fugeau, iar prin pîrîitul flăcărilor, care semăna cu un vînt năvalnic, se auzeau glasurile ciobanilor strigînd cuvinte neînţelese. Alte ramuri verzi luau locul acelora cu care se bătea focul şi care, la rîndul lor, ameninţau să se aprindă şi ele ; iar fisticii şi pinii, ce păreau c-or să stea stavilă focului, îşi alăturau flăcările lor iuţi la vîlvătaia ce înainta de parcă se turna deasupra ulei clocotit. Era o noapte nesfîrşită, căldura care se adunase în timpul zilei făcea să alerge, la orizont, flăcărui lungi. O voce care se apropia spuse desluşit :

— Două sute de oi s-au prăvălit în prăpastie. Cineva s-a pus în faţa lor şi le-a speriat.

Acum parcă se vedea insul acela mişcîndu-se printre flăcări cu o furcă în mînă, sărind ca o salamandră. Nu era decît boierul Filippo, care striga ajutor şi care înaintase prea mult.

Pirria părea că se îmbrăcase de sărbătoare. Îşi începuse ziua sporovăind cu femeile şi poftindu-le, pe cele mai sărace, să ia pentru porci ciorba rămasă de cu seară şi scoarţă de cactus.

— Azi e sărbătoare pentru mine, spunea ea.

După-amiază, cîţiva oameni cu o tobă şi un cimpoi începură să cînte şi să dănţuiască în piaţă. Pirria se înînveselea şi ea, privind de la fereastră. De la o fereastră la alta, muierile se întrebau ce sărbătoare o fi, că n-auziseră niciodată vorbindu-se despre ea. Dar nimeni nu ştia. Fără să se ştie cum şi de unde, un poloboc cu vin fu rostogolit în mijlocul pieţei, iar paharele începură să treacă din mînă în mînă. Pe seară, Pirria aprinse lampa

cu gaz, o puse în fereastră, şi la lumina asta oamenii se adunară cîntînd şi sporovăind.

— Nu vedeţi focurile ? E sărbătoarea muntelui.

În casa boierului Filippo ferestrele erau închise, neluminate. Numai din vreme în vreme se arăta un cap iscoditor la fereastră ; pe urmă fereastra se închidea în grabă, ca înainte de furtună. Vestea celor ce se petreceau pe munte se răspîndi iute, iar femeile şi-o împărtăşeau în gura mare. Caprele şi boii boierului Filippo nu mai existau ; veneau pînă şi negustori de prin alte locuri ca să întrebe dacă nu-s vite moarte de vînzare. Semn că se dusese vestea departe, departe. Pe urmă, alţi negustori coborîră de pe munte, mînînd cîteva vite, iar celor care-i întrebau de unde le-au cumpărat le răspundeau că le cumpăraseră de la un tînăr, acolo sus.

— Acu aţi priceput ce avea ?! striga Pirria. Cinci sute de oi, două sute de boi şi şaptezeci şi cinci de porci. Aţi priceput ?

Zarva crescu şi mai mult atunci cînd se ivi, ca o arătare, un om, în care puţini îl recunoscură pe Antonello. Trecea prin mulţimea aceea imensă, călare pe un catîr, şi arunca jos, de pe şea, nişte hălci sîngerînde.

— Luaţi, oameni buni, uite, s-aveţi cu ce vă potoli foamea ! Uite, carne de viţel şi de oaie proaspăt tăiată. E de mîncare pentru toţi. Umpleţi-vă burţile pentru toată vremea cît aţi postit !

Zvîrli bucăţile în mijlocul mulţimii şi dispăru. O voce strigă :

— Au dispărut şi vitele boierului Camillo Mezzatesta!

După tărăboiul ăsta, se arătară nişte femei cu părul despletit, neveste de ciobani, care se rînduiră în faţa bisericii, bocind. Îşi smulgeau părul din cap, în vreme ce oamenii se ascundeau prin case ; Pirria luă repede lampa de la fereastră, după ce strigă :

— Ah, cît mă bucur !

Dar cîteva femei din grup se potoliră și se desprinseră din el, pentru că veni un cioban să le liniștească pe nevestele celor mai mărunți, căci pe aceștia nu-i atinsese nenorocirea cu nimic.

— Numai cei mari, se știe ; fulgerul își alege totdeauna culmile înalte.

Înspăimîntător, la lumina unei torțe rășinoase, se ivi boierul Filippo. Piața se golise ; se mai învîrteau pe acolo doar Andreuccio și Titta, care, în cele din urmă, încălecară pe cai și o porniră spre munte, ca să-i pedepsească pe răufăcători. Se auzi strigînd :

— În lături !

Cineva ținea torța deasupra capului boierului Filippo, negru, numai în zdrențe, în vreme ce altcineva îi stropea obrazul și mîinile cu o cîrpă muiată în untdelemn. Avea două dîre de sînge pe obraz.

— Băgați de seamă să nu-l loviți, feriți-vă ! Nu vedeți că și-a pierdut ochii ?

15

Antonello stătea în coliba lui de ferigi și trestii, aflată la jumătatea urcușului de pe Aspromonte. Cu pușca la umăr, se plimba ca un gardian, veghind să nu vină cineva. Coliba era așezată pe patru bușteni groși și avea două caturi ; la parter era un loc pentru provizii. Aici, închiși înăuntru, behăiau berbecii și mugeau boii, făcînd o hărmălaie de neînchipuit. Cînd trecea cineva pe drum, îi făcea semn să se apropie, lăsînd pușca în jos, în semn de pace. Dacă se ducea în satul lui, voia să trimită prin el cîte un mic dar prietenilor și-l răsplătea pe om cu dărnicie. Punea în desaga trecătorului miei vii și pulpe de vițel. Își amintea de cei mai săraci din sat tot atît de bine cum își amintesc copiii. Își amintea de Agata cea

oarbă, care umbla cu cerşitul, şi-i trimitea un mieluşel. Îşi amintea de toţi. I se dădeau şi veşti. Boierul Filippo se ruinase, la fel şi cei trei moştenitori ai boierului Camillo Mezzatesta. Cică veniseră jandarmii în puterea nopţii şi începuseră să-i caute pe cei ce puseseră focul. Credeau că fusese o bandă întreagă, iar Andreuccio şi Titta porniseră să-i caute pe răufăcători. El zîmbea mîndru. Între timp se întorsese şi fratele său, Benedetto, care nu mai putea plăti taxele la seminar ; continua să se îmbrace preoţeşte. Era un sfînt ; predica pacea, se hrănea cu pîine şi apă, iar femeile se ţineau după el ca să-i sărute pulpana hainei. Deşi tînăr, ştia să dea sfaturi cui îi cerea şi scria scrisori pentru toţi.

— Şi te rog să mai duci Schiavinei, spunea Antonello, banii şi mieluşelul ăsta. O ştii pe Schiavina ? Iar purcelul ăsta să-l îngraşe pentru carnaval, în cinstea mea. Iar banii ăştia să-i dai fratelui meu, Benedetto, să se întoarcă iarăşi la învăţătură. Să mă ierte şi să se roage pentru mine.

Se spunea, în legendele care se răspîndiseră despre el chiar de către cei ce-l văzuseră, că stă pe o grămadă de carne de vită tăiată şi că frige, la un foc mare, în faţa cabanei, ciozvîrte de bou şi alte bucăţi alese. Dădea adevărate decrete şi trimise vorbă ciobanilor mărunţi că pot fi liniştiţi, pentru că n-are nimic cu ei. Aşa că oile începură să pască iarbă pe marginea prăpăstiilor, iar el le auzea tălăngile şi behăitul cu inima plină, de parcă dînsul le-ar fi creat. Îşi aştepta soarta. Cînd văzu chipurile jandarmilor şi carabinele aţintite asupra lui de după copaci, zvîrli puşca şi le ieşi în întîmpinare.

— În sfîrşit, spuse el, o să pot sta de vorbă cu Justiţia. Că mult mi-a mai trebuit pînă s-o întîlnesc ca să-mi pot spune păsul !

RUBINUL

Cronicile ziarelor consemnau unul din acele evenimente care răscolesc într-o zi un întreg oraş şi fac apoi înconjurul lumii : un rubin de mărimea unei alune, un giuvaer celebru, cu un nume faimos, despre care se spunea că-i de o valoare nemăsurată, dispăruse. Îl purta, în chip de podoabă, un prinţ indian, care vizita una din metropolele Americii de Nord. Băgase de seamă că-l pierduse după o plimbare cu un taxi, care îl lăsase, incognito, într-un hotel de periferie, pentru că voia să scape de supravegherea suitei sale şi a poliţiei. Fură mobilizaţi detectivi ; în dimineaţa următoare întregul oraş se trezi sub impresia acelei pierderi, iar pînă la amiază mulţi nutriră iluzia că vor găsi chiar pe strada lor faimosul giuvaer. Peste oraş porni să bată un vînt de optimism şi de delir, deoarece sentimentul că un om poate fi atît de bogat avu darul să îmbogăţească speranţele tuturor. În depoziţia pe care o făcu la poliţie, prinţul se dovedi foarte rezervat şi respinse ideea că persoana cu care călătorise ar fi putut fi trasă la răspundere pentru pierderea suferită. Aşa că nu trebuia să fie cercetată. Şoferul vehicolului se prezentă pentru a atesta că-l însoţise pe indianul cu turbanul său preţios, care se afla în tovărăşia unei femei, afirmînd că-i lăsase în faţa unui hotel de

periferie. Mai declară că femeia era o albă şi că singurul lucru care o făcea să iasă din comun era un minunat briliant, de mărimea unui bob de mazăre, pe care îl purta încrustat în nara stîngă, după obiceiul unora dintre indienele bogate. Acest amănunt abătu o clipă atenţia publicului de la rubinul pierdut, stîrnind şi mai mult curiozitatea.

După ce cercetase cu grijă interiorul maşinii, şoferul vehicolului căutase să-şi aducă aminte de toţi pasagerii pe care-i transportase în primele ore ale dimineţii aceleia : un bărbat cu aer preocupat, un străin pe care îl dusese la port şi care, mai mult ca sigur, se îmbarca pentru Europa, o femeie... Străinul, care se vedea că e italian, ieşise din una din acele case unde-şi duc viaţa, în comun, emigranţii ; purta o pereche de pantaloni largi, căci emigranţilor le place să exagereze, nişte pantofi bombaţi şi butucănoşi, cum poartă numai oamenii de soiul lui, o pălărie tare care-i acoperea obrazul ras, slab şi plin de zbîrcituri. Ca bagaj avea o valiză grea, legată cu o funie groasă, şi un alt pachet, foarte greu, care părea să fie o cutie de oţel. Plecase chiar în ziua aceea. Dar se renunţă repede la gîndul de a se face cercetări în legătură cu acest străin, care avea aerul că se urcase pentru prima dată într-un taxi, nu ştia nici măcar cum să închidă portiera, şi stătuse tot timpul lipit de geamul din faţă — probabil de teamă să nu fie zvîrlit îndărăt în timpul mersului — uitîndu-se lung la străzi, aşa cum fac toţi cei ce părăsesc un oraş pentru totdeauna. Atenţia şoferului se îndreptă în schimb asupra omului care, după ce ieşise din hotelul acela mic de periferie, unde intrase prinţul, luase imediat maşina, cerînd să fie dus în cartierul lucrătorilor italieni, acolo de unde îl luase apoi pe străin. Pasagerul acela, ale cărui semnalmente le dăduse, şi care trebuie să fi locuit în oraş, fu căutat zadarnic. De altminteri, faptul că nu dădea

nici un semn de viaţă la apelurile ziarelor şi la recompensa mare ce se făgăduia demonstra în mod limpede că el era acela care pusese stăpînire pe faimosul giuvaer. Dar fiind vorba de un obiect foarte uşor de recunoscut şi celebru în întreaga lume, toţi sperau că pînă la urmă o să iasă la iveală.

Emigrantul care se întorcea acasă, într-un sat din Italia meridională, după o lipsă de cinci ani, n-a aflat niciodată nimic despre această întîmplare. Se întorcea în patrie cu un bagaj dintre cele mai ciudate, deşi emigranţii ne-au obişnuit cu lucruri cît se poate de stranii. O valiză din imitaţie de piele, pe care el o credea veritabilă, conţinînd bluza lui albastră de lucru, spălată bine şi călcată, douăsprezece stilouri pe care se gîndea să le vîndă oamenilor din satul lui, uitînd că-i vorba de ciobani şi că numai şase bogătani foloseau condeiul şi călimara, precum şi nişte tacîmuri cu stemă pe ele ; o maşină de tuns pe care o folosise ca să-şi tundă tovarăşii de lucru, apoi un obiect de metal, în formă de pistol, a cărui întrebuinţare şi scop îi erau necunoscute, douăsprezece bucăţi de muşama şi cîteva obiecte menite să producă impresie şi să fie date în dar soţiei, fiului şi prietenilor. Bagajul cel greu era o casă de bani din oţel, uzată, care se deschidea cu un mecanism complicat, numai după ce formai un cuvînt din şase litere, cuvîntul fiind : *Annina*. Bani gheaţă avea o mie de dolari, dintre care trei sute trebuia să-i înapoieze celui care i-i împrumutase pentru drum. Într-un buzunăraş al vestei avea o bucăţică de cristal roz, mare cît o alună, cu faţete frumos şlefuite, găsit din întîmplare în maşina ce-l dusese în port şi despre care nu ştia la ce poate folosi. Îl găsise cînd îşi vîrîse mîinile după perna maşinii. Îl luă ca să-i fie talisman în viaţă, de-atunci înainte, sau poate c-avea să-l prindă în chip de breloc la lanţul de la ceas. I se părea ciudat faptul că nu era găurit şi că deci nu putea

fi nici măcar o piatră din acelea mari cu care se fac şiragurile de mărgele pentru doamnele de la oraş. Cînd părăseşti o ţară îţi dai seama că lucrurile capătă, chiar înainte de plecare, extraordinara valoare a amintirii, făcîndu-te să bănuieşti că, fiind departe, o să le duci dorul. Aşa că îndrăgi această bucăţică de cristal, rece la atingere, strălucitoare şi limpede de parcă ar fi fost goală pe dinăuntru, sau mai curînd plină cu lichior, ca o bomboană.

Cu lucrurile pe care le avea, omul îşi înjghebase o prăvălioară. Casa de bani stătea lipită de perete, ca şi tejgheaua; stilourile erau într-o cutie, tacîmurile cu stema şi bucăţile de muşama expuse la vedere, mai ales cele pe care era reprezentată Statuia Libertăţii, iar prin colţuri, portretele făuritorilor independenţei americane, presărate de jur împrejur cu steluţe albe şi albastre. Cinci ani încheiaţi adunase cu răbdare toate aceste lucruri, gîndindu-se la întoarcere şi alegîndu-le pe acelea care ar fi putut să pară deosebite într-un sat ca al lui, atît cît putea el alege din lucrurile vechi, de ocazie şi de provenienţă necunoscută ce i se ofereau şi care fac ocolul emigranţilor, mergînd din mînă-n mînă.

Şi iată-l astfel dorind să devină negustor de mărunţişuri, după ce fusese pălmaş. Ideea de a face negustorie i-a venit de la casa de bani. S-ar fi spus că-şi alesese această meserie tocmai pentru că avea o casă de bani. Se simţea aproape bogat, deoarece banii pe care-i avea în buzunar erau bani din străinătate, a căror valoare, prin schimb, ar fi crescut. Socotind în minte cîţi erau, gîndul i se pierdea printre cifrele care se schimbau în fiece clipă. Simţea o plăcere copilărească să pipăie în buzunar cristalul roz, şi începea să creadă că-i aducător de noroc. Era unul din acele obiecte fără utilitate, care rămîn lîngă noi toată viaţa şi de care nimeni n-are puterea să se despartă, devenind pînă la urmă tovarăşii unei vieţi întregi, dacă nu chiar al unor întregi generaţii.

Multe lucruri de seamă se pierd, deşi le ascunzi şi le îngrijeşti ca pe ochii din cap, dar asemenea obiecte nu se pierd niciodată, ba uneori te şi gîndeşti la ele. Acest obiect îi amintea acum, după un răstimp de cîteva zile, de ziua plecării, de interiorul maşinii şi de străzile care i se perindau încet, prin faţă, ca decorurile după o reprezentaţie, devenind amintiri despre nişte lucruri îndepărtate.

Îşi aşeză prăvălioara pe o înălţime, într-o parte a satului locuită de ţărani şi păstori. Cincisprezece zile după sosirea lui, una din căsuţele de aici era mobilată cu o tejghea lungă, un dulap, în care-şi găsiseră loc pachetele albastre cu macaroane şi pînză albastră de bumbac pentru gospodine, iar într-un colţ se afla un butoi cu vin pe doi căpriori şi un ulcior cu ulei. Lîngă tejghea fusese zidită, în perete, casa de bani, şi proprietarul ei simţea o mare plăcere s-o deschidă cînd erau de faţă oameni. În casa asta de bani ţinea caietul cu socoteli şi registrul cu mărfurile vîndute pe credit, care urmau să fie plătite la strîngerea recoltei sau a vînzării vitelor. Prăvălia căpătă, treptat, înfăţişarea tuturor prăvăliilor, cu miros de mărfuri, cu semne trase cu creta pe perete de nevastă, ca să-şi amintească de obiectele date pe credit, pentru că nu ştia să scrie. Dar băiatul, care mergea la şcoală, începuse să însemne în registru numele clienţilor, iar uneori păzea cuminte prăvălia, în după-amiezile călduroase de vară cînd nu se vindea altceva decît gheaţă pentru boierii care se sculau din somnul de după-prînz.

Cu trecerea vremii, pantofii americani cei lunguieţi se zbîrciseră în picioarele nevestei, care căpătase aerul satisfăcut şi prevăzător al negustoreselor, stofa nouă pe care i-o adusese bărbatu-său îşi găsise sfîrşitul în sacul cu zdrenţe şi numai pălăria lui tare stătea, ca nouă, în dulap. Bucăţile de muşama fuseseră dăruite familiilor mai de vază, cît despre stilouri n-a poftit nimeni să le

cumpere. Unii chiar le şi stricaseră tot umblînd la ele, iar bucăţile se păstrau în casa de fier. Stăpînul prăvăliei avea, la drept vorbind, un suflet de copil, pentru că se gîndea adesea că peniţele stilourilor sînt de aur şi-i plăceau aşa cum îi place unui băieţandru staniolul de la şocolată. Mai păstra şi un ziar, scris în englezeşte, de care nu se atinsese nici măcar atunci cînd ar fi avut nevoie de el ca să împacheteze mărfurile. Uneori se uita la ziar, şi pozele paginilor de publicitate îi aduceau din nou înaintea ochilor pe domnii aceia care fumau ţigări cu portţigarete de aur, fetele, gramofoanele, viaţa din cartierele de centru, unde se încumetase uneori să se ducă şi el.

Cît despre bila de cristal, îşi aminti şi de ea într-o bună zi şi i-o dădu băiatului de crăciun, să se joace cu prietenii. La vremea asta băieţii au nevoie de o alună ceva mai grea, ca să ţintească în castelele făcute din alune şi să le dărîme ; de obicei se ia o alună mai mare, se goleşte cu răbdare printr-o găurice şi apoi se umple cu cîteva boabe de alice. Bila aceasta de cristal era tocmai potrivită, era grea şi nimerea la ţintă. Alt băiat se juca cu o bilă de sticlă din acelea cu care se astupă sticlele de limonadă ; dar băiatul negustorului îi dădea într-una că a lui e mai frumoasă pentru că-i din America şi pentru că e roşie. Ţinea mult la ea, ca orice băiat de vîrsta lui care nu pierde niciodată asemenea lucruri. Cînd se uita la obiectul cu care se juca fiul lui, tatăl se gîndea adesea la iluziile ce şi le făcuse cînd cutreiera lumea, şi lumea i se părea plină de lucruri preţioase pe care unii le pierd, iar nenorociţii le găsesc. De aceea scotocise întotdeauna pe unde nimerea, pe sub saltelele cuşetelor din vapoare, pe după pernele din autobuse ; dar nu găsise niciodată nimic. Ba da, numai o singură dată găsise cinci dolari pe stradă, şi, îşi amintea mereu, în ziua aceea ploua.

CREUZOT

Mama spuse :

— Asta-i verişoara ta ; spune-i bună ziua şi întreab-o ce mai face.

Mama credea că uitasem cum trebuie să te porţi la ţară. Trebuie să-i ţii minte pe toţi. Altfel, dacă nu-ţi aduci aminte de cineva, e ca şi cum omul ar fi murit puţin.

— Cum adică ? întrebai eu. Care verişoară ?

— Nu-ţi mai aduci aminte de ea, spuse maică-mea, pentru că, atunci cînd ai plecat tu, ea era copil. Nu e vara ta bună, dar s-a căsătorit cu vărul tău — îţi aminteşti ? — mutul !

Pe mut nu-l uitasem şi uneori mă gîndeam la el, dar mi-l aminteam întotdeauna copil şi nu izbuteam să mi-l închipui mare, adult. Era un băiat care nu ştia să vorbească, parcă uitaseră să-l înveţe ; era palid, blînd şi cu o gură neîntinată, încremenită pentru că nu ştia să rostească vorbele. Pe vremea cînd eram cu toţii copii, se uita la noi ţinîndu-se deoparte de cîte ori ne jucam şi asculta întotdeauna de orice persoană care, trecînd pe lîngă el, îi cerea să se ducă ici şi colo ca să-i facă vreun serviciu. Asta pentru că întotdeauna era liber şi dispus pentru aşa ceva.

Făcui o mică plecăciune în faţa noii mele verişoare, care şedea la o parte, în mijlocul grupului de femei tinere. Maică-mea mă privi mulţumită pentru că ştiam să mă port. Pînă şi prietenele o felicitară pentru bunele mele maniere. Nu de la ea le învăţasem, pentru că nu avusese timp de asemenea lucruri, dar ştia că le învăţasem aşa cum dorea ea. Adevărul este că numai mama mă socotea ca pe cineva născut acolo, deoarece ştia că acesta era adevărul, în vreme ce toţi ceilalţi din jurul meu mă priveau ca pe un străin, cum făcea şi verişoara mea cea nouă, ba pînă şi verişoara mea cea adevărată, pe nume Pipicella. Stăteam cu toţii închişi într-o cameră, în jurul vasului cu jăratic. Trebuie să mai adaug că ne aflam într-o împrejurare tristă : era o vizită de doliu. Eu mă ridicam din cînd în cînd ca să conduc musafirii pînă la uşă. Una din femei se minună că mă ridic atît de des şi-mi spuse :

— De ce trebuie să-i conduci pe toţi ? Unii din ei sînt oameni fără însemnătate şi nu merită să-i conduci.

Dar eu îi conduceam totuşi şi vedeam că în clipa aceea se simţeau oameni de seamă tocmai pentru că eu le făceam onorurile casei ; erau oameni săraci, pe care adeseori lumea îi batjocoreşte şi le dă cu piciorul, hainele curgeau în zdrenţe pe ei, iar şepcile lor rupte păreau un fel de peruci neîngrijite, potrivite peste plete ; eu îi conduceam la uşă de parcă ar fi fost oameni cu vază. Erau mîndri de lucrul acesta, mă salutau strîngîndu-mi mîna într-un mod foarte demn, pe care nu-l învăţaseră de la nimeni, dar pe care ştiuseră să-l găsească ei înşişi, în măsura cuvenită, în împrejurările unde se cere demnitate şi respect.

Mă ocupai apoi de vară-mea Pipicella.

— Cum îşi aduce aminte de toate ! spuneau cu toţii, lăudîndu-mă.

Ca să arăt că, într-adevăr, îmi aminteam de toate, am întrebat-o dacă locuieşte tot în căsuţa aceea cu terasă.

Aproape toate femeile erau desculţe ; bărbaţii purtau nişte haine vechi şi mohorîte. O femeie isteaţă spuse :

— Fireşte că-şi aduce aminte de toate, că doar aici a copilărit.

Îi răspunseră :

— Dar după ce-a văzut atîtea, cum de-şi mai aminteşte de toţi şi de toate ?

Şi atunci începură să se distreze întrebîndu-mă dacă-l recunosc pe cutare şi pe cutare, rude sau prieteni de-ai lor. Eu îmi aminteam într-adevăr de toţi, de parcă ieri o văzusem pe femeia aceea din faţa mea, într-o după-amiază de vară, dormind întinsă pe spate în balconul de peste drum de casa noastră, cu ochii închişi, dar veghind parcă pe sub pleoapele plecate, cu sînul stînd parcă în aşteptare. O scrutai îndelung ca să văd dacă-şi aduce aminte. Roşi. Mă uitam la picioarele desculţe ale verişoarei Pipicella, cu degetul mare enorm şi tare, picioare care aduceau a broaşte ţestoase, deşi într-o vreme fuseseră trandafirii şi plinuţe. Doar picioarele acelea ce păreau de cretă erau altele decît cele pe care mi le aminteam, încolo era neatinsă, avînd adică corsajul foarte strîmt, închis la gît, aşa ca şi cum n-ar fi trebuit să facă nimic cu trupul ei. Vreau să spun că avea înfăţişarea unei persoane care nu e nimănui de vreun folos. Maică-mea mă lămuri :

— Bărbatu-său nu găsea de lucru şi a plecat în Australia. Acuma, sărmana de ea, nu mai ştie nimic de el, pentru că e război, şi pe el l-au băgat într-un lagăr de concentrare.

Verişoara Pipicella încuviinţă cele spuse şi adăugă :

— I-au cerut să nu spună că e italian, dar el n-a vrut, şi de-aia l-au dus acolo.

Verişoara Pipicella nu voia să istorisească nimic extraordinar, nici să-şi laude bărbatul, nici să-l condamne ; spunea doar că el nu voise, că adică asta fusese vrerea lui, că era bărbat şi că putea să facă ce poftea. Atunci am priceput de ce era îmbrăcată atît de sever şi de ce nasturii de la corsaj, copcile şi butonierele nu păreau să-i chinuiască trupul.

Alături de ea stătea cealaltă verişoară. Nu ştiam cum o cheamă.

— Creuzot o cheamă, spuse maică-mea.

Creuzot asculta aşa cum ascultă pisicile cînd simt că se vorbeşte despre ele, pentru că pricep cuvîntul pisică. Mă gîndesc la pisicile de oraş, nu la cele de ţară, care o iau la fugă cînd zăresc un om. Mă uitai la Creuzot. Maică-mea pricepu şi continuă :

— I-au spus aşa pentru că n-are nici tată, nici mamă. A fost luată de la spital, şi cine a luat-o aşa i-a zis.

Creuzot privea fără să clipească, de parcă i se prezicea soarta. Spuse :

— Creuzot e numele unei doctorii.

Avea o voce atît de slabă, de parcă zicea că nu vrea să bea din doctoria aceea. Maică-mea continuă :

— Pe urmă a înfiat-o cineva de pe aici, unul Rocco. Dar ea nu-i de prin părţile astea.

Îmi dădusem seama că nu era de prin părţile noastre pentru că rostea cuvintele puţintel pe nas şi pentru că pielea feţei ei avea o anumită nuanţă de brun, un brun ca al mării, sau ca al sării din saline. Şi mai avea şi un cap mic, un nas drept, ochii larg deschişi şi hotărîţi.

În clipa aceea îşi făcu apariţia şi preotul ; se aşeză în mijlocul nostru şi începu îndată să vorbească. Vorbea şi pe latineşte, vorbea foarte repede, tare, cu veselie parcă. La început spuse că toţi trebuie să murim, că nu se poate ca cineva să scape şi că asta-i soarta care-i aşteaptă deopotrivă pe toţi, pe bogaţi şi pe săraci, puternici şi

cerşetori. Se uita de jur împrejur cu nişte ochi nepăsători. Femeile mai tinere îl ascultau de parcă ar fi istorisit povestea părinţilor lor, la care luaseră şi ele parte. Vorbitorul se întrerupea din cînd în cînd ca să întrebe dacă-i zice bine. Vorbea cu un ton răzbunător ; la sfîrşit surîse şi plecă triumfător ca moartea.

— Creuzot e numele sau pronumele ei ? întrebai eu.

— Pronumele, pronumele.

— Şi cum de s-a însurat vărul nostru cu ea ?

Atunci mi-au povestit cum se însurase vărul meu cu Creuzot. Creuzot fusese luată de Rocco, unul care locuia lîngă rîu. Fusese rănit la cap cîndva şi de aceea putea să-şi îngăduie orice fel de ciudăţenie ; într-adevăr, locuia împreună şi cu nevastă-sa şi cu Creuzot. O ţinea ca pe-o orfană, iar nevastă-sa îl compătimea pentru că fusese rănit la cap. Într-o zi se înfăţişă la ei mutul şi le arătă prin semne că vrea s-o ia pe Creuzot cu dînsul. Era mut, nu avea pe nimeni, învăţase dulgheria, aşa că se putea gîndi la Creuzot. Maică-mea spuse că-i un dulgher foarte bun şi că atunci cînd lucrează parcă se exprimă. Creuzot îl văzu aşadar şi se învoi să plece cu el.

— Şi cum vorbeşti cu el, Creuzot ?

— Ce-i drept, se face înţeles într-un fel nemaipomenit. N-am ştiut niciodată că se pot spune atîtea lucruri, zise Creuzot. Eu, pînă atunci, folosisem totdeauna cuvintele ca să numesc lucrurile de care aveam nevoie. Aşa era în casa de lîngă rîu, şi chiar Rocco şi nevastă-sa vorbeau numai despre lucrurile de care era nevoie. Ştiţi cum e. Spui mereu aceleaşi lucruri : că mănînci, bei, dormi, munceşti, cîştigi un ban. Însă mutul zicea frumos, tocmai pentru că îmi povestea despre orice lucru, fără cuvinte. Pentru că ia aminte la toate şi pentru că nu aude cînd se vorbeşte, are tot timpul să se gîndească şi

să privească ; şi vede florile, cerul şi se minunează. Cînd povesteşte parcă pictează.

După ce zise toate acestea, Creuzot tăcu. Verişoara Pipicella se amestecă şi ea în discuţie şi vorbi la rîndul ei cu înflăcărare ; în timp ce vorbea, i se umfla gîtul ca la o pasăre ce cîntă. Spuse :

— Îşi făgăduiseră să se respecte întotdeauna, iar Creuzot să nu se folosească de faptul că el nu ştie să vorbească, înhăitîndu-se cu altcineva ca să facă cine ştie ce blestemăţie.

Creuzot plecă ochii şi începu iarăşi să istorisească. Noi toţi o ascultam cît de bine vorbea ; dar tot ce spunea ni se părea mic şi neînsemnat, pentru că în casă era moartea.

— Eu m-am dus acasă la mut (aşa îi spunea dînsa bărbatului ei) ; casa e în sat şi-n jurul ei sînt alte case. De la ferestrele celorlalte case te puteai uita în casa lui, şi lumea chiar se şi uita. Eu priveam la oamenii care treceau şi mi se părea că toţi aveau cîte o mare durere pe chip şi căutau un lucru pierdut. Lumea trecea şi se uita. Trecea şi domnul Ferdinando, care cînd trecea acoperea toată fereastra ; trecea încet, se foia, se întorcea. Nici nu vă puteţi închipui cît de mari pot să pară oamenii văzuţi din casă. Dar nu vorbea. Odată, într-o seară, cînd totul părea pierdut şi credeam că mutul n-o să se mai întoarcă, în seara aceea domnul Ferdinando se opri în faţa ferestrei şi îmi spuse : „Creuzot, trebuie să ştii că eu pot să te alung din casa asta şi din satul ăsta. Stîrneşti scandal şi dai pildă proastă. Trăieşti cu un bărbat şi asta-i imoral..."

— Nu eraţi căsătoriţi ?

— Nu, spuse Creuzot. Stăteam împreună pentru că eu eram orfană, iar el era mut. Cînd s-a întors mutul, nu i-am spus nimic. El nu ştia şi nu auzea nimic. Nu auzea nici măcar zgomotul lingurii în farfurie seara,

cînd mîncam, şi nici pîlpîitul lămpii cu gaz. Numai eu auzeam lucrurile astea şi le auzeam şi pentru el.

Eram cu toţi foarte atenţi la felul cum se exprima Creuzot, care, fiind obişnuită să stea de vorbă cu mutul, spunea totul cu blîndeţe, de parcă ar fi vorbit cu sine. Vorbi mai departe :

— Nu numai domnul Ferdinando, ci şi mulţi alţii vorbeau în faţa ferestrei sau a uşii ; şi spuneau cu toţii acelaşi lucru ; mă rugau, mă implorau şi spuneau : „Eşti frumoasă, eşti frumoasă". Se rugau cu toţii de mine. Domnul Ferdinando trecu iarăşi într-o seară şi-mi spuse: „Tu eşti imorală, stîrneşti scandal, asta-i". Eu i-am spus: „Şi ce trebuie să fac ?" El se apropie şi încercă să intre, rîzînd. Tremuram. Şi-am închis uşa pe dinăuntru.

Povestirea lui Creuzot fu întreruptă de intrarea mătuşii Orsola. Mătuşa Orsola avea în mijlocul frunţii un neg mare, care-i dădea un aer de adîncă înţelepciune. Dar nu era înţeleaptă. Maică-mea murmură :

— Primeşte-o cu toată cinstea, pentru că, tot ducîndu-se pe la baroană, se crede o persoană însemnată şi se mînie uşor.

Eu am primit-o cu toată cinstirea, iar dînsa mă urmărea să vadă dacă nu cumva greşesc şi dacă-i arăt, într-adevăr, un mare respect, pentru că altminteri ar fi plecat fără ca măcar să întoarcă privirea. Ceru de băut, iar maică-mea se grăbi să-i aducă cea mai mare carafă de apă pe care-o aveam în casă ; mătuşa Orsola fu mulţumită şi întrebă numai dacă, într-adevăr, asta e cea mai mare carafă de apă. Cînd auzi că domnul Ferdinando e vorbit de rău, se mînie şi plecă fără să mai vrea să audă de nimic. Avea nişte ochi de femeie săracă, dar nu voia ca domnul Ferdinando să fie vorbit de rău.

— Şi cum s-a terminat povestea lui Creuzot ? întrebai eu.

— A doua zi au venit doi gardieni, care au dus-o în satul ei, spuse o fată care nu mai vorbise pînă atunci.

Creuzot continuă :

— Seara veni mutul şi mă întrebă dacă făcusem vreo faptă rea.

— Dar cum vorbea mutul ?

— Vorbea aşa, răspunse Creuzot, dînd din mîini şi aşa se făcea înţeles ; şi eu vorbeam la fel, pentru că învăţasem limba lui. Eu i-am spus : „Dacă nu pot să mă sprijin de braţul tău, atunci să rămînem aşa, un braţ departe de celălalt". Mutul răspunse : „Am să te ţin pe palme, pentru că eşti aproape de inima mea. Şi dacă o să stăm ca degetele, unul lîngă altul, atunci pot să-i chem pe ăi cu galoane şi o să-i pun să-l ameninţe pe boierul ăl mare." I-am spus : „Bine, atunci să fim ca două degete împletite unul într-altul". Şi aşa ne-am căsătorit.

În cele din urmă sosi şi mutul. Aducea coşciugul pentru mort. Voia să admirăm fiecare amănunt al coşciugului, şi făcu un gest prin care arăta că-i vorba de o odihnă dulce şi îndelungată. Vorbea în felul lui, clipind din ochi, făcînd cu mîna desene în aer şi spunea multe lucruri pe care noi nu le înţelegeam bine, dar care trebuie să fi fost foarte blînde.

BANII

Regăsea drumul satului ca şi cuvintele dialectului natal. De cîte ori, gîndindu-se la satul acesta, nu i se poticnise gîndul la vreo cotitură de drum, de nu mai putea să meargă mai departe ! Acum i se fugăreau în minte cuvintele cele mai copilăreşti, ţîşnind afară din ascunzişurile memoriei şi învălmăşindu-se, încît păreau că nu mai au sens, ci numai un sunet sărbătoresc. Era noapte. Constelaţiile copilăriei se desfăşurau pe cer în formele lor familiare, iar el regăsea, văzîndu-le, snopii de grîu de pe arie, serile de veghe din timpul culesului viilor, cînd sta culcat pe spate, lîngă teascuri, şi le privea cu nesaţ. Cerul i se desfăşurase repede deasupra capului, ca un steag. Ar fi vrut să dibuie de pe acum cuvintele pe care să le spună cînd o să intre în casă şi gesturile pe care să le facă pentru a fi recunoscut, căci se întorcea după o lipsă de douăzeci de ani. O lungă istorie plină de primejdii, de hăituieli i se perinda prin amintire : istoria lui.

Cu douăzeci de ani în urmă plecase în America să caute de lucru. Îşi amintea cum îi dănţuia în jur pămîntul cel nou, mai grozav decît marea pe care o străbătuse, din clipa cînd munţii din satul lui nu-l mai ţi-

neau în loc. Nu-l cunoştea decît un consătean de-al lui, Sebastiano Antona ; el se numea Raffaele Galia.

Straşnic a mai fost atunci cînd el şi Antona sosiseră la New York ! Vaporul a scos un urlet lung, ca însăşi călătoria, şi de pe vapor s-au auzit strigătele emigranţilor. „Azvîrle, azvîrle !“ ţipau toţi în jurul lui. Şi o dată cu strigătele zburau în mare boccelele, valizele, desagii murdari. O porneau toţi, cu mîinile goale, dezarmaţi şi goi în întîmpinarea destinului.

Cei doi consăteni trăiră cîtăva vreme din măturatul fabricilor. Dar în mintea lor stăruia gîndul de a ajunge la New Orleans, unde cunoşteau pe cineva din satul lor, un anume Pepe, care era dulgher şi scria mereu că trăieşte ca-n rai. Ajunseră la el după un răstimp de trei ani, călătorind în etape, păzind grămezi de cărbune prin gări, sau măturînd şi făcînd curăţenie prin trenuri.

Pepe nu se mai afla la New Orleans sau poate că nu l-au găsit pentru că oraşul era prea mare. Şi atunci au încăput pe mîna unui individ fără nici un căpătîi, care i-a dus la nişte ţinuturi de lîngă Rio Grande, ca să lucreze laolaltă cu negrii. Într-o dimineaţă, Antona fu lovit acolo de-o boală îngrozitoare : buza de jos i se strîmbă, iar cînd se uită în oglindă, văzu că gura îi e complet schimonosită. „Uite, uite“, spunea el, văietîndu-se către tovarăşul său. Dar în sinea lui se gîndea la femeia pe care o cunoscuse într-o noapte de iarnă şi pe care o găzduise în baraca lui pe cînd era paznic la cărbune. O revedea cu rînjetul ei de atunci, cînd i se ivise în prag, avînd parcă praf de puşcă în sînge.

Într-o dimineaţă auziră o noutate : în Noul Mexic se descoperise un teren aurifer ; oricine putea să meargă acolo şi să devină stăpînul unei comori.

O porniră la drum noaptea, pe ascuns. Credeau că n-or să nimerească drumul. Dar, cînd trecură rîul, văzură pe poduri şi în bărci o mulţime de oameni tăcuţi.

După ce trecură fluviul, oamenii aceştia se strînseră iarăşi laolaltă, alcătuind o mulţime compactă, care înainta, pe nesfîrşita cîmpie, ca o greblă uriaşă. Era o noapte întunecoasă, pe cer abia dacă se zărea cîte o lucire palidă. Printre zgomotele dezordonate ale paşilor se auzeau glasuri de copii care plîngeau şi zăngănitul metalic al sapelor şi cazmalelor. Părea că întreaga lume călătoreşte şi c-o să meargă aşa la nesfîrşit chiar după ce va fi fost uitată pricina care-l îndemnase pe fiecare s-o pornească la drum. Din cînd în cînd, mulţimea avea tresăriri şi contracţii care se repercutau şi se transmiteau din om în om. Ca atunci cînd se rupe un dinte la pieptene, în rîndurile mulţimii se căscau din cînd în cînd goluri care se umpleau imediat. Cădea cîte unul şi se rupeau astfel toate rîndurile ; dar, după o scurtă şovăială, se închegau la loc, compacte.

Înaintau ca valurile mării ; rîndurile erau întrecute de alte rînduri, ca valurile de alte valuri, uşor tulburate de scurtele vîrtejuri din jurul oamenilor căzuţi sau din locurile de unde izbucnea vreo gîlceavă. Lăsau în urmă case părăsite, sate pustii. În uşa prăvăliilor stăteau oameni înarmaţi cu puşti şi-şi vindeau puţinele mărfuri, prinzînd în pălărie banii zvîrliţi de călătorii care nu voiau să-şi piardă locul. În alte părţi desfundau butoaie cu bere sau vin, izbind în ele cu hîrleţele, iar oamenii îşi ostoiau arşiţa buzelor sub şipotul lichidului înspumat. Unii, care căutau cu disperare vreo unealtă de săpat, puneau mîna pe scîndurile barăcilor înşirate în satele pustii. Aşa că furia mulţimii prefăcea satele în nişte biete schelete de case, iar în noaptea cînd se făcu primul popas scheletele acestea fură aprinse şi luminară cîmpia unduitoare.

Al doilea popas se ţinu în zori, pe un drum pitit între stînci. Deodată se prăvăliră asupra mulţimii oameni pe cai şi în căruţe, brăzdînd-o ca pe o materie compactă

şi flexibilă. De-a lungul barajului zăceau cai cu picioarele frînte, iar oamenii le loveau boturile întinse cu sapele, cu cazmalele şi cu roţile căruţelor, izbind neobosiţi.

A doua seară, Antona se opri brusc. Se dădu la o parte, desprinzîndu-se din mulţime cu violenţa unei pietre zvîrlite de o roată în mişcare. Se opri, privi în juru-i cîmpia nesfîrşită şi drumeţii şi începu să plîngă. „Uite, uite“, spuse, arătîndu-şi cu degetul piciorul drept. Nu-şi mai simţea partea dreaptă a corpului, aşa cum, în urmă cu doi ani, nu-şi mai simţise buza. Galia încercă să-l pună pe picioare, căutînd să-i îndrepte uşor încheietura piciorului, pe urmă începu să i-l mişte furios, ca pe o unealtă de prisos. Tăcură aşa un răstimp. „Du-te, du-te“, spuse Antona ; şi atunci Galia o porni iar la drum, spunînd : „Am să mă întorc“. Cînd se uită înapoi, îşi văzu tovarăşul zăcînd în cîmpia neînsufleţită ca o tufă de iarbă uscată.

Peste cîmpul de pierzanie strălucea luna nouă. Mulţimea se revărsa mai departe, cu un mormăit animalic. Se arunca fiecare asupra unui petic de pămînt, acoperindu-l cu tot trupul, ca să-l ocupe, aşezîndu-şi acolo femeile şi copii ca zălog. Neîncetat, ca un vuiet de cascadă, începu să se audă zgomotul ciururilor care cerneau pămîntul. Ochi galbeni ca aurul cercetau în mîinile ridicate spre lună nisipul gălbui. Cîte unul, ca un urs înnebunit, se ridica plin de pămînt şi de aur şi umbla cu paşi mari, fără rost. Aici sosi Raffaele Galia ; îl scrutau toţi, cu puştile întinse spre el. Cînd putu să se întindă pe un petic de pămînt, pămîntul lui, băgă de seamă că mîinile i-s goale, că-i dezarmat în faţa soartei lui, întocmai ca atunci cînd coborîse de pe vapor. Începu să scobească pămîntul cu mîinile şi i se păru că de sub el aude vocea slabă şi depărtată a aurului care spune : „Ia-mă, sînt aici“. Dar nu izbutea decît să-şi însîngereze mîinile şi

plîngea cum plîngi pe sînul unei femei pe care nu izbuteşti s-o ai, în vreme ce stai încrezător în braţele ei.

Urmară apoi zilele din oraşul cel nou, cu barăci şi cu birturi. Raffaele Galia ceru mai întîi să lucreze pe lîngă cineva, ca ajutor. Prima piatră pe care au aruncat-o după el ca să-l alunge şi pe care a ridicat-o de jos ca un cîine îi dădu o idee. Deveni primul cerşetor din noul oraş. Se resemnă încetul cu încetul şi, fiindcă povestea vieţii lui era ciudată, iar destinul crud, oamenilor le fu milă de el. Pe urmă, într-o bună zi, pe cînd îşi număra banii, se gîndi la nevastă-sa. Şi aşa se întoarse în satul lui, acolo unde — socotea el — pămîntul nu-i chiar atît de nerecunoscător.

Îşi lăsase barba să crească de părea o mască, şi nici la întoarcere n-a vrut să şi-o taie, ca să nu-i poarte ne noroc. Într-un săculeţ de pînză îşi ţinea banii, nişte hîrtii pe care le schimbase din cînd în cînd într-unul din cartierele oraşului unde trecea drept un om cinstit care cară poveri cu căruciorul ; căci, într-adevăr, cîteva ore pe zi se îndeletnicea şi cu această meserie.

Acum se simţea liber şi credea că jucase o festă destinului. Dar nu voia să-şi mărturisească nici sieşi acest lucru, de teamă ca nu cumva soarta să-l ajungă din urmă şi acolo, să-l lovească. Dar iată că aici regăsea parcă un zeu familiar, un zeu care-i făcea cu ochiul şi ţinea cu el, zeul satului său. Toată lumina nopţii se adunase în băltoacele de lîngă drum. Greierii începură să ţîrîie prelung şi tremurător chiar pe pajiştile unde îi auzise cînd era mic, şi cîntă şi el, încet de tot. Atunci îşi auzi el vocea singuratică, aşa cum n-o mai auzise niciodată, de parcă vorbea altcineva, acela care, cu voce tînguitoare, ceruse de pomană. Şi atunci, aşa cum făcea de cîte ori era singur şi rătăcit, îşi spuse pe nume cu voce tare : „Raffaele Galia“, ca să se încredinţeze că e el, viu şi adevărat.

În douăzeci de ani satul nu se schimbase decît prea puţin. Cîte o casă nouă se înălţa pe locurile unde se jucase de atîtea ori şi unde, după aceea, continuase din depărtare să se joace în gînd ; şi-i păru rău ; dar aproape tot restul rămăsese la fel ; şi răsuflarea cailor în grajduri, şi suspinele, şi scîncetele, şi toate acele zgomote nedeslusite care răsunau în noapte atît de ciudat şi-i vorbeau în dialectul lui. Iată-l ajuns în pragul casei, iată-l gata să bată la uşă, în vreme ce inima îi zvîcnea în piept, bătînd parcă în uşă înaintea lui. Un glas dinăuntru întrebă :

— Pe cine căutaţi ?

El răspunse blînd, fiindu-i parcă teamă că n-o să fie crezut :

— Eu sînt, bărbatul tău, m-am întors.

Dinăuntru vocea răspunse numai :

— El e ! Apoi adăugă : Aşteptaţi — continuînd să vorbească la plural. Uşa se deschise şi un glas rosti : Cine sînteţi, pentru numele lui dumnezeu ? !

— Eu sînt, chiar eu, nu mă recunoşti ?

Femeia ridică fruntea şi îşi aţinti ochii slabi asupra lui, încercînd să-l vadă şi să şi-l amintească. Chipul acela forma în întuneric un fel de pată înceţoşată în care ochii şi gura se topeau ca într-o oglindă veche. Ea adăugă numai :

— Aşteptaţi.

Aprinse o torţă de răşină, văietîndu-se în cuvinte neînţelese. Se întoarse la uşă, o acoperi aproape în întregime cu făptura ei slabă şi negricioasă, ridică torţa deasupra capului şi se uită la el, mijindu-şi ochii. Bărbatul stătea nemişcat ; n-o mai recunoştea. Nu mai era chipul femeii lui, ci chipul satului lui, chipul bătrînelor din copilăria lui, chipul mamei lui, cu aceleaşi zbîrcituri în aceleaşi locuri ale obrazului, de parcă s-ar fi transmis o dată cu aceleaşi dureri, asemănătoare între ele, aşa cum

asemănătoare sînt, pe orice ogor, brazdele plugului ; şi numai ochii vii, negri, umezi aminteau tinereţea. Ea spuse :

— Dumneata eşti ! Îi luă mîna şi adăugă : Intră.

Nu-l întrebă nimic, nici măcar de ce nu i-a mai scris de atîţia ani ; se uită doar la el în lumina nesigură a torţei aşezate pe piatra vetrei ; pe urmă începu să plîngă tăcut, aşezîndu-şi obrazul în căuşul mîinii lui, deschisă de parcă i-ar fi cerut de pomană. La gîndul acesta bărbatul îşi închise numaidecît degetele. Se uita în sus, şi toată viaţa lui nu mai era altceva decît un nod tare în gît ; se uita la coşul de pîine atîrnat de tavan, la gura lui strîmtă, în care se zărea o pîine crescută. Femeia avea nişte cearcăne care-i făceau o aureolă în jurul ochilor. Raffaele îşi scoase săculeţul din buzunar, şi cu mîna lui slabă începu să numere banii.

— Uite : ăştia-s bani. Şi-i arăta chipurile imprimate pe bilete. Cu astea se pot cumpăra multe.

Voia să rîdă, dar nu izbuti să facă decît o strîmbătură. Întinsese banii pe cufăr, hîrtie lîngă hîrtie. Pe urmă îi adună în grabă, cu lăcomie, şi-i puse înapoi în buzunar. Ea se uita la el şi i se părea că se joacă. Torţa pîrîia şi împrăştia un miros acru, de pin.

— Nu-ţi pare bine ? De ce nu-ţi pare bine ?

Femeia se uita acum ţintă în pămînt, de parcă pietrele desprinse din podea i-ar fi istorisit o poveste veche, povestea copilăriei, a lucrurilor de care ne leagă amintirile.

— Cîţi ani au trecut ? Douăzeci de ani. Ne-am căsătorit, şi după zece zile ai plecat să-ţi cauţi norocul. Am crezut c-ai să te întorci repede. Acum am îmbătrînit. Aţi plecat atîţia împreună, cîntînd şi jucînd. Cîţi v-aţi întors de-acolo ? Tu singur. Şi începu să înşire cele petrecute în lipsa lui : Cutare a murit ; a murit şi cutare, şi despre tine s-a crezut c-ai murit. Numai eu te mai aşteptam, eu singură, pentru că aşa-mi spunea mie inima. Dar nevasta

ăluia care-a plecat cu tine n-a putut să aştepte şi a murit. Locuia aici, ţi-aduci aminte de ea ?

El tresări şi spuse :

— Cine ?

— Nevasta lui Raffaele Galia.

Rosti şi el acest nume, propriul său nume, de parcă n-ar mai fi fost al lui. Întrebă în şoaptă :

— Sărmana, cînd a murit ?

— Să tot fie vreo trei ani.

Începu să strige :

— Sărmana, sărmana de ea ! de parcă ar fi putut să-l audă.

— Tu l-ai văzut acolo pe Raffaele Galia ?

— Sigur că l-am văzut. Am lucrat împreună cîţiva ani, dar apoi i-am pierdut urma. Cine ştie dac-o mai fi trăind ! Spuse aceste cuvinte şovăind, de parcă şi-ar fi rostit propria sentinţă. Nu, adăugă, nu cred să mai trăiască. Vorbeam mereu despre voi şi tare mult vă mai iubeam !...

Se uita acum la femeia aceea, femeia tovarăşului său, care stătea poate în acelaşi loc ca femeia dragă inimii lui, făcînd aceleaşi gesturi poate. În mintea lui cele două imagini se contopeau acum şi simţea că ori asta, ori cealaltă — numai să fie în acelaşi loc în care o aşezase amintirea lui — era femeia lui. Dispăruseră doi inşi de parcă nici n-ar fi vieţuit decît o scurtă clipă, nevasta lui şi el însuşi, şi asta chiar atunci cînd se despărţiseră.

— Şi e chiar adevărat că n-o să trebuiască să mai pleci niciodată ? întrebă femeia. Douăzeci de ani. Cine ni-i dă înapoi ? Şi acum ce-o să facem ?

Bătîndu-se cu mîna peste buzunar, el spuse :

— Uite banii, îi am aici. Pe urmă adăugă : Raffaele Galia începuse să cerşească şi cîştiga destul de bine. Nevasta lui îl aştepta ? I-a fost credincioasă ? Se gîndea la el ?

— Sigur că-l aştepta, biata femeie, şi, tot aşteptîndu-l aşa, a murit.

Se apropie de ea şi o sărută pe tîmplă ; acum nu mai purta numele lui, ci acela al prietenului : Sebastiano Antona. Nu mai era un singur om, ci toţi oamenii care plecaseră o dată cu el, iar femeia aceea era amintirea tuturor celor care se gîndeau la casele de departe.

Atmosfera era aromitoare şi noaptea liniştită ; în fereastră începu să bată uşurel luna, care răsărea tîrziu ; împrejur se înălţau munţii înveşmîntaţi în verdeaţă. Casa respira încet, avea respiraţia lui, de om care supravieţuise. Simţi dintr-o dată, în inimă, tot drumul pe care-l străbătuse pînă-n ziua aceea, cîinii care îşi înfipseseră dinţii în picioarele lui, trecătorii zoriţi care nici nu se uitau la el, cei care se scotoceau prin buzunare ca să găsească mărunţiş, cei care deveneau miloşi în apropierea sărbătorilor, afişele din uşile cafenelelor care interziceau intrarea cerşetorilor şi a cîntăreţilor ambulanţi, afişele acelea pe care nu le putea citi pentru că erau scrise într-o limbă care nu era limba lui şi care, tocmai de aceea, păreau mai crude.

Se înfăşură în pelerină de parcă cineva ar fi vrut să-l gonească şi de aici şi, ca prin vis, i se părea că-i hăituit. Nu voia să se mai ducă iarăşi îndărăt, se apăra din toate puterile. Torţa se stingea, în întuneric glasul lui monoton şi tînguitor repeta :

— Şi-acum bucură-te, că, uite, avem bani.

SOȚUL

Cum toată lumea știa că e italian, funcționara din biroul de la etajul de sus venea uneori la el să-i traducă cîte o scrisoare de afaceri. Cînd îi traducea aceste scrisori, o simțea pe femeie aproape, aproape de tot ; ar fi fost de ajuns să întindă mîna. Ba chiar își închipuia c-o îmbrățișează cu patimă, că-i simte șoldul moale ca o grămăjoară de grîu în palma mîinii ; și șira spinării, noduroasă, sub degete ; numai că nu-și putea închipui ce-ar fi făcut ea. Se gîndea cît de ușor începe o dragoste ; vezi deodată gura ei aproape de-a ta, și nici nu apuci măcar să te miri. Ea continua să-i pună întrebări de prisos și stătea atît de aproape de el, încît îi simțea pe obraz firele de păr, aspre, blonde, în spirală, avînd în lumină culorile curcubeului. Era funcționar de cincisprezece ani, de cînd se afla în America : la început fusese salahor, dar, învățînd zi și noapte, ajunsese să lucreze într-un birou. De cincisprezece ani spunea că așteaptă să-i vină fiica și nevasta, care nu putuseră emigra o dată cu dînsul. Trecuseră cincisprezece ani, dar tot nu soseau ; degeaba le trimitea el bani și le scria : „Nu vreți să veniți și nu pricep de ce". Ele, nimic ! La început întîrziaseră pentru că el așteptase să adune bani de drum ; pe urmă pentru că nevasta, biata de ea, intrase

pe mîna unui pungaş care o storcea de bani fără să-i facă rost de paşaport. Atunci le-a scris că le trimite pentru ultima oară bani de drum şi că, dacă nu vor să moară de foame, să se îmbarce numaidecît. Ori de cîte ori venea vremea plecărilor, ele călătoreau din oraş în oraş, fără să găsească vreodată drumul cel bun, cu îndărătnicia aceea de-a se înfunda în toate greutăţile, caracteristică oamenilor din popor. Şi aşa se scurseră cincisprezece ani. El socotea că trecuseră patruzeci, şi, tot aşteptînd să înceapă iarăşi viaţa alături de familia lui, nici nu băgase de seamă cum trecuseră anii. Pentru soţ, totul era ca în ziua în care se căsătorise. Nu-i trimiteau nici măcar fotografii din satul lui, dar el mai păstra încă fotografia neveste-si şi a fiicei, de pe vremea cînd aceasta era încă un copil ; aşa cum le lăsase cînd plecase. Nevastă-sa i se întipărise în amintire nu aşa cum fusese cînd se căsătoriseră, ci cum arăta în fotografia aceea, iar porii hîrtiei pe care era imprimată fotografia i se păreau a fi porii pielii ei. Dar şi-o amintea şi mai bine cînd pipăia, pe neaşteptate, fotografia, ba îşi amintea chiar că o dată, sărutînd-o, îi simţise nasul pe obraz ca un semn ciudat şi puternic al existenţei ei. Arăta cu plăcere fotografia pe la cunoscuţi. Toţi spuneau : „E o femeie frumoasă. Se vede cît de colo că-i italiancă !" Era fericit cînd auzea astfel de vorbe şi se uita la ochii aceia din hîrtie, negri şi ficşi, care i se părea că mişcă. Cu timpul, imaginea asta nu-i mai spuse nimic, iar nevastă-sa îi stărui în minte mai curînd ca o idee decît ca o amintire. Mai mult îi spuneau scrisorile, şi cînd le primea, se gîndea că ea le expediase şi că sosiseră şi punea degetele pe hîrtia pe care pusese şi ea degetele şi se gîndea că şi nevastă-sa, poate, face la fel ; şi atunci i se părea cu neputinţă ca ţările să fie atît de departe şi ca el să se afle în altă ţară, ba nici nu-şi amintea cum

ajunsese acolo. I se părea că, abia atunci cînd o să vină femeia lui aici, o să devină şi el un om adult.

În fiecare dimineaţă, cînd se ducea să bea cafeaua la barul de peste drum de birou, se uita la femeia care stătea la tejghea. Ea-l privea cu acea curiozitate întrebătoare şi bănuitoare cu care te uiţi la străini. El se îngîndura şi-i privea mîinile şi ochii, minunîndu-se că o străină avea flăcăruile acelea în ochi, aceleaşi flăcărui care-l impresionaseră atît de mult odinioară, cînd îl făcuseră să-şi piardă capul. Crezuse că nu-i ca celelalte, că-i o femeie ştearsă şi rece, aşa cum i se păruse o dată, cînd luase restul la bani din degetele ei. Prin apropiere era o grădină ; cînd ieşea de la birou, se odihnea acolo o jumătate de oră. Totdeauna se afla acolo, pe bancă, cîte o femeie ; şi el trecea prin faţa fiecăreia. Dar nu, nu erau dintr-acelea care să-i poată aminti de femeile din neamul lui, cu care i se părea că vorbeşte într-un dialect tainic al simţurilor. Îi plăcea o statuie care se afla în grădină, o statuie cu înfăţişare de ţărancă şi care reprezenta libertatea. Şi-i mai plăcea o lăptăreasă care punea în fiecare dimineaţă o sticlă cu lapte în faţa uşii fiecărui apartament. Se uita la ciorapii ei galbeni de bumbac, la mersul ei greoi, la acel nu ştiu ce grosolan şi bărbătesc din gesturile ei. Într-o zi, femeia de serviciu din casa unde locuia i se aşeză pe pat, rîzînd într-un fel ciudat. Pe strada lui era cunoscut îndeobşte drept omul care-şi aşteaptă nevasta de cincisprezece ani. O funcţionară dintr-un magazin, blondă şi subţire, se aşeza la fereastră să-l vadă cînd trece, negricios şi bondoc. Dar lui îi plăcea mai mult să meargă prin piaţă, unde se aflau femei voinice, care stau lîngă tarabele lor mari, confundîndu-se cu mărfurile şi roadele pămîntului care sînt o minune cînd le vezi amestecate în culoarea neagră a oraşului. Se simţea ca un copac cu crengile uscate, singuratic. De n-ar fi avut un simţămînt de groază mis-

terioasă, s-ar fi luat după chinezoaica ce împingea un cărucior de fructe; purta nişte pantaloni albi, largi, o vestă neagră de mătase; cînd se întoarse o dată ca s-o vadă mai bine, descoperi că are un chip cinstit. Temîndu-se ca nu cumva să găsească la dînsa ceva familiar, se ascunse, ca să nu bage de seamă c-o priveşte.

Într-o zi, pe cînd trecea prin grădina publică, o femeie se uită la el cu nişte ochi pe care-i cunoştea. Se opri, se aşeză ceva mai departe, şi pe urmă, cînd ea se ridică, spuse în şoaptă: „Pun rămăşag că-i italiancă". Ea se întoarse, îi zîmbi: „Şi dumneavoastră sînteţi italian?" şi rămase cu mîna stîngă în aer, de parcă ţinea în mînă un diapazon. În primele clipe n-au ştiut ce să-şi spună. Ea îşi ţinea mîinile în poală şi răsufla greu. Răspîndea o căldură şi o vigoare care te duceau cu gîndul la ţarină, la casele scunde şi grave, la glasurile ce se aud dimineaţa pe şesurile verzi. Stătea în lumina cenuşie şi nesigură; i se vedea profilul potopit de umbre, contururile în care se ghicea un anumit aer familiar, gesturile care aveau ceva elegant şi semnificativ, ca pasul unei balerine ce explică notele muzicii de care e acompaniată. Începură să-şi spună cuvinte de-ale lor, familiare, care ţîşneau din vizuinile memoriei. Răsunară în jurul lor grele de înţelesuri, de parcă toate simţămintele cu care fuseseră vreodată rostite ar fi rămas legate de ele ca o ofrandă. Şi aproape că se ruşinau de cuvinte ca de nişte lucruri intime, pudice, scoase la iveală, şi-şi plecau ochii cînd le rosteau acum din nou, iar în jurul lor, deşi nu era nimeni, aerul însuşi, copacii care nu pricepeau nimic şi apa ce ţîşnea din fîntînă vorbeau parcă pe alt ton. Bustul unui poet, dintre tufe, avea în gura-i de marmură cu totul alte cuvinte. De aceea nu ştiau cum să-şi potrivească tonul vorbelor şi le rosteau ori prea tare, ori prea încet, iar unele se întorceau iarăşi asupra lor, ca nişte accente supreme, glasuri ale conştiinţei şi ale

misterului. Cele rostite cu voce joasă deveneau tainice, prea tainice, deşi vorbele lor erau, într-adevăr, nevinovate. Se înseră ; luară tramvaiul şi străbătură oraşul învăluit în ceaţa serii, tocmai cînd luminile se aprindeau brusc. Femeia îşi ţinea cotul pe speteaza scaunului şi se uita pe geam la case, la lumini, la copaci. Îşi spuneau în limba lor numele lucrurilor pe care le vedeau, dar nu discutau, ci-şi repetau numele lucrurilor părînd că, printr-un capriciu, se distrează transformînd lumea din jur. Parcă pe case, pe poduri, pe fluviu ar fi stat scris în litere enorme un cuvînt străin, iar ei se distrau schimbîndu-l. Lucrurile înseşi, atît de diferite şi care nu se puteau numi altfel decît cu numele lor străin, păreau că dobîndesc o altă lumină, că se depărtează de ei şi se îmblînzesc.

Pe urmă, cînd coborîră şi trecură podul de peste fluviul larg, începură să vorbească despre ei, despre viaţa lor şi despre casele lor. Atunci se pomeniră singuri unul în faţa celuilalt, ea cu trecutul ei de femeie iubită pe ogoare şi venită să slujească în lumea aceea nouă, el cu simţămintele lui, şi amîndoi purtînd cu sine un colţ al ţării lor şi o dorinţă diferită, înrudiţi şi totodată departe unul de altul, ducînd fiecare povara neamului său, a luptelor sale, a iubirilor sale, a vieţii sale trudnice. În vreme ce mergeau, li se atingeau genunchii, coatele şi-şi simţeau înrudirea ca o înfiorare şi ca o speranţă comună. Din recunoştinţă, din uitare de sine, dintr-un amestec de sentimente nedesluşite, el îi apucă uşor braţul, o strînse, o sărută. Ea îşi ascunse obrazul în mîini ruşinată, cu un gest de sfială. Mergînd în tăcere, îşi auzeau paşii pe pavaj şi ştiau şi unul şi celălalt că nu din dragoste sînt împreună, ci pentru că sînt singuri în oraş, aproape singuri pe lume.

Tocmai în seara aceea, cînd bărbatul intră în casă, i se spuse că-l aşteaptă cineva în cameră. Urcă scările în

goană. Odaia era cufundată în întuneric, dar se simţea în ea suflul acela caracteristic camerelor locuite. Aprinse lumina şi i se păru că lucrurile din jur sînt la fel. Dar în faţa lui se ridicară două făpturi pe care nu le recunoscu, ca şi cum două din obiectele din casă prinseseră viaţă. Nu putu să spună decît :

— Pentru ce stăteaţi în întuneric ? N-aţi ştiut cum să aprindeţi lumina electrică ? Uite cum se aprinde.

Pe urmă se pomeni cu una din acele făpturi în braţe ; nu rosti decît un singur nume, numele nevestei, nebăgînd de seamă că era fiica. Îşi văzu femeia apropiindu-se de el cu ochii plini de amintiri. Se strădui s-o recunoască.

— Tu ? Tu ? spunea mereu şi nu mai găsea din ea decît privirea.

Pe urmă, pe măsură ce o vedea cum se mişcă, îşi amintea de ea, îşi amintea cum fusese, întocmai ca cel care, ascultînd o melodie, îşi aminteşte vremea şi locul unde a auzit-o pentru prima dată. Şi nu putu să spună altceva decît :

— Cîtă vreme pierdută, cîtă vreme pierdută! Şi de ce?

Ruşinată, sfioasă, ea stătea cu obrazul în palme. Se priviră şi se simţiră departe unul de altul, dar asta nu dură decît o clipă : se regăsiră ca după o despărţire de numai cîteva zile, în jurul mesei, şi mîinile lor împărţiră pîinea pe care femeia o adusese în valiză ca el s-o guste şi să-şi aducă aminte.

PROVINCIALI LA ROMA

La Roma avem o cafenea existenţialistă. Avem de toate la Roma ; scurtă vreme după ce apare ceva la Paris sau la New York, apare şi la noi. Adesea avem chiar ceea ce ei nu au, bunăoară numeroase femei îmbrăcate sumar, ca în reclamele fanteziste, ca în reclamele de cinema. Şi aşa, sumar îmbrăcate, umblă pe stradă, iar în autobus îşi ridică braţul ca să se ţină de bare şi mînere. Stau prea aproape de tine, atît de aproape, încît le simţi parfumul ; seamănă cu fetele acelea de varieteu ce defilează pe podium. E de necrezut că într-o lume atît de îngrădită, de duşmănoasă şi de neîncrezătoare, ţi se oferă această neaşteptată mărturisire a unui trup. Vizitatoarele străine din 1950 se uitau uimite la fetele din Roma şi la moda lor. Am citit şi în ziare, chiar, că o fată care a cutezat să meargă la fel de sumar îmbrăcată pe străzile Londrei a stîrnit de-a dreptul panică. De vină nu e numai puritanismul : e aceeaşi impresie neplăcută pe care o provoacă toate lucrurile nelalocul lor : un miros puternic de friptură într-un salon, un parfum pătrunzător şi tulburător în timp ce stai la masă. Lucruri foarte bune cînd se fac la timpul şi la locul lor, dar care pot deveni cu uşurinţă greţoase. Şi pentru ce, de pildă, toată lumea nervoasă şi preocupată dintr-un au-

tobus ticsit şi supraîncălzit trebuie obligată să se gîndească la acelaşi lucru, la ceea ce-i evocă fata cu sînii abia acoperiţi ?

La Roma pînă şi numărul victimelor de circulaţie începe să fie încurajator, număr de oraş mare ! În unele zile de vîrf am avut pînă la şaizeci de accidente. Mai mult decît atît, avem îngrozitor de mult zgomot : încetează la două noaptea şi reîncepe la patru dimineaţa. Oraşul devine grosolan şi rău, iar dacă vrei să auzi o vorbă de duh, şi muşcătoare şi indulgentă, trebuie să te duci la tejghelele zarzavagioaicelor sau ale fructarilor care umblă cu căruciorul. Pentru culoarea locală se mai iveşte uneori şi cîte o procesiune, cînd, peste omenirea aceea amestecată şi zgomotoasă care umblă pălăvrăgind, se înalţă un Crist frumos de Renaştere, cu umerii lui viguroşi pe cruce, evocînd o mare energie, o personalitate.

Iar seara, în seri de acestea, din unele cartiere se înalţă focuri de artificii, care luminează cerul nopţii ca un fund de mare locuit de animale fosforescente, cu formele lor mereu schimbătoare. Parcă ar face parte din fenomenele meteorologice, şi nimănui nu-i trece prin gînd că sînt bani risipiţi în vînt. Imediat după război, cînd era atîta mizerie, a avut loc o asemenea serbare cu focuri de artificii, şi nimeni nu s-a gîndit să amintească de bombardamente şi nici să le ironizeze. Aşa e oraşul acesta. Apoi mai sînt cînteoele nocturne, cîntecul celor care-şi aduc aminte că au avut o voce de tenor sau de bariton şi care acum sînt funcţionari, oameni cu o profesie ; noaptea, cînd nimeni nu-i vede, ei spun : „Am trăit din artă, am trăit din dragoste“. Şi o mică orchestră de *jazz hot*, în faţa căreia se văd afişe scrise în englezeşte, dă reprezentaţii de seară şi de noapte în anumite locuri, vestite, despre care se povestesc multe, ca şi cînd ar fi vorba de o sectă. Pentru că la Roma, cînd cineva

face un lucru deosebit, care se obişnuieşte numai în străinătate, stîrneşte imediat în mintea celorlalţi ideea de sectă, de oameni iniţiaţi. Cine nu are instrumente sau nu cîntă, discută noaptea în gura mare, face gălăgie, strigă. Unele ţipete de femeie dau la toate acestea un colorit pitoresc. De la ferestre se protestează, din stradă şi din piaţă se răspunde, iar totul se isprăveşte prin cuvintele: imbecililor, cretinilor, ramoliţilor! Pe urmă apare deodată băiatul care suferă de insomnie; în drum spre casă, el loveşte cu piciorul într-o cutie goală de conserve, sau într-o cutie din acelea mari, uitate de florarii din piaţa Spaniei pe măsuţele lor, cu dafinul triumfător şi decorativ pe care iarna, atunci cînd se pregătesc ficăţeii de porc, ştie fiecare unde să-l găsească.

Atît cel care sună la nesfîrşit din claxonul automobilului, cît şi cel ce cîntă din armonică sau într-un *jazz* aparţin aceleiaşi categorii care se găseşte, cred eu, numai la Roma. Dacă trăieşti ani îndelungaţi la Roma, sfîrşeşti prin a cunoaşte boala pe care ţi-o poate da oraşul, pentru că e vorba de adevărate boli psihologice, care se reînnoiesc din generaţie în generaţie. Roma este un oraş de oameni orăşenizaţi, oraş care dă individului slab de înger o stare de exaltare ce alternează cu o adîncă deznădejde. O fată s-a sinucis, lăsînd drept explicaţie a crimei sale faptul că „nu era frumoasă". Nu că ar fi fost urîtă sau slută, nu: nu era frumoasă! S-a aruncat în Tibru. Scena Romei poate duce la disperări de felul acesta, atît de absurde: disperarea de a nu fi destul de frumos, sau destul de bogat, sau destul de puternic. E vorba, fireşte, de sufletele nepregătite. Pentru că, la drept vorbind, la Roma nimeni nu înseamnă nimic, nimeni nu stîrneşte curiozitate, şi despre stelele şi celebrităţile care vin la Roma nu mai ştii, după primul anunţ, nici dacă mai există măcar; dispar, sau dacă sînt urmărite şi semnalate, asta se întîmplă numai pentru cine ştie

ce cusur de-al lor, nicidecum pentru vreo calitate, aşa cum s-a întîmplat în cazul, mai curînd necivilizat, privitor la picioarele Gretei Garbo. Acestea sînt grosolănii de import. La Roma sîntem cu toţii niţel importaţi, dar totul este să înţelegi cum trebuie să trăieşti aici. Cei treizeci de mii de romani din Roma, adică romani de cel puţin trei generaţii, atîta cît se spune c-ar fi fost cu vreo douăzeci de ani în urmă, şi după cîte ştiu eu nu s-a mai făcut de atunci nici un recensămînt, posedă încă nepăsarea, însuşirea de a nu se mira de nimic. Din Roma le place piaţa în care locuiesc, sau strada în care s-au născut, şi căreia îi rămîn credincioşi ; îşi petrec timpul liber contemplînd un zid, o faţadă, un copac, o coloană şi o femeie frumoasă. Circulă foarte puţin prin alte cartiere, iar atunci cînd fac aşa ceva e ca şi cum ar întreprinde un adevărat voiaj. Nu pleacă în vilegiatură ; nu cunosc asemenea manii şi necesităţi. Au terasa lor şi balconul lor pentru orele răcoroase. N-au băgat de seamă că aglomeratele cartiere care s-au întins spre San Paolo au zăgăzuit de peste douăzeci de ani drumul vîntului proaspăt de apus, vîntul acela care umfla pe neaşteptate toate umbrarele prăvăliilor din via Sistina la ora unu după-amiază, amintind de mare, dar numai ca o părere, ca un dor ; şi atunci Roma îşi umfla deodată pieptul, respirînd spaţiul, şi asta îi era de ajuns. N-au băgat de seamă că vechile cartiere sînt asediate din toate părţile, că-şi schimbă rosturile şi că aceeaşi gălăgie nocturnă de odinioară, cînd se auzeau îndelungi discuţii, de la cele năstruşnice, ale cîte unuia în drum spre casă după ce băuse un păhărel mai mult, pînă la discuţiile literaţilor, ale filozofilor şi ale artiştilor, care ieşeau să vadă Roma noaptea — pentru că noaptea îşi dezvăluie mai bine structura ei, liniile ei dominante, seculara ei nedesăvîrşire — nu-şi dau seama că gălăgia aceea s-a transformat în zgomotul confuz al unei mase de oameni care nu ştie

să vorbească, ci numai să urle. Din pricină că lipsesc îndeletnicirile serioase, manifestările de artă, cariera deschisă celor tineri, provincia își zvîrle la Roma pe toți cei care nu și-au găsit vreun rost, bogați și săraci. Drumul cel mai ușor pentru a deveni sărac, și care creează și un anumit decor, este drumul artei. Dar acești băieți de treabă rămîn întotdeauna niște provinciali, într-un mediu de lucruri de import, unde melancolia meridionalului se confundă cu aceea a tînărului american, care, după ce a obținut o bursă de studii, devine un transfug. Lui, viața aceasta încă îi mai spune ceva, îi vorbește de lucruri foarte îndepărtate.

*

Adevărata dramă a „barurilor", devenite celebre prin ancheta legată de moartea Wilmei Montesi [1], e drama provinciei italiene, îndeosebi a celei meridionale, care nu oferă de lucru tinerilor, care nu are prezent și care e deznădăjduită în fața zilei de mîine. Unul din acești tineri, care a bătut și la ușa noastră, ne-a făcut să înțelegem ce înseamnă o asemenea viață de pierzanie : ore nesfîrșite petrecute în fața unei cești de cafea cu lapte, hrană pentru o zi întreagă, nopți fără adăpost, iar pe timp de iarnă concesia unui refugiu în localurile barurilor. Cînd e vreme frumoasă, se poate dormi pe o bancă, lîngă un zid, pe scara de la Trinità dei Monti. Îi vom revedea de la fereastra noastră pe cei care-și petrec noaptea pe scara de la Trinità, trezindu-se, o dată cu răsăritul soarelui, pe soclul de piatră travertină, una dintre pietrele cele mai puțin reci, în vreme ce străinii se uită la ei

[1] Wilma Montesi a fost victima unei crime care a stîrnit multă vîlvă în Italia, implicînd numeroase personalități politice și demascînd moravurile burgheziei și aristocrației italiene (n.r.).

uimiţi : e săracul care se scoală dintr-un somn de cerşetor pe un piedestal. E farmecul vieţii italiene.

Roma vede sosind zilnic un anumit număr de tineri din provincie, ispitiţi de mirajele ei. Nu e mirajul muncii, ci al unui amestec de împrejurări în care eventual s-ar putea găsi ceva de făcut. Cei care caută de lucru pornesc la drum numai pe baza unor informaţii mai sigure şi se duc în oraşele din nord, pe cînd cei care-şi încearcă norocul la Roma se îndreaptă spre cartierele populare, unde găsesc drept aliate femei zdravene, dotate cu un instinct sigur, meştere în a deschide orice uşă, pentru a face negustorie cu mărfuri adunate cine ştie de unde şi cum. A ieşit la iveală un tip de femeie din popor de o energie neistovită, cu apucături de bărbat, ce aminteşte femeia matriarhatului ; un personaj nou. Dar tinerii pe care-i atrage centrul Romei muncesc şi putrezesc acolo. Nu au, în general, nici un fel de aptitudine specială ; familia, şcoala, societatea de provincie nu le-au dat nici un fel de zestre. Au o vagă înclinaţie intelectuală, cea mai uşoară şi cea mai confuză, într-o ţară unde cultura pare să n-aibă nici o funcţie. Cînd te gîndeşti la viaţa extravagantă şi dezordonată care se ducea, după primul război mondial, la Paris, la Berlin şi chiar la Roma şi Florenţa, îţi aminteşti de tinerii aceia legaţi de un ideal precis, gata să ia locul bătrînilor, socotind că a duce o viaţă dezordonată înseamnă a îndeplini o misiune împotriva unei societăţi pe care o respingem cu un anume eroism. L-am auzit pe unul din tinerii aceştia noi vorbind despre tovarăşii lui de suferinţă : există un dispreţ reciproc, ca dispreţul pentru un om stricat, fie că e vorba de bărbaţi sau de femei, un dispreţ care se cuvine chiar şi celui ce-l exprimă.

Centrul Romei e ticsit de asemenea tineri la orişice oră din zi. Oricine trebuie să-şi găsească un rost, dar e rostul unei societăţi care nu poate da nimic de făcut tine-

rilor, în care nu este loc pentru tineri. O societate, pe cît se pare, fără idealuri, fără sarcini, fără solidaritate, fără continuitate. Scara de la Trinità dei Monti oferă, în anumite ore ale zilei, o colecţie destul de mare de asemenea specimene : e ora tinerilor şi a băieţilor din popor care ies la soare din cartierele cele mai îndepărtate, e ora tinerilor şi a tinerelor, ca să spunem aşa, intelectuali, fructul micii burghezii şi a burgheziei mijlocii. Nu există între ei nici un fel de diferenţă substanţială ; îi uneşte insolenţa, dispreţul, nemulţumirea şi, în acelaşi timp, setea de viaţă. Şi tocmai asta este deosebirea faţă de orice alt spectacol asemănător din orice alt oraş al Europei. Şi tocmai acest lucru uimeşte. Nu e vorba, în general, de un tineret decăzut sau încărcat de vicii ; fac excepţie doar unele sedimente mai vechi ale oraşului sau ale altor oraşe străine din care sosesc aici, în fiecare sezon, marii invertiţi, înarmaţi cu un paşaport literar şi codificaţi de literatură, bine hrăniţi şi cu un aer de vechi bonzi. Dar aceşti tineri vin din provinciile nordice şi mai ales din provinciile sudice. Dincolo de strîmbăturile lor răzvrătite se află o îndelungată suferinţă. Ei sînt transfugi care au fugit nu atît de ordinea constituită, cît de dezordinea socială ; nu atît de familiile ce se ruinează, cît de sărăcie. Se citeşte limpede pe chipurile lor o îndelungă istorie familială, în care e vorba de lipsuri, de sacrificii, de-o viaţă cinstită care a încercat întotdeauna să-şi ascundă plăgile. În aparenta lor decădere nu numai că nu-s sătui de viaţă, dar simt o adevărată sete de-a trăi, pe care şi-o potolesc într-o dezordine alcătuită mai mult din foame decît din droguri. Iar uneori simulează viciile din spirit de complezenţă, numai pentru a ţine pasul şi a fi solidari cu confreria celor vicioşi. Idealul lor nu este perdiţia, ei vor să-şi aranjeze viaţa după idealul burghez. Vezi chipuri de fete care-ţi evocă figurile acelea cinstite de candidate la rolul mamei de fami-

lie; încearcă singure să se convingă că asta-i bucuria şi viaţa adevărată. Fumează o ţigară culeasă de pe la prieteni, vrînd parcă să dea foc infernului tuturor păcatelor. Fără nici un adăpost, ele acceptă tovărăşia celor osîndiţi la aceeaşi suferinţă. Îşi făgăduiesc să se căsătorească.

E cîtimea aceea de parvenitism care se observă în atîtea manifestări ale vieţii italiene, în cultură, în moravuri, în manifestările sociale, în spectacole, în politică. Idealul lor este să-şi aranjeze o viaţă burgheză, şi deoarece burghezia e aşa cum e, veşnic parvenită pentru că se schimbă neîncetat potrivit schimbărilor din viaţa politică, acest tineret îi seamănă şi o maimuţăreşte. Aşa precum burghezia imită imediat şi reproduce şi la noi tot ceea ce citeşte, vede şi aude din orice altă ţară, fie ea Franţa sau America, şi de preferinţă fenomenele cele mai ţipătoare, mai grosolane şi mai extravagante, tineretul acesta produce şi el fenomenele intelectualismului anarhic. Dă impresia unei societăţi care, neputînd să se dezvolte — şi doar puterea necesară ar avea-o — îşi exprimă forţa ei vitală risipindu-se, maimuţărind lucruri pe care nu e născută să le facă şi care se potrivesc cel mai puţin cu spiritul ei, cu talentul ei, cu puterea ei creatoare. Şi deoarece oraşul nu produce o realitate a sa proprie, societatea se conformează unei realităţi convenţionale, importată din alte ţări, legendei importate prin cinematograf şi cronicile senzaţionale. E o societate care nu are toate posibilităţile de a da o creaţie originală, pilduitoare în lumea civilizată, dar care se mulţumeşte cu un rol de colonie. Că acestea sînt, într-adevăr, rezultatele imitaţiei, se poate observa în aceeaşi măsură şi în forme asemănătoare şi la infractorii tineri sau la cei care dau inerţiei lor silite o spoială de intelectualism.

Meridionalii dau cea mai mare contribuţie la recrutarea acestor inşi care duc o viaţă neregulată. Ei vin dintr-o provincie lipsită de speranţă, care a fost sacrificată

de secole, şi de aceea e mai uşor s-o rupă cu tradiţia. Tinerii din nord se prezintă cu totul altfel pregătiţi ; ei fac parte dintre cei ce-o rup cu disciplina şi cu constrîngerile unei vieţi care a fost organizată datorită industriei şi climei aspre, pentru a căuta evadări pe care le numesc în mod generic artistice. Înflorirea fenomenelor pseudoartistice ale timpului nostru, fineţea stîngace şi decadenţa într-o ţară cu instincte încă viguroase, rafinamentul de tip colonial într-o ţară sobră şi de veche tradiţie sînt fenomenele dominante ale artelor noastre în sînul societăţii şi al tineretului. Tinerii din nord sînt întocmai ca străinii care se refugiază într-o viaţă minoră, fugind de rutina vieţii moderne ; sînt atraşi de faima Romei, adică de colţurile de desfrîu ale Romei, întocmai ca şi tinerii americani. Dar e un desfrîu pe care un francez, faimos mai curînd prin viciile decît prin literatura lui, l-a definit drept frigid şi prea puţin convins. La anumite ore în Roma adie acelaşi aer de voluptate, dar de cele mai multe ori nu e altceva decît o învechită forţă decorativă care pare rafinament intim şi care, de fapt, nu e altceva decît o ultimă năzuinţă renascentistă spre estetică. Tinerii din sud fug, în schimb, de familia lor numeroasă, care, din pricina nevoilor în care se zbate, nu a izbutit să le dea o pregătire, de societatea care nu izbuteşte să le dea o meserie şi o nădejde. La Roma, cu iluziile ei, cu spectacolul cotidian al unei vieţi uşoare şi bogate, a cărei origine nu se poate niciodată controla, pe aceşti tineri îi susţine nădejdea de a pătrunde măcar unul din numeroasele şi absurdele mistere. Singurul sfat pe care ţi-l cer e acela de-a le dezvălui ceea ce-i ascuns, de-a le dezvălui secretul, metoda. E un oraş căruia trebuie să-i cunoşti primejdiile, falsele aparenţe, provizoratul vieţii, pentru că bogăţia lui impertinentă şi misterul manifestărilor sale îţi dau o viziune falsă a realităţii, care pe mulţi îi poate duce la pierzanie.

Dar un lucru este sigur : şi anume că tinerii consideră integrarea lor în viaţa naţiunii ca pe un joc de noroc, o loterie ; şi, pe bună dreptate sau în mod greşit, ei sînt convinşi că la baza dreptului de a trăi, de a munci şi de a fi utili se află un echivoc, şi în acest chip concep ei societatea. Acesta este rezultatul mărturisirilor pe care ni le-au făcut tinerii. De ce să ne mai mirăm atunci cînd vedem că tinerii sînt victimele a ceea ce au crezut, în cele din urmă, că este viaţa ? Sau că devin, în mizeria lor, protagoniştii unor drame care zguduie naţiunea ? O societate în care nu este loc pentru tineri : mai rău nici nu poate fi ! Uneori, cînd scrutezi chipul acestor tineri şi al acestor tinere, îţi vine în minte, în mod imperios, un gînd, şi anume că atîta energie, atîtea iluzii, atîta putere de a crede, fie şi în rău, şi chiar atîta duritate ar fi un nesecat izvor de vigoare nouă pentru o societate care ar avea simţul îndatoririlor sale şi o ierarhie şi o preocupare pentru viitor.

DESCULŢI

Într-un singur sat, sărac, deci neînsemnat, se simţi într-o zi o mică zguduitură de cutremur. Ziarele vorbiră despre ea în trei rînduri, dar nu pomeniră nimic de dulapul pe care Procopio şi-l pierduse sub dărîmăturile casei sale. Dulapul acesta era singura lui mobilă, singura mobilă ce-o avea de la nuntă. Casa era o cocioabă, dar dulapul era din fag, şi mobila asta dădea o distincţie întregii familii ; vorbeau despre el toate cinci fetele lui Procopio, atunci cînd, împreună cu tovarăşele lor, transportau pe cap lemn şi cărbune de la munte, mergînd una după alta, ca treptele unei scări ; se gîndeau la el toţi cei trei fii ai lui atunci cînd aşteptau, în piaţă, să găsească pe cineva care să aibă nevoie de serviciile lor, nădăjduind să cîştige şi ei ceva.

Sfîrşitul acestei mobile, dimpreună cu cel al casei care se dărîmase au întărit în mintea lui Procopio vechiul lui gînd de a pleca din sat. Procopio era un om înţelept, ordonat şi cu multă încredere în oameni. Noţiunile lui despre lume erau limitate, dar era încredinţat că dincolo de satul lui nu puteau exista oameni ticăloşi care să-şi bată joc de el şi care să nu-i preţuiască înţelepciunea, consideraţia lui pentru oameni, respectul lui pentru ierarhie şi demnitate. Pentru că îşi cunoştea atît de bine

sufletul şi firea, îşi închipuia că şi ceilalţi o să-i recunoască simţămintele lui, capacitatea lui de simpatie nemijlocită şi de încredere, judecata lui ascuţită. Aşa precum era sigur că el o să înţeleagă sufletul celorlalţi numai uitîndu-se cum îşi poartă pălăria, cum vorbesc şi cum gesticulează, tot aşa credea că şi ceilalţi trebuie să înţeleagă cine era el. Nevastă-sa, Lucreţia, îi spunea că ajunsese la cincizeci de ani fără să priceapă că, dacă ar fi fost atît de uşor ca oamenii să se cunoască între ei, lucrurile ar fi mers altfel ; că partea cea mai bună din noi se iroseşte şi că din pricina asta e atîta suferinţă. „Numai copiii cred că se vede prin ei ca prin sticlă, şi tu ai rămas copil“, spunea ea. Şi adăuga : „Şi de-aia oamenii se poartă rău cu tine, sau, dacă nu, te iau drept un prost“. Dar Procopio spunea că i se părea firesc ca oamenii să se poarte rău cu el, pentru că-i un om sărac ; dar dacă ar fi putut să vorbească, dacă l-ar fi ascultat, el ar fi izbutit să convingă pe oricine, de asta era sigur ; dar, din păcate, nu avea prilejul să stea de vorbă nici măcar o jumătate de oră cu guvernul, cu miniştrii, cu şefii partidelor. Deşi nu era om cu carte, avea idei limpezi ; nedreptatea şi sărăcia erau pentru el urmarea faptului că nu se poate înţelege cu oamenii.

Toate gîndurile acestea, tulburate de vorbele rostite cu glas tare şi pe neaşteptate de fetiţa care-şi ducea în braţe surioara de cîteva luni, vorbe care aminteau de casa dărîmată şi luau în mintea ei forme uriaşe, îi însufleţiră pe toţi o bună parte din drumul pe care îl făceau pe jos spre gara de la ţărmul mării. Creşteau enorm, în mintea lor, fiecare colţ al casei, pătuţul în care dormeau cele patru fete laolaltă, simţindu-se plămădite din acelaşi aluat, de parcă erau un singur trup ; şi oala, şi coşul de pîine, şi, mai ales, faimosul dulap. Dulapul acesta dădea fetiţei, Eufemiei, simţămîntul aproape plăcut că decăzu-

seră dintr-o stare înfloritoare despre care putea să povestească multe şi care, în închipuirea ei, devenea din ce în ce mai minunată. Mergeau pe cărare, unul în spatele celuilalt, vorbind cu glas tare. Vîntul mării, care se ivise la o cotitură printre măslinii din cîmpie, i se păru lui Procopio un fel de ştafetă trimisă în întîmpinarea lui, o veste trimisă de marea cea liberă, care se zărea printre copaci, nesfîrşită, ducîndu-te cu gîndul la un spaţiu uşor de străbătut, la un drum care duce prin toate colţurile lumii. Procopio lăuda grădinile dinspre mare, frumuseţea copacilor, ţăranii din cocioabe, casele mari de ţară, închise, cu aspectul lor de bunăstare dat de hambarele doldora de grîu, de vin, de ulei.

— Ce avuţii! spunea el.

Gîndul belşugului îi făcea plăcere: lumea era bogată, iar Procopio era mulţumit că unii pot să risipească, întocmai cum e mulţumit un spectator aşezat în ultimele rînduri cînd vede lumea din sală împodobită cu bijuterii. El nu băga de seamă că fata cea mare şi cea de a doua, care era frumoasă, se ruşinau cu el.

— O să luăm trenul, spunea el, şi într-o jumătate de oră ajungem la Papasido. Frumos oraş!

— Şi cum o să iei trenul fără bani? întrebă nevasta.

— O să vezi tu. Doar nu-s toţi sălbatici ca la noi în sat. Lumea-i bogată, e progres, sînt tot felul de înlesniri, răspundea el.

Penultima dintre fiicele lui, Eufemia, după ce-i încredinţă celei de a treia sugarul, porni să se bălăcească cu picioarele desculţe în rîul de lîngă drum, spălîndu-şi mîinile şi obrazul; nici nu mai ştia cum să se bucure de atîta apă; încerca să bea de acolo de unde era mai străvezie. Era o fetiţă plăpîndă, şi de aceea judeca cu greutate; avea un glas subţire şi cînta ca ţărăncile cuminţi din satul ei. După cum ar fi vrut să soarbă toată

apa aceea care se risipea, tot astfel ar fi vrut să fure totul din gara ce se ivea proţăpită într-un fel de pustiu, între pămîntul despuiat şi albicios şi marea palidă, în care singurele culori erau roşul şi verdele steguleţului de semnalizare, iar singurul zgomot era sunetul neîntrerupt al clopoţelului de lîngă şina lucioasă. Eufemia ducea ceva în sîn care-i umfla bluza de bumbac ; adunase ca totdeauna de pe drum tot ce-i ispitea ochii prin forme şi culori pe care nu le mai văzuse, tot ce lumea pierduse sau aruncase ; da, dincolo de satul lor lumea era bogată.

În faţa ghişeului de bilete se aflau oameni îmbrăcaţi bine, cuviincios, în negru. Procopio intră în sală conştient de demnitatea lui de om ruinat de cutremur şi care are opt copii şi o nevastă. Acolo, înăuntru, se simţea ca un pui proaspăt ieşit din ou şi ridicat în două picioare ; sentimentul acesta de nesiguranţă umilitoare îl cuprindea adesea atunci cînd se afla printre oameni civilizaţi. Se ţinea deoparte împreună cu toată familia sa, de-a lungul peretelui vopsit în galben şi mîzgălit cu cuvinte ordinare, lăsînd să-i treacă înainte domnii cu mutre dezgustate şi ascultînd glasul şefului de gară care vorbea de dincolo de ghişeu pe un ton cum nu mai auzise niciodată, brusc, precis, vocea autorităţii înseşi. Asculta sunetul sec al cleştelui care găurea bilete cu un zgomot asemănător cu încuviinţarea unui idol cu dinţii de oţel. Familia stătea aşa, înşirată lîngă perete, cînd tocmai intră o găină neagră, ca o ţărancă plină de teamă că a greşit drumul ; familia întorsese privirea ca să n-o vadă, ca să n-o recunoască, fiind doar o vizită indiscretă ; numai Eufemia îşi aţinti ochii asupra ei cu lăcomie. Procopio aştepta să fie ultimul, dar nu izbuti, pentru că şeful cu şapca roşie îl chemă inaintea celor trei muncitori tineri, care sosiseră ultimii. Făcu cîţiva paşi înainte şi ţinu următorul discurs :

— Noi sîntem, precum vedeţi, o familie de zece persoane, muncitori cinstiţi. A fost cutremur la noi în sat. Nu ştiaţi ?

Într-un colţ, telegraful începu să bată, ca şi cum l-ar fi chemat pe şef într-o limbă neînţeleasă. Procopio se opri. Şeful insistă :

— Pînă unde mergi ?

Procopio continuă :

— Dumneavoastră aveţi multe trenuri şi călători care vă plătesc bine. Desigur, nu aveţi nevoie...

Muncitorii se uitară încremeniţi la Procopio, şi atunci el se simţi din nou ca un pui ridicat în două picioare. Tot discursul pe care şi-l pregătise îi pieri din minte. Telegraful ameninţa, în limba lui neînţeleasă şi categorică, şi pentru că şeful nu se uita la telegraf, Procopio spuse :

— Duceţi-vă, faceţi-vă treaba, vedeţi ce vrea. Eu aştept.

— Pînă unde mergi ? stărui nerăbdător şeful.

Procopio se apropie de ghişeul îngust şi-şi aminti de vremea cînd era copil şi se spovedea ; spuse, împreunîndu-şi mîinile :

— Fiindcă sînt atîtea trenuri şi încasaţi atîţia bani, că doar n-aveţi nevoie de toţi, v-ar stînjeni dacă ne-aţi lăsa să mergem gratis pînă la Papasido ? V-am fi tare îndatoraţi.

— Dragă domnule, începu şeful, la care Procopio făcu o uşoară plecăciune, întorcîndu-se apoi către nevastă-sa ca şi cum ar fi vrut să-i confirme că lumea e plină de oameni binevoitori. Dragul meu domn, aici n-avem nici o putere. Duceţi-vă la gara următoare, şi dacă n-o să vă poată acorda gratis călătoria, colegul meu are să vă ajute să cheltuiţi ceva mai puţin.

Procopio spuse :

— Mulţumesc pentru sfat.

— Mă rog, răspunse şeful.

— Să mergem, spuse Procopio către familie.

— Şi spuneţi şefului de gară că v-am trimis eu. Ceva mai ieftin o să vă coste în orice caz, spuse şeful devenind dintr-o dată prevenitor, plecîndu-se prin ghişeul îngust.

— Ce om cumsecade ! spuse Procopio către familia sa, apucînd-o pe drumul larg, în vreme ce trenul se oprea în gară pufăind înfierbîntat, dincolo de perdeaua de muşcate, de fîntîna mică de fontă şi de umbrarul de trestie cu plante agăţătoare, stîrnind de jur împrejur o adiere care mirosea a lemn încălzit, a vopsea şi a lume multă. Pe urmă trenul se puse în mişcare şi, în scurt timp, îi depăşi ; la ferestrele vagoanelor se vedeau oameni cu mînecile suflecate, femei care stăteau jos şi se uitau afară îngîndurate. Procopio spuse :

— Ce bine stau acolo înăuntru ; îi duce unde poftesc şi îi mai şi leagănă pe deasupra. Trenul era acum departe. Ferice de ei, continuă el. În cîteva minute soseşte fiecare unde vrea. Frumos lucru şi înlesnirile astea, avem şi noi dreptul la ele, nu-i aşa, Lucreţia ?

Dar familia tăcea. Trenul lăsase în urma lui un miros dens, mirosul civilizaţiei, ca o umbră de murdărie în aerul curat şi în strălucirea pămîntului pe care se vedeau înşirate, pînă departe, agavele în floare şi stîlpii de telegraf care se contopeau într-o singură atitudine parcă.

Cam pe la amiază sosiră în gara următoare ; era ceva mai mare, cu nişte copaci necunoscuţi, care nu dădeau rod, semn de boierie şi de belşug, cu o gheretă cu bere şi limonadă, în faţa căreia stătea un muncitor şi bea dintr-o sticlă. Fetiţa mai mică începu să strige :

— Vreau şi eu să beau, să beau...

Procopio, sigur de recomandaţia pe care o avea, scoase iar la iveală micul său discurs în faţa ghişeului vopsit în cenuşiu :

— Mă trimite colegul dumneavoastră de la gara dinainte. Sîntem zece persoane, o familie cinstită şi muncitoare. Cutremurul ne-a distrus casa. Nu ştiu dacă aţi aflat despre cutremurul din satul nostru. Colegul dumneavoastră spune că în gara asta am putea plăti mult mai puţin pentru un drum pînă la Papasido. Şi, dacă ne-aţi putea da o foaie de drum gratuită...

— Aşa v-a spus colegul meu ? întrebă şeful.

Era un om grăsuţ, negricios la faţă, ca o noapte petrecută în tren. Procopio se depărtă puţin de ghişeu pentru ca şeful să-i poată vedea întreaga familie.

Fetele lui, în afară de cea mai frumoasă, erau desculţe ; mama, desculţă şi ea ; numai el şi fiul mai mare erau încălţaţi. Cunoştea toate cele zece degete de la picioarele fetelor, răşchirate ca frunza, cu degetul mic întins fără nici o urmă de contracţie ; patruzeci de degete, ca patruzeci de fiinţe mai mici, toate cu ochi, ochii unghiilor. Şeful răspunse, uitîndu-se la familia înşirată, care-l cerceta cu priviri iscoditoare, în afară de fata cea frumoasă, care-şi plecase ochii sub genele ei lungi şi negre, ca nişte maci cu potirul negru şi înstelat :

— Îmi pare rău, dar astăzi nu vă pot servi. E multă lume care călătoreşte gratis, dar nu avem nici o dispoziţie pentru sinistraţii de la cutremur. Dacă n-aţi avea nevoie, atunci sigur c-aţi călători gratis, în clasa întîi.

— Păi tocmai că noi sîntem săraci, spuse Procopio. Şi pe urmă, ca să-şi dea importanţă, zise : Şi cît costă ?

— Trei mii.

— Oh, făcu Procopio. N-aţi putea să ne mai lăsaţi ceva ? Faceţi aşa ca şi cum ar fi familia dumneavoastră.

— Duceţi-vă la colegul meu din gara următoare ; sînt sigur c-o să vă poată lăsa ceva mai ieftin.

— Sărmanul, spuse Procopio, luînd-o din nou la drum cu ai săi, în vreme ce trecea un tren care nu se oprea în gara aceea. Sărmanul ; n-a vrut să-mi spună că trenul

ăsta n-are nimic de-a face cu el şi că trece fără să-i dea nici un fel de atenţie. E un om cu haz. Zice că nu mai cei ce n-au nevoie călătoresc gratis. El ştie cum stau lucrurile pe lume. E un filozof.

Şi aşa, din gară în gară, merse Procopio prin cinci gări; peste tot, acelaşi rezultat. În una din gări, şeful, un om slăbuţ, cu o şapcă prea mare, îi spuse că nu-i mai rămăsese decît foarte puţin de mers pe jos; şi, dacă vrea, putea să-i facă un preţ cu adevărat modest, o mie de lire. Procopio îi mulţumi de atenţie: i se păru că acesta era cel mai bun din toţi cîţi îi întîlnise; se despărţi de el ca de un vechi prieten şi ajunse pe seară cu familia la Papasido.

Intrînd în micul orăşel, admiră scaunele din faţa cafenelelor, dar nu se aşeză pe ele, căci făcea următoarea reflecţie: „Te poţi aşeza pe ele cu condiţia să nu fii obosit, să nu ai nevoie să te aşezi, să nu fi făcut treizeci de kilometri pe jos, cum ar spune veselul meu prieten, şeful de gară". Totuşi găsi că lumea e bine întocmită, din moment ce-ţi poţi petrece noaptea sub podul de peste calea ferată. Îmbucară ceva, pentru că îşi aduseseră merinde de-acasă, fiecare într-un colţ, risipiţi ca păsările cerului şi amintindu-şi de ţinutul străbătut, cu frumoşii pomi fructiferi, cu livezile înverzite şi cu marea lîngă ei, marea cea plină de peşti.

— Ştiţi ce vreau să vă spun, copii? zise Procopio cu un ton sentenţios. Vreau să vă spun că oraşul e un lucru frumos; nu te cunoaşte nimeni, poţi să dormi sub podul de peste calea ferată, dacă aşa îţi pofteşte inima. Într-un cuvînt, eşti liber.

Dar copiii dormeau duşi şi numai nevasta se uita la el, cu ochii aceia care-i dădeau întotdeauna, fără să priceapă de ce, o vagă remuşcare.

SUBURBIILE ROMEI

Cîtva timp după terminarea războiului, lumea se lua la întrecere în a vizita faimoasele *Borgate*, suburbii ale Romei. Să nu ne înşele numele. E vorba de inelul de mizerie care înconjoară, împreună cu cele trei sute cincizeci de mii de locuitori ai săi, oraşul. Pe urmă, după alegeri, vizitele s-au rărit. Încă de pe atunci, de la primele vizite, singurele manifeste şi singurele cuvinte scrise care se puteau citi pe zidurile de acolo cuprindeau numele candidaţilor şi ale partidelor care îşi disputau votul acestor oameni. Primele vizite s-au făcut într-o zi de februarie, cînd ploile torenţiale ameninţau să inunde cartierele sărăcăcioase de barăci şi cocioabe, situate toate în partea de jos a oraşului, iar rîul Aniene, infiltrîndu-se în subsol, la Pietralata, ţîşnea între o cocioabă şi alta, făcînd să se reverse canalele. Quarticciolo, San Basilio, Pramavalle, Pietralata, Centocelle, Tor Pignattara, Torre Gaia, Borgata Gordiani, Tiburtino Terzo sînt doar cîteva din numele acestor cartiere periferice care revin periodic în cronicile Romei. În primele zile de după război, lumea din Roma se temea, nici mai mult nici mai puţin, de un marş al săracilor din cartierele mai sus pomenite asupra centrului oraşului. Îndată după eliberare, aceştia stîrniseră oarecare vîlvă cu povestea

faimosului Cocoşat din Quarticciolo, o poveste obscură, care repeta la scară redusă intrigile ce frămîntau naţiunea şi capitala în plină criză şi care căutau sprijin în această drojdie. A fost perioada bizantină a Romei. Dar nu s-a întîmplat şi nu se putea întîmpla nimic. Totul s-a rezolvat, devenind un gras subiect de cronică, cu care, de altminteri, a luat sfîrşit şi domnia Cocoşatului.

Suburbiile fuseseră întemeiate oficial de către trecutul regim, o dată cu populaţia evacuată cu forţa şi deportată din centrul oraşului la periferia Romei. Astăzi, acolo unde oamenii aceştia locuiseră vreme de secole, se deschid marile căi imperiale, Mercati di Traiano, via del Mare, şoseaua cea mare care duce la San Pietro, unde se aflau cartierele mărginaşe. După ce s-a înmulţit ani de zile, ca în fundul mării, populaţia aceasta s-a statornicit între arcadele Teatrului lui Marcello, s-a înghesuit în barăcile din Mercati di Traiano, şi-a ridicat cocioabele între coloanele şi templele Venerei romane şi Forului lui Cezar. Populaţia aceasta practica micile îndeletniciri care alcătuiau, pe atunci, întreaga industrie meşteşugărească a Romei. Aruncată la periferia oraşului, adăpostită în mod trecător în barăci şi cocioabe — despre care se spunea c-ar fi nişte vesele cartiere suburbane — a trebuit să ia viaţa de la început. Trăise din meseriile mărunte care se practică în centrul unui oraş, în preajma lumii nevoiaşe în căutare de slujbe, de muşterii şi de lucru, din a cărei viaţă e ţesută complexa societate orăşenească. Acum se aflau, laolaltă, oameni de aceeaşi condiţie, deopotrivă de săraci.

În acel februarie în care s-au produs inundaţiile, vizitînd încăperile sărăcăcioase, la nivelul pămîntului, unde copiii se ghemuiseră în paturi cu umbrelele deschise, se vedea limpede că e vorba de oameni care odinioară fuseseră în stare să-şi încropească un dormitor şi un salonaş cu mobilă cum se cuvine ; un pat de fier vopsit în

culoarea mahonului, cu floricele şi îngeraşi nupţiali, o oglindă, un dulap, o canapea. De cînd cu ameninţarea inundaţiilor, aceste mobile stau cocoţate pe nişte cărămizi, la o înălţime de trei palme de podea. Amintirile de familie, fotografiile fetiţei din ziua cînd venise pe lume şi cele de la prima comuniune, înrămate cu grijă, sînt înceţoşate acum şi umflate din pricina umezelii ca nişte fotografii înecate. Femeile se luau la întrecere ca să-i ducă pe vizitatori în casele inundate, să le arate crăpăturile din ziduri, paturile putrezite din pricina ploii, tavanul din care curgea apa în picături regulate. Era un adevărat etalaj de copii ţepeni din pricina artritei, făcînd febră din cauza tuberculozei, cu ochii umflaţi de trahom. Se simţeau jigniţi dacă nu voiai să intri, te ameninţau cu bătaia dacă nu voiai să te uiţi. Casele sînt cît se poate de îngrijite. Se mai vede chiar cîte o broderie pe scrin. O mamă încă frumoasă, de o frumuseţe care începea aproape să mucegăiască, îşi purta, înfăşurat în zdrenţe, unul din copii, care nu se putea ridica în capul oaselor. Într-o casă plină de noroi, cu uşa dată de perete, o fetiţă de vreo paisprezece ani, singură, nu întorcea capul şi nici nu răspundea la vreo întrebare, chinuită parcă de o durere cumplită în partea de jos a pîntecului, părînd, cu siguranţă, îngrozită de ceva. Stătea acolo singură, lipsită de apărare, putînd cădea pradă oricui ar fi vrut, şi poate că lucrul acesta se şi petrecuse. Era o vie ruşine omenească. Ceva mai încolo, un bărbat îşi ţinea cu amîndouă mîinile poalele hainei desfăcute pentru a ascunde o femeie, femeia lui, care se folosea de closetul public : el ţinea loc de uşă. La Pietralata, unde locuinţele au mai multe etaje, un grup de vizitatori platonici s-au pomenit în faţa unei mulţimi înfuriate, obosită de vizitele acelea făcute din politeţe, care aprindeau speranţe curînd înşelate şi care pe urmă făceau ca părăsirea să fie şi mai greu de îndurat. Şi totuşi chiriile aces-

tor cocioabe inundate continuau să crească. Pentru suburbia San Basilio se pregătea un proiect de locuinţe de raport care să ia locul jalnicelor cocioabe : pentru cele două sute de familii se cereau opt sute de milioane, patru milioane de familie !

Nu era nevoie să răpeşti o fată sau o fetiţă în cartierele acestea. Femeile şi bărbaţii se duc la lucru, la tainicele lor meserii. În mahalaua sărăcăcioasă rămîn băieţei şi fetiţe fără apărare, cărora nu le mai este îngăduit accesul în centrul oraşului, în cîrduri, aşa cum se vedea îndată după terminarea războiului : erau aşa-numiţii *sciuscià* [1], care într-o zi au încercat să pună mîna pe un aeroplan. Seara, un autobus plin cu cerşetori se întoarce în unul din aceste cartiere. Sînt cerşetorii Romei, insolenţi şi adesea beţi, sînt băieţii şi fetele cu flaşnetele, sau supraveghetorii lor, care nu-şi iau ochii de la ei — nişte tineri plini de ifose, cu mutre trîndave — sînt femeile cu copiii închiriaţi, pe care adesea îi chinuie ca să urle mai tare şi să stîrnească mila trecătorilor. Un trecător a văzut zilele trecute un copil plîngînd cu disperare în braţele unuia din aceşti cerşetori. Copilul avea o legătură pe ochi. Trecătorul, fiind medic, s-a oferit să-l îngrijească. Femeia a protestat, a înjurat, iar mulţimea s-a adunat în jur, împiedicînd-o să fugă. S-a dat jos legătura de pe ochii copilului. Sub legătură, pe orbită, era aplicată o coajă de nucă, iar înăuntru un păianjen prizonier chinuia ochiul micuţului.

Aceştia sînt oamenii din suburbii. Tot din suburbii sînt şi sutele de mici vînzători de săpunuri americane, postaţi la colţurile străzilor, micile familii adunate în jurul unei cutii de gumă de mestecat şi seminţe de dovleac, bărbat, nevastă şi copii, la intrarea în Pincio, unde se află o străveche piatră încălzită de soare. Tot din

---

[1] Copiii străzii (n.t.).

suburbii era şi cerşetorul acela proprietar de apartamente, tot din suburbii şi cei ce se prefac a fi şchiopi, cei care te blestemă pentru un fleac de zece lire, care-ţi arată găurile de la fundul pantalonilor cu gestul maimuţelor din grădina zoologică şi care-şi revînd haina fără nici un petic, dăruită de un domn bun la inimă. Vor bani gheaţă. La sfîrşit de săptămînă se pun şi ei pe mîncare în birturile de periferie, sub umbrar, voind să aibă şi ei plăcerile lor, plăcerile moderne, cele care se văd la cinema şi în revistele ilustrate. Tare-i ciudată civilizaţia modernă!

Suburbiile au fost întărite, dacă mai era nevoie de aşa ceva, în timpul războiului şi îndată după război, de oameni din toate regiunile, şi mai ales de cei din sud. Cîte un ţăran din împrejurimi, în anotimpurile cînd nu-i de lucru, se ocupa niţel şi cu cerşetoria la Roma. Găseai unii cu bărbi mari, de profeţi, pe chipuri şirete, care spuneau că-s Garibaldi. Veneau cimpoieri cu cimpoaie făcute din camere de la cauciucurile automobilelor, evocînd o copilărie pastorală, sfîrşită în rămăşiţele războiului. Mai bine să locuieşti în grotele din Monte Parioli, de-a lungul Tibrului, în subteranele de la Termele lui Caracalla, între arcurile apeductelor romane, de-a lungul cîmpiei, în barăcile construite din bidoane de benzină, de-a lungul digurilor Tibrului şi în apropierea Muntelui Mario. Fetele ies din aceste peşteri graţioase, curăţele, în pas cu moda. E punctul la care mizeria lustruită fermentează de parcă ar trebui să se corupă cu uşurinţă. Mai bine să locuieşti aici decît în grotele din Matera, Cratone, Andria, „unde copiii nu izbutesc să crească, nu prind rădăcină, mor", cum spunea, la Andria, o mamă care-şi văzuse murind în grota ei şapte din cei nouă copii. Aceste ruine şi aceste grote romane sînt curate ca nişte schelete seculare, sînt uscate de trecerea veacurilor. În ele se stă mai bine decît în suburbii. Scheletul vechii

lumi romane este locuit, aşa cum fusese cîndva locuit Teatrul lui Marcello şi, mai înainte încă, partea superioară a Arcului lui Septimiu Sever, acolo unde fotografiile arată încă, pe arc, o deschizătură, care fusese uşa unei locuinţe, atunci cînd monumentul era îngropat pînă la arhivoltă. Rufele întinse la uscat, gărduţul de trestie cu flori agăţătoare trădează pe locuitorii monumentelor încă accesibile. Ei se întinseseră pînă la poalele Capitoliului, pînă la grota lupoaicei, care poate că a sfîrşit prin a fi mîncată în anii de foamete.

În ciuda localurilor luminate cu neon, care dau un aer spectral fardurilor cu oxid de plumb ale femeilor, la Roma e o atmosferă de an 1830. Va trebui să-i recitim pe vechii călători şi totul va fi limpede. Numai că pe atunci crimele erau mai generoase ; în lipsă de ceva mai bun, indicau forţa unui sînge degenerat, a cărui unică manifestare era violenţa. Astăzi, nevroza urbană loveşte cartierele acestea ca o molimă. Cel mai mare zgomot din lume e în centrul Romei, cu maşinile ei frumoase şi cu femeile ei frumoase, sub ochii vînzătorului de gumă de mestecat americană şi ai cerşetorului — santinelele avansate ale unei armate de trei sute cincizeci de mii de oameni care alcătuiesc drojdia societăţii.

CINCIZECI DE LIRE

Am fost anunţat telefonic să mă prezint imediat la comisariatul de poliţie, camera numărul 7. Am lăsat să treacă cîteva ore, în care timp m-am întrebat cam despre ce ar putea fi vorba. Mă gîndeam că în tot ce-am făcut eu în ultimele luni nu s-ar putea găsi nimic de care să mă învinuiască la poliţie şi nu mi s-a întîmplat nici cel mai mic incident pentru care să pot fi chemat să depun mărturie ; aşa că m-am dus cu inima uşoară, devreme, după-amiază, cînd funcţionarii mai stau încă de vorbă pe coridoare, iar femeile, care de obicei se strîng în grupuri şi aşteaptă la intrare, încă nu veniseră. Funcţionarul de la camera 7 era în birou, la măsuţa de lîngă fereastră. Mirosul ţigării lui mi-a sugerat imaginea a tot ceea ce e neschimbat şi sfidează orice împrejurare : mulţimea, viaţa militară, călătoria în trenuleţele din unele provincii îndepărtate. A deschis dosarul de culoare violet, cu foile dactilografiate, dese, negre, monotone. După un salut vag, glasul comisarului mă făcu să bănuiesc că omul e cam sîcîit de gîndul că trebuie să se ocupe de nişte fleacuri ca cel pe care-l avea acum în faţă, la mijlocul unei foi negre din dosar.

— O cunoaşteţi pe doamna Agata Z ? mă întrebă el.

Era un nume la care nu mă aşteptam. M-am gîndit o clipă, pînă cînd numele acela mi-a evocat în memorie ceva precaut şi alunecos, precum şi strălucirea a doi ochi negri şi adînci, ochii uneia din acele femei foarte brune, care par că-ţi anunţă o primejdie şi care nu se dau în lături nicicînd să se măsoare cu tine, bărbatul cel veşnic înşelător.

— O cunosc, fireşte. Pînă acum două săptămîni venea la noi în casă să facă unele treburi, răspunsei eu.

— Ce-aţi putea să-mi spuneţi despre această persoană ?

— Trebuie să fi fost de familie bună. Îmi dădeam seama după felul ei de-a fi, pentru că sînt cam din acelaşi ţinut cu ea. Ceea ce o caracteriza era o anume calitate : nu era niciodată acolo unde erai şi tu, dar, cu toate astea, îi simţeai peste tot prezenţa, ca inamicul într-un pustiu, în luptele de gherilă din romanele de aventuri. Şi niciodată nu te iscodea cu privirea. Să vă explic...

Comisarul mă întrerupse cu o privire, uimit de soiul acesta de informaţii.

— Dacă bănuiţi că oamenii mă interesează din acest punct de vedere !... îmi reproşă el.

Replicai :

— Dar, atunci, din care ?

— Sînt cincisprezece zile de cînd numita persoană se află la spital. A luat otravă. De cincisprezece zile nu răspunde la nici o întrebare. Încăpăţînată. Tace cu încăpăţînare. Ca pămîntul. O să moară fără să scoată o vorbă, zise comisarul.

Aş fi vrut să vorbesc, să vorbesc într-una. Pe de altă parte, acea mică apreciere a comisarului cu privire la încăpăţînarea femeii mi se părea o abatere de la stilul sec al unor asemenea discuţii.

Spusei :

— Nu e încăpăţînare. E dispreţ. Pentru ce ar vorbi ? Pentru a vă da dumneavoastră sau mie o explicaţie ? Şi, totuşi, eu o credeam puternică, în stare să înfrunte orice greutăţi. Mi se părea prea disperată ca să cedeze. E tristă clipa în care săracii şi deznădăjduiţii renunţă la viaţă şi rup angajamentul suferinţei cu viaţa. Şi ea, la urma urmei, nu era chiar atît de săracă. Muncea. Avea doi copii, un băiat şi o fată. Trebuie să i se fi întîmplat ceva foarte grav. Altminteri n-ar fi renunţat, spusei eu.

Comisarul avea aerul că ştie asta foarte bine şi că tot ceea ce-i spuneam nu era altceva decît obişnuitele cuvinte ; le ştia ca cineva care a citit piesa înainte de spectacol. Mă întrerupse :

— De ce ne-or da nouă chestii din astea de rezolvat ? De fapt asta nici n-ar fi treaba noastră. Spuneţi, aveţi vreo idee despre cauzele care s-o fi determinat... cum ar fi obişnuita istorie sentimentală ?

— Nu cred. Vreo istorie de-asta o fi avut ea, cine n-are ? Cu toate acestea, trebuie să judecăm cu prudenţă. Fiica îi dădea multe griji. Nu ştiu dacă dumneavoastră cunoaşteţi secretul atîtor femei care rămîn cinstite pentru ca asupra fiicelor lor să nu planeze bănuiala imoralităţii atunci cînd vor să se căsătorească. Şi cum vă spun, fiica îi dădea mult de furcă cu curiozitatea ei bolnăvicioasă în privinţa oamenilor, dorind mereu să se afle printre alte persoane, să lucreze în mijlocul lor, să cunoască, să ştie, să vadă, să ia parte la spectacolul pe care-l oferă lumea, să se confunde şi să se amestece cu ea. În cele din urmă îşi găsise o ocupaţie, devenise cusătoreasă, după o mulţime de alte încercări zadarnice. Din fericire se deschidea o fabrică de steaguri.

— De steaguri ?

— Da, domnule, o fabrică de steaguri, la Roma, spusei eu.

Comisarul ridică privirea asupra mea, uimit, căutînd să înţeleagă ce vreau să spun. Continuai :

— Doi copii greu de întreţinut, domnule comisar. Eu nu i-am văzut niciodată, dar îi ştiu din istorisirile mamei, pe care mi le reda soţia mea. Doi copii turbulenţi şi lacomi de viaţă. Pe mama o speria firea copiilor şi nici prin gînd nu-i trecea că erau adevăratul ei portret, că erau ceea ce ea însăşi ar fi fost dacă ar fi ascultat adevărata ei pornire. Copiii noştri, domnule comisar, ne dau de gol. Scot la iveală tot ceea ce ascundem, dezvăluie tocmai acele lucruri împotriva cărora luptăm. Cînd se afla pe la vreo familie, cum era a noastră, ca să facă treabă, era veşnic îngrijorată că lăsase acasă pe unul din copii, şi nu ştia niciodată ce putea să i se întîmple. Nu cred că avea neplăceri sentimentale. Femeia asta a primit viaţa pînă acum ca pe un permanent act de violenţă. Are treizeci de ani, dar parcă n-ar fi trăit niciodată. Se căsătorise la șaisprezece ani şi-o nimerise prost. Alesese, împotriva sfaturilor părinteşti şi împotriva propriului său instinct, un tînăr cu sănătatea şubredă, putred pe dinăuntru. Îl alesese pentru că era drăguţ, delicat, distins — după cum spunea ea. Dar toate acestea nu erau altceva decît gingăşia pe care o dă oamenilor boala. I-a murit soţul după patru ani ; între timp avusese doi copii şi venise la Roma. Îmbrăcată în negru, cu ochii aceia negri care te străpungeau, cu faţa oacheşă, cu un trup de adolescentă, rămăsese chiar, într-un anume fel, adolescentă. Uneori venea la noi îmbrăcată ca o fetiţă ; părul îi cădea pe spate într-o coadă neagră. Ochii ei spuneau totul. Vreau să spun că erau în stare de orice. Aveai impresia că se răzvrăteşte împotriva privirilor, că le respinge, că angajează o luptă şi că în această luptă e înfrîntă, dar că ameninţă, apoi, cu o răzbunare ascunsă. Nu avea nici cea mai mică prefăcătorie în ochi : ochii ei arătau că ştie tot, fără nici un fel de pudoare, ca un animal,

dar mai arătau că mai tîrziu femeia din ea va fi necruţătoare. De altminteri, dacă luai seama cum găteşte, îţi era de ajuns.

Comisarul, care mă asculta cu resemnare, păru că începe să prindă interes pentru cele ce spuneam :

— Adică cum să iei seama cum gătea ?

Continuai :

— Avea treizeci de ani şi trăia de zece ani la oraş fără să fi prins obiceiul risipei, la care te invită de obicei oraşul, şi nici obiceiul de a simţi nevoia lucrurilor de prisos, pe care-l au oamenii. Din ceea ce o femeie îţi serveşte la masă poţi surprinde unele laturi ale firii ei, care altminteri nu se dezvăluie în nici un alt fel. Există o senzualitate a felului de-a găti, un mod de a te pune în legătură cu lumea fizică, care nu-l înşală pe omul înzestrat cu intuiţie. Există mîncăruri materne, domnule comisar, tot aşa cum există mîncăruri de o castitate neîncrezătoare, care se teme de a se încredinţa chiar şi gustului. Există mîncăruri care solicită ceva de la tine şi care-ţi deschid porţile lumii materiale. Există mîncăruri complice. Nu ştiu dacă e limpede...

— Continuaţi, continuaţi, spuse interlocutorul meu, dar nu văd...

— Era ca şi cum femeia aceasta smulsese dintr-o dată ceva vieţii, devenită avară, chinuită, crudă, aşa cum şi e natura în fond. La unele cheltuieli se opunea cu încăpăţînare, ca, de pildă, la cumpărarea trufandalelor. Era în stare de cele mai nemaipomenite pretexte, de minciunile cele mai neruşinate şi aproape făţişe în acest scop. Căzusem parcă într-o altă epocă a vieţii, în care lumea e săracă şi cumpătată, în care banii sînt rari şi în care timpul ajunge pentru toate, chiar şi pentru a face economii care astăzi par ridicole, pentru că timpul costă prea mult. Dar cînd era vorba de oaspeţi, era generoasă : ţinea să servească în cinstea străinilor mese îmbelşugate,

cu tot ce era mai bun. Aşa era în vechea societate cînd oaspetele, venit de departe, dintr-un sat de peste lume, era primit ca într-un poem antic ; şi îşi amintea întotdeauna de purcelul de lapte la cuptor, garnisit cu macaroane, de o familie, de un nume, de un sat de care întreba mereu ori de cîte ori se întîlnea cu cineva care s-ar fi putut să fi fost de prin părţile acelea.

— Pricep, spuse comisarul. Dar mie îmi trebuie un motiv pe care să-l scriu în foaia asta. Cum se face că a încetat să vină pe la dumneavoastră ?

— Tocmai, acum cincisprezec zile a venit la noi indispusă, cu întîrziere şi n-a mai vrut să facă treabă. Nu-mi vorbise niciodată pînă în ziua aceea, i se adresa totdeauna numai soţiei mele de parcă avea nevoie de un interpret ; dar în ziua aceea mi-a vorbit, şi într-un fel de parcă aş fi jignit-o. Mi-a povestit că fiul ei îi ceruse bani ca de obicei. Ea îi dăduse cincizeci de lire şi-i spusese : „Bagă de seamă pe ce le dai, pentru că muncesc pentru ele, asta-i sîngele meu“. Băiatul a luat hîrtia de cincizeci de lire, a îndoit-o între degete, a rupt-o, a mai îndoit-o o dată, a făcut-o bucăţele şi le-a aruncat pe jos, spunînd : „Caută să ai un sînge mai bogat !“ A repetat de mai multe ori această frază, neizbutind parcă să-i priceapă în întregime sensul. A plecat de la noi fără să vrea să ia nimic în gură. Dumneavoastră îmi spuneţi că exact acum cincisprezece zile a luat otravă. Asta ar fi ultima amintire despre ea. Şi, logic, aceasta ar fi şi cauza disperării ei.

— Credeţi ? spuse comisarul. Scrise pe foaia neagră : „Neplăceri familiare“ şi închise dosarul de culoare violet.

FEMEI DIN CHIARAVALLE

Da, în Calabria totul e în mişcare, totul goneşte, totul e într-o permanentă căutare, totul bate puternic la uşa unei vieţi mai omenoase; totuşi există un personaj care stă şi aşteaptă şi pentru care, ca să-l descrii pe hîrtie, ar trebui să-ţi înmoi pana în culoarea celor mai proaspete flori îngrămădite aici în adevărate tufişuri sălbatice, cum sînt muşcatele, garoafele, leandrii, flori obişnuite, florile ei, ale femeii, acele flori cu un colorit bogat şi mereu proaspăt, care vibrează îndelung, ca o notă muzicală.

Nu vreau să vorbesc despre femeia mic-burgheză sau burgheză. Asemenea femeie, după cum se ştie, e mulţumită că a fost eliberată — cel puţin prin îmbrăcăminte şi podoabe — de nevoile care apasă clipă de clipă viaţa de fiecare zi; citeşte cu lăcomie nenumăratele ziare care oferă amor pentru toţi şi frumuseţe pentru toţi, ziarele ce se revarsă din Milano asupra peninsulei, găsindu-şi aici nenumăraţi cititori. Această femeie, orăşeancă, cum se spune, este — şi asta se vede dintr-o privire — într-o veşnică nelinişte şi aşteptare, într-o veşnică vibraţie şi mişcare, mereu vioaie şi cu atenţia aşa de încordată, de parcă ar fi scăpat de curînd şi în chip miraculos de cine ştie ce mare nenorocire. Şi nenorocirea aceasta de care

a scăpat este condiţia de om din popor, obiceiurile omului din popor, mersul cu picioarele goale, căratul greutăţilor.

În Calabria femeia din popor e învăţată încă de mică să umble desculţă. De mică, şi parcă în joacă, i se aşază pe cap o greutate pe care trebuie să o ducă fără ajutorul mîinilor ; un coşuleţ mic cu toarte, apoi un coş mai mare, ş-apoi ulciorul de apă, de la trei pînă la cinci litri. E iniţierea în viaţa care o aşteaptă : căratul coşului cu rufe pînă la rîul aflat la un ceas sau două de cătun, căratul la moară al sacului cu cincizeci de kilograme de grîu, căratul de la fîntînă al chiupului de cincizeci de litri de apă şi al grămezii de lemne de la pădure, sau căratul de la cîmp al legăturii enorme de fîn sub care nu i se mai vede chipul gîfîind, ci doar braţele care sprijină povara şi bustul care se răsuceşte. Această obişnuinţă de a duce greutăţi în echilibru fără ajutorul mîinilor, dacă nu e vorba de poveri nimicitoare sau prea voluminoase, dă femeii calabreze acel port, acea înfăţişare, acel mers cu spinarea dreaptă, acel pas pe care-l poţi înţelege numai privind vreo statuie grecească în mişcare sau pe Apollo din Veio ; de-aici acel fel anumit de a întoarce capul, de parcă femeia s-ar teme să nu-i cadă aureola, acea ţinută unică pe lume.

Un catîr care să care toate aceste poveri e o avere care nu-i dat s-o aibă oricine. Aşa că femeia asudă din greu sub povară ; drumurile sînt anevoioase, şi o singură mişcare greşită ar strica tot echilibrul. Iat-o : chipul e încordat, gîfîie din greu ; un colţ al basmalei, ţinut uneori între buze, pare să o ajute în efortul pe care-l face ; poate o ajută să nu lase să se vadă gura întredeschisă. Cînd greutatea e prea mare, pasul devine mărunt, săltăreţ, în vreme ce laba goală a piciorului simte cea mai mică asperitate a terenului, orice spin sau cui, şi degetele, sensibile, o feresc de toate acestea. Cînd povara e

mai puţin grea, atunci păşeşte cu pasul egal, larg, cu braţele întinse de-a lungul corpului, prin cutele foşnitoare ale fustei, cu acel pas pe care îl va păstra veşnic şi pe care e îndeajuns să-l zăreşti pe drumul asfaltat al ţărmurilor mării, unde femeia înaintează ca o apariţie, ca să-ţi aminteşti de satele căţărate cu îndărătnicie pe munte, între surpături şi torente, acolo unde se află Calabria aspră, şi crudă, şi plină de o dragoste tăcută.

De la început o asemenea trudă e un joc. Cînd străbaţi dimineaţa unul din aceste sate în cîmpia Sila, sau Aspromonte, sau cîmpia Serrelor, parcă ar veni spre tine o trupă de jongleri ; chiupurile mari de ghips, goale, înalte de un metru şi mai bine, stau drept pe capul lor, ca şi coşurile mari, goale, care vor fi încărcate seara la întoarcere, dar care acum îngăduie ca purtătorii lor să întoarcă sprinten capul pe axa gîtului. Memoria îţi joacă uneori feste ciudate şi se poate întîmpla să uiţi multe fapte importante, dar niciodată n-ai putea s-o uiţi pe fetiţa aceea de opt ani din Chiaravalle, cu picioarele încă fragede, desculţe şi cu obrăjorul ei oacheş şi încruntat, care la şapte dimineaţa mergea cu coşul gol pe cap şi pentru care vîrsta surîsului a trecut ; şi nici coşul acela mare, enorm, n-ai să-l uiţi ; parcă vezi o furnică mică transportînd un grăunte de trei ori mai mare decît ea. Întorcînd capul într-o parte şi-n alta, făcea coşul să se rotească de jur împrejur. Iar pasul avea acea maiestate care se dobîndeşte sub continua apăsare a greutăţilor, metodă ce se foloseşte în unele pensioane pentru a da domnişoarelor de familie bună o ţinută dreaptă ; numai că majestatea copilei avea ceva de o tonalitate minoră, ca o temă muzicală foarte serioasă tratată în stil glumeţ. Sau, de pildă, n-ai să uiţi nici pe cele două femei care stăteau de vorbă în uşă, cu cîte un săculeţ gol în mînă, pe care, după ce-l îndoiau, şi-l puneau pe cap, ca să aibă mîinile libere pentru a gesticula. Gesticulau larg şi nu

numai cu mîna, ci şi din cot, ca actorii din dramele istorice în momentul cînd înmînează suveranului un mesaj.

Viaţa umilă, viaţa de fiecare zi a Calabriei şi-a găsit şi ea un model după care să se desfăşoare : ieslea împodobită la crăciun. Această animaţie, această peregrinare de păpuşi care transportă bunurile pămîntului te tulbură din cale-afară şi-ţi răscoleşte în suflet nu ştiu ce impresii din copilărie, uitate, necunoscute chiar, sau întrevăzute numai o dată, fugar ; iar atunci cînd vei fi înţeles despre ce e vorba, şi anume că ieslea e vie, că toate statuetele din iesle sînt prezente — şi cea care duce mielul, şi cea care duce sacul, şi cea care duce brînza, şi cea care ţine pruncul la sîn — atunci emoţia va fi deplină. Atunci vei fi înţeles poezia omenească a ieslei şi a Calabriei.

Orele de seamă ale acestui pămînt sînt dimineaţa şi seara. La intrarea în fiecare sat te întîmpină cele trei cruci ale Calvarului, care se cheamă chiar aşa : Calvar. În unele locuri sînt cinci cruci şi chiar şapte. Cea din mijloc are aproape întotdeauna un aspect heraldic, cu toate semnele patimilor pe ea : vălul, buretele, lancea, cuiele, cleştele, ciocanul, iar, deasupra tuturor, un cocoş cu ciocul deschis. De aici se zăresc, ca printre degetele unei mîini, marea, dealurile, care par mai apropiate, un sat părăsit, în paragină, cu ferestrele goale, privind spre dealul surpat, cu povîrnişurile albe ale rîpilor, şi şiruri de muşcate, agave şi cactuşi, de-a lungul drumului, albia torentului, peste care primăvara şi vara îşi pleacă leandrii înfloriţi, casele îndepărtate de pe dealurile abrupte, sau cele ghemuite printre vîrfurile munţilor mîncaţi de vînt. Departe, de la un capăt la celălalt, marea pustie de la Spartivento la Punta Stilo, de la Squillace la Crotone. Şi acest foşnet e zgomotul veşmintelor sale, acest gîfîit e al ei, al femeii calabreze, care soseşte într-un cortegiu, ducînd de data asta o încărcătură grea, de

ţigle noi. Şi-n urma ei bărbatul, liber de orice povară. Şi copiii care încă mai au chef de joacă. Iar uneori capra, porcul, găinile. Toţi în şir, unul după altul, pe marginea drumului — fiecare singur. Şi de te întîlnesc, te salută, oricine ai fi: „Seară bună". Nu vorbesc. Şi ea poartă un bucheţel de flori de cîmp cum numai ea ştie să facă, răsucite şi strînse ca o coloană.

Se căsătoresc de timpuriu: în vremea cînd înfloresc, şi frăgezimea tinereţii se toarnă într-o carnaţie de culoarea mierii, în ciuda muncilor grele. Aşa înfloreşte şi spinul, şi tot aşa mărăcinii. În trenul ce merge pe linia calabro-lucană, una din aceste femei s-a aşezat lîngă mine. Era îmbrăcată în verde. Avea în braţe un prunc care nu părea să aibă mai mult de trei luni. Şi dacă am plecat vreodată ochii în faţa unei femei, în faţa ei mi i-am plecat: avea o privire plină de uimire, de parcă s-ar fi săvîrşit asupra ei o violenţă. Îmi dădeam seama că nu poate să aibă mai mult de şaisprezece ani. Cînd s-a ridicat ca să coboare, am văzut că era din nou însărcinată.

FEMEI DIN BAGNARA

Dimineaţa pe la şase, cînd mi se întîmplă să călătoresc în Calabria cu rapidul de noapte, simt, după atmosfera şi după glasurile care se filtrează prin zgomotul compact al vagoanelor, după tăcerea vastă şi totuşi vibrînd de o tainică forţă, că trebuie să ridic perdeaua de la fereastră ca să regăsesc trăsăturile acelei părţi care a mai rămas din peninsulă. Din adîncurile memoriei se înalţă atunci imaginea pe care o cunosc din copilărie şi nu mai ştiu dacă e realitate sau e o închipuire de-a mea. Din copilărie aştept mereu aceeaşi apariţie : femeile din Bagnara. S-au perindat două generaţii de atunci, şi femeile de acum sînt fiicele şi nepoatele celor de atunci, dar mie mi se pare că numai eu am înaintat în vîrstă, pe cînd ele au rămas aceleaşi, la fel de nepătrunse şi trudind la fel — femeile de totdeauna. Rapidul de dimineaţă nu se opreşte la Bagnara, dar ştiu că le voi găsi pe aceste femei la Villa San Giovanni, unde aşteaptă să se îmbarce pentru Messina, căci fac negoţ între un ţărm şi celălalt. Iar dacă cineva, străin sau italian, mă întreabă care sînt cele mai potrivite itinerarii meridionale, îl sfătuiesc de cele mai multe ori să se îmbarce, cînd se întoarce, la Villa San Giovanni spre Messina, ca să le privească pe femeile din Bagnara, pe

care pînă mai ieri prea puţini le cunoşteau, să le vadă cum îşi întorc capul după fiecare vagon, aşa cum faci cînd vrei să vezi din goana trenului baptisteriul sau turnul din Pisa. De aceea astăzi pictorii şi fotografii pleacă de aici ducînd cu ei imaginea acelui tip de femeie care ocupă un loc în cel mai renumit matriarhat din unele regiuni italiene.

Ducéţi-vă să le vedeţi la locul de trecere dintre Reggio[1] şi Messina. E frumoasă clipa desprinderii, e solemnă şi răsună parcă într-un ecou solitar, după cum e frumos şi Muntele Aspromonte, şi întregul ţinut al Calabriei singuratice, unde s-ar părea că oricînd ar putea să apară un profet al lui Crist, aşa cum într-o insulă ar putea să apară Dionisos fără să fie lucru de mirare; dar priveşte cu luare-aminte femeile din Bagnara, care răsar de pretutindeni, pe la poduri, cu coşurile şi sacii goi pe cap, şi care pe urmă, la întoarcere, sînt încărcate cu mărfurile mărunte cu care fac negoţ, pe o nimica toată, din oraşul comercial înspre satele pe care le străbat după ce vin din călătorie. Ştiu şi vameşii că ele fac contrabandă cu sare din Sicilia, unde sarea nu este un articol de monopol. Şi n-am să spun şiretlicurile de care se folosesc aceste femei ca să dosească sarea într-un bloc de cristal mai uşor de ascuns şi de transportat, pe care pe urmă îl vor măcina acasă. Scoţi capul pe fereastra vagonului de clasa I al trenului care trece pe feribot şi femeile acestea se uită la tine fără să-ţi poarte pică, fără să te duşmănească, ele, care merg între Messina şi Bagnara să vîndă mărfuri pentru un cîştig cu care nu s-ar putea cumpăra mai mult de o duzină de mături şi care nu sînt decît nişte curiere, între o prăvălie şi alta, pentru aprovizionarea cu mărfuri. Tu aparţii unei alte lumi, chiar dacă pasul lor lung, cu laba piciorului gol

---

[1] E vorba de Reggio Calabria, capitala Calabriei (n.t.).

ce calcă pe pămînt, trezeşte în tine tulburarea pe care ţi-o dă imaginea unei zeiţe rătăcitoare. Vei înţelege şi tu că acesta este un regat închis, care nu se încrede în nimic, trăind într-o grupare solidară, ca albinele, ca cele mai harnice făpturi ale firii, şi că aşa rătăcitor cum este vălmăşagul acela are o intimitate şi o individualitate a lui. Şi fii atent, pentru că adesea, ca să se poată apăra, femeile acestea poartă în sîn un stilet.

Îmbrăcămintea lor e îmbrăcămintea obişnuită din satele calabreze de pe ţărmul mării ; o bluză strînsă cu un brîu, o fustă de culoare deschisă, căzînd peste pulpele şi picioarele goale, fustă care, atunci cînd femeia e mai în vîrstă, e de culoare neagră şi destul de scurtă, aproape pînă la genunchi, largă şi cu multe cute. Bluza ar putea aduce aminte de o bluză orientală ; fusta cu multe cute pare greco-romană. E ciudat că-ţi vin în minte asociaţii care ţin de cultura ta, în legătură cu o femeie care ţi-ar stîrni mila de n-ar avea ţinuta aceea, taina, mîndria aceea, măcar că e îmbrăcată cu două bucăţi de stambă ieftină, vara şi iarna, atîta doar cît să se acopere. Cine le cunoaşte ştie că trupul celor tinere are adesea o conformaţie de efeb şi că niciodată nu ţine seama de temperatura exterioară, femeie — statuă..., de-abia încălzită de suflul vieţii într-o nesfîrşită trudă. În mintea celui care s-a născut în vîrful[1] cel mai îndepărtat al Calabriei vederea acestor femei deşteaptă o întreagă lume de amintiri, despre mama, despre sora, despre fetiţa cu care s-a jucat în copilărie, sau despre vecinele, prietenele casei şi femeile truditoare care rătăcesc din sat în sat cu sacul gol pe cap, la plecare, cu sacul încărcat cu aproape o sută de kilograme, la venire, despre femeile care se duc la oraş să facă cumpărături, mai niciodată pentru sine, care trec apa rîurilor ca să care lemne, şi

[1] Se referă la vîrful cizmei care este peninsula italică (n.t.).

tot ele, la vremea cînd se coc măslinele, coboară cîntînd — e un fel al lor de a sta de vorbă — ca să muncească la cules, pentru un salariu care abia dacă înseamnă ceva mai mult de un kilogram de pîine. Femeile care își așteaptă bărbatul cu prada zilnică. Bărbatul merge la cules, pescuiește, încropește un cîștig, munca lui sfîrșind cu hărțuială și cu luptă, atîta timp cît caută să deprindă o meserie. Femeia transportă povara pe cap, prepară carnea cînd se taie porcul, prepară peștele cu spadă, capra, tonul, sardelele, scrumbiile, pîinea, cu mîinile acelea care știu cît cîntărește și ce valoare are tot ce poate astîmpăra foamea unor guri flămînde.

Cînd bărbații coboară în Sicilia, din Messina la Noto, să-și ofere la orice preț brațele de muncă, femeile se duc după negoțul lor. Au același ochi ager pe care-l au păsările cerului cînd văd din înalt o grăunță printre pietrele unei străzi. Cînd poposesc prin gări, multe dintre ele se cațără pe gardurile vii, unde au zărit ceva ce se poate mînca, lacome și curioase, ca și caprele. Vîrsta fetiței sărace și curioase să știe tot ce se petrece în universul ei vag, sensibil și copilăresc nu asfințește niciodată pentru aceste femei. Dar ar trebui să le auzi vorbele istețe, aprecierile despre lume și despre oameni. Sînt unele care au aerul și purtările unor personaje dintr-un vechi teatru popular. Cară după ele fetițele, ca să le poată supraveghea și să le poată deprinde cu aceeași muncă. Tot ceea ce ține de natură și e folositor este și nobil : o fetiță poate foarte bine să ducă o funie de usturoi pe umeri, ca pe o eșarfă. Pentru ele acest aliment e sacru, e bogăția cea mai adevărată a lumii. E rătăcitoare viața lor, dar îți dă totuși o anume impresie de intimitate și reculegere : își țin privirea plecată, cîntă cîntece care trec de la una la alta, vorbesc îndelung și tac îndelung. Poposesc la rîuri ca să se spele cu schim-

bul, în vreme ce altele stau de pază; poposesc pe țărmurile de unde culeg flori, pe care le strîng în mănunchiuri ca buchetele de mireasă. Rătăcitoare și intime, rătăcitoare și închise în ele, le-aș recunoaște și la capătul lumii. Și au limba iute și ascuțită. Căci dacă soarta îl face pe bărbat să-și plece uneori capul și să îndure, femeile au în Calabria dreptul la cuvînt, prin gura lor se rostește adevărul, și pot să înjure și să strige cît poftesc fără ca bărbații să le bată. Nimeni n-ar putea spune că le cunoaște dacă n-a trăit de copil în mijlocul lor: cînd se uită la tine cu ochii aceia de mamă, le simți prezența întremătoare și bună ca pîinea, ca roadele pămîntului, ca însăși firea; și asta mai înainte ca privirile lor de femeie să se aprindă ca un fulger, să cadă asupra ta, bărbat, și să-ți dea fiorul acela care ar putea fi drama lor, puterea disperării lor.

Aproape că nu mă încumet să le privesc cînd le văd așezate pe peronul gării într-o poziție de odihnă cu genunchii cuprinși între brațele încrucișate; un capăt al basmalei le acoperă partea de jos a obrazului și gura. Zîmbesc și-și arată podoaba dinților către copii și către iubit. Un zîmbet pentru ele înseamnă ceva. Nici un gest de-al lor nu e lipsit de înțeles. N-aș vrea să întoarcă fața în altă parte, cum fac întotdeauna cînd văd că le privești. Acestea sînt ultimele femei, ultimele ființe omenești care fug de fotograf, care întorc spatele cu un simțămînt al intimității și al personalității lor, ele, care nu se deosebesc una de alta, care trăiesc în roiuri. Ele, care sînt rătăcitoare, care nu se încredințează decît celui pe care-l iubesc, au simțămîntul propriei lor imagini; și sfiala aceasta a dispărut din oricare altă comunitate și societate, chiar și din cele mai severe sau din cele care profesează sfințenia — de la triburile sălbatice și pînă la frateriile cele mai închise. Și sînt purtătoarele unor po-

veri neverosimile, femeile atlete, ciudatele femei-jongler.

Am fost la Bagnara numai cînd eram copil, o dată cînd m-am dus să-l caut pe un unchi al bunicului meu, în vîrstă de nouăzeci de ani. Pe atunci Bagnara avea resurse de la emigraţii în America, care au dăruit oraşului lor toate cele necesare pentru pavarea pieţei din jurul bisericii. Şi-mi amintesc de peştii-spadă ; erau transportaţi cu căruţele hamalilor către expresul Napoli-Roma, iar cartonaşul cu adresa era legat de spada de pe spatele peştelui. Un lux. Există în Calabria cea săracă luxul anumitor forme, de la aceşti peşti bogaţi la preţuitele produse ale cedrilor, ale lămîilor şi portocalilor, ale esenţelor de flori. Precum şi frumuseţea femeilor care sînt frumoase. (Bagnara, Marcellinara, Gioiosa, Tiriolo.) *Calabraise et braise*[1], scria Courier, care le-a văzut îmbrăcate şi ca briganzi, răzbunîndu-şi soţii ucişi în războiul de gherilă împotriva cotropitorilor ; una din ele, drept încoronare a răzbunării sale, a gustat din inima duşmanului său. Nu ştie nimeni ce e în stare o asemenea femeie în disperarea ei. Aş putea să povestesc cum s-a răzbunat o asemenea femeie sedusă. Săptămîni la şir a învăţat să mînuiască pistolul, trăgînd în zidul cimitirului, pe care desenase o siluetă de bărbat. Cînd şi-a dat seama că ştie să tragă, a vîndut tot ce avea în casă, a pus pe ea toate hainele şi rufele pe care le avea, s-a dus la seducătorul infidel şi l-a ucis din primul foc. Nemaiavînd nimic altceva pe lume, cu toată averea pe ea, s-a predat justiţiei, urmînd să fie întreţinută pe cheltuiala statului.

---

[1] Calabreză şi jăratic (joc de cuvinte ; în limba franceză în original) (n.t.).

CUPRINS

Responsabil de carte : C. Frunzetti
Tehnoredactor : S. Malcaș

Dat la cules 22.06.59. Bun de tipar 08.09.59. Tiraj 10.150 ex. Hîrtie tipar de 50 gr. m^2. Ft. $700 \times 1000/32$. Coli ed. 7,23. Coli de tipar 5. Ediția I. Comanda 4255. A. nr. 01030. Pentru bibliotecile mici indicele de clasificare 85—32=R.

Tiparul executat sub com. nr. 90972 la Combinatul Poligrafic Casa Scînteii „I. V. STALIN",
București — R.P.R.